МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГЕРАСИМЕНКО МАКСИМ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 94(478)"1991/2024":327.39(478:4)](043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА (1991–2024 рр.)

Спеціальність – 032 Історія та археологія
Галузь знань – 03 Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ М. О. Герасименко

Науковий керівник: **Скрипник Олена Миколаївна**, кандидат історичних наук, доцент.

Умань – 2025

АНОТАЦІЯ

Герасименко М. О. Становлення та еволюція євроінтеграційної політики Республіки Молдова (1991–2024 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, 2025.

У дисертації на основі опрацювання широкого кола джерел та наукової літератури досліджено особливості формування та еволюції євроінтеграційної політики Республіки Молдова у 1991 – 2024 рр., становлення проєвропейського вектору зовнішньої політики країни, її довгий та складний шлях до Європи і здобутки, яких досягла держава на цьому шляху.

Актуальність дисертації полягає в необхідності поглиблення наукового пошуку й комплексного вивчення становлення та еволюції євроінтеграційної політики Республіки Молдова у 1991 – 2024 рр. Наразі заявлена у дослідженні проблематика не дістала належного відображення в історіографії.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в українській історіографії здійснено критичний аналіз історіографії проблеми та введено до наукового обігу нові джерела; комплексно та всебічно досліджено шлях налагодження дипломатичних відносин між Євросоюзом та Молдовою; досліджено налагодження функціонування різних сфер повсякденного життя громадян Молдови, а саме: соціальної, економічної, суспільно-політичної та правової, відповідно до критеріїв наданих ЄС, головною метою яких є покращення рівня життя населення Молдови; проаналізовано зовнішні та внутрішні чинники, які перешкоджають та фактично унеможливлюють вільний вступ країни до ЄС; визначено роль та місце євроінтеграції Республіки Молдова на сучасному етапі; досліджено відносини Молдови з Україною в контексті євроінтеграції, що стали особливо актуальними після 24 лютого 2022 р., коли Росія почала повномасштабне

вторгнення в Україну та зміни риторики ЄС до обох країн, зокрема надання їм статусу кандидатів на вступ. Удосконалено та розширено уявлення про способи реалізування політики Молдови на шляху в Євросоюз; дослідження щодо позиції ЄС у Придністровському конфлікті та визначено, що так званий «м'який підхід», застосований Євросоюзом до придністровських сепаратистів, виявився недієвим через зовнішній фактор – Росію, цей фактор є важливим у сучасних геополітичних реаліях. Дістала подальшого розвитку теза про актуальність даної теми через те, що з війною розпочатою Росією проти України Республіка Молдова привертає до себе все більше уваги, зокрема її євроінтеграційна політика зазнала змін і вперше за всю історію країна отримала реальну можливість стати членом ЄС. Дослідження теми допоможе розширити та заповнити прогалини в історіографії молдовської інтеграції як складової загальноєвропейської історії.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає, передусім, у тому, що представлені у ньому історіографічний огляд, фактологічний матеріал, сформульовані теоретичні положення, висновки та узагальнення суттєво розширюють і доповнюють уявлення про інтеграційні процеси на пострадянському просторі. Положення і висновки дисертації можуть бути використані у діяльності державних та недержавних установ України, інституцій та відомств, залучених до процесу формування та реалізації зовнішньої політики України, також його матеріали можуть бути корисними засобам масової інформації, громадським організаціям, які працюють у сфері європейської інтеграції, в якості важливого аналітичного матеріалу.

Результати роботи можуть бути використані при підготовці та створенні узагальнюючих праць, підручників та навчальних посібників, спецкурсів, монографій із всесвітньої історії, створенні робіт з історії міжнародних відносин, історії європейської інтеграції, розробці нормативних та спеціальних лекційних курсів з історії Республіки Молдова та Східної Європи, під час підготовки фахівців для дипломатичної служби України.

У першому розділі дисертації здійснено ґрунтовний аналіз історіографії проблеми, джерельної бази та теоретико-методологічної бази дослідження. Окремо

було виділено важливі кроки Молдови на шляху до євроінтеграції, серед яких: роки встановлення дипломатичних відносин у рамках Угоди про партнерство та співробітництво; прийняття країни до Європейської політики сусідства; вступу до Східного партнерства; укладання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом; час набуття статусу кандидата на вступ до ЄС.

Проведений історіографічний аналіз проблеми дозволяє констатувати, що в цілому тема євроінтеграційної політики Молдови не обділена увагою науковців. Останнім часом вона збагатилася вагомими дослідженнями, що засвідчує її актуальність. Але цього не вдосталь для того, щоб повноцінно розкрити інтеграційний вектор Молдови з 1991 до 2024 рр. Зафіксований в наукових працях фактичний матеріал недостатньо висвітлює окреслену проблему, оскільки він в більшості випадків подається дотично і фрагментарно.

Джерельна база дослідження представлена опублікованими матеріалами та документами, зокрема, офіційними документами Європейського Союзу та Молдови, які відображають стосунки ЄС – РМ та опосередковано чи прямо пов’язані з євроінтеграційною політикою країни. Особливе місце у дослідженні посідають документи Міністерства закордонних справ Республіки Молдова та архівів Законодавства ЄС, а також консолідовані версії договорів між сторонами тощо.

Всебічний історіографічний аналіз та опрацювання джерел здійснено на сучасних теоретико-методологічних засадах. Різні принципи, методи та засади сучасної методології дозволили об’єктивно інтерпретувати досліджуваний матеріал, уникаючи при цьому упереджених і неправдивих оцінок та суджень.

У другому розділі аналізуються основні етапи європейської інтеграції та висвітлено процес становлення проєвропейської політики Республіки Молдова. З’ясовано причини обрання західного вектора зовнішньої політики. Такий вибір визначено перш за все тим, що вступ до ЄС відкривав широкі економічні можливості. Так, зокрема, держава отримала б доступ до фондів для допомоги економічно відсталим регіонам та в перспективі вирішила б чимало проблем усередині країни. Проте ЄС не мав особливої зацікавленості у ширшій співпраці з

Молдовою, оскільки на міжнародній арені країна тільки починала свій шлях і не була привабливою в економічному відношенні.

Підтверджено, що укладання Угоди про партнерство та співробітництво між Молдовою та Європейським Союзом, стало прологом на шляху до євроінтеграції. Слідом за цим країна отримала доступ до ініціатив Європейського Союзу, а Євросоюз у свою чергу запровадив План дій ЄС – Молдова, який мав зміцнити у країні демократію, верховенство адміністративного та судового права, наближених до європейських стандартів. У питаннях безпеки приділялась особлива увага вирішенню Придністровського конфлікту; в секторі економіки – збільшенню інвестицій та боротьбі з корупцією.

Зроблено висновок, що Республіка Молдова, підписавши Угоду про партнерство та співробітництво з ЄС, прагнула закріпити цей успіх, розширивши співпрацю з Європейським Союзом. Проте в той час ні в економічному, ні в політичному відношенні країна не була готовою до такого кроку, оскільки не могла конкурувати із сусідніми країнами, які були економічно і політично потужніші, тому все, що залишалося – це налагоджувати регіональну співпрацю та формувати євроінтеграційний курс повільними кроками.

Третій розділ присвячено партнерським відносинам між Європейським Союзом та Республікою Молдова. Зокрема, країна стала частиною Європейської політики сусідства, яка дозволила перенести співпрацю з ЄС на новий рівень. Головною метою ЄПС є забезпечення стабільності та миру в сусідніх до країн-членів регіонах. У такий спосіб Молдова отримала змогу розширити контакти з країнами ЄС та отримала значну фінансову підтримку для здійснення реформ, пов’язаних із економікою, культурою, соціальною та технологічною сферами. Таким чином, у рамках Європейської політики сусідства, країна отримала нові можливості та шляхи для співпраці, головні з яких – це доступ до європейського ринку та участі у різноманітних ініціативах і програмах Європейського Союзу.

Зроблено висновок про те, що після приєднання країни до ЄПС, головним торговим партнером Республіки Молдова став ЄС. Ініціативи та програми, які поширювались на Молдову, дозволили країні розширити міжрегіональне

співробітництво, відкрили доступ до нових технологій та надали значну фінансову підтримку. Ініціативи поширювалися практично на всі сфери життя молдаван, такі як енергетика, транспорт, економіка, реформування державного сектору, освіта, логістика, мобільність, сфера послуг тощо.

Зазначається, що новим етапом відносин між Молдовою та ЄС стало поширення на країну політики Європейського Союзу – «Східне партнерство», головною метою якої є підтримка реформування економічної, соціальної, культурної та політичної сфер. Фактично «Східне партнерство» охоплює багатостороннє коло питань, через які можливо здійснювати реформування багатьох державних секторів. Проте сторони по-різному трактували цей новий етап співпраці. Молдавани вважали, що вступ їх країни до «Східного партнерства» означає швидкий вступ до ЄС, тому чекали чергового розширення. У свою чергу Європейський Союз прагнув досягти стабільності на своїх східних кордонах через безпосередній вплив на Придністров'я, з яким Молдова досі не може знайти компромісу, але про вступ країни до ЄС мова не йшла.

Ще однією зовнішньополітичною перемогою Молдови стало поширення на неї безвізового режиму, який сприяв посиленню міжнародних зв'язків, відкрив доступ молдаванам до Європи. Республіка Молдова стала першою країною Східного партнерства, на яку поширився безвіз із Європейським Союзом. Крім цього, ЄС відкрив Молдові доступ до нових програм, що сприяло міцнішій співпраці між сторонами.

Однак надії на швидке приєднання до ЄС швидко розвіялись, оскільки Східне партнерство не стало з'єднуючою ланкою між сторонами, а лише мостом до глибшої співпраці. Проте економічно Молдова таки наблизилась до ЄС. Участь у нових різносторонніх проєктах дозволила країні розвивати нові галузі та технології, обмінюватись досвідом з країнами ЄС та із країнами-сусідами.

У четвертому розділі аналізуються успіхи Республіки Молдова в рамках євроінтеграційної політики. Зокрема, країна почала перемовини з ЄС стосовно Угоди про асоціацію. Молдова приваблювала Європейський Союз своєю економічною та політичною стабільністю і чіткою проєвропейською позицією,

суттєвою політичною та економічною підтримкою Румунії, прагненням використати досвід Молдови для стимулювання інших країн «Східного партнерства» проводити реформи та європеїзувати свої економіки та законодавства.

Угода про асоціацію між Республікою Молдова та Європейським Союзом стала значним досягненням у контексті європейської інтеграції країни, однак її підписання спричинило геополітичну напруженість з боку Російської Федерації, яка почала проти країни гібридну війну. Це призвело до внутрішньополітичного розколу між прихильниками європейського курсу та представниками проросійських сил, а також сприяло зростанню підтримки проросійських політичних партій. Проте, ці успіхи були тимчасовими. Домінування проєвропейських тенденцій у політичному дискурсі стало визначальним чинником, що зумовив перемогу проєвропейської кандидатки Маї Санду та поразку проросійського Ігоря Додона на президентських виборах 2020 р.

У той же час найбільшою перешкодою на шляху Молдови до ЄС та внутрішньої стабільності країни є Придністровський конфлікт, який розпалила Росія задля дестабілізації ситуації в регіоні. І хоча гаряча фаза протистояння між Республікою Молдова та Придністровською Молдавською Республікою давно позаду, розв’язати конфлікт досі не вдалося.

Молдовська верхівка задіяла до переговорного процесу Європейський Союз, який в свою чергу діяв методом «м’якої сили», тобто без застосування агресії та інших способів, які б спричинили новий конфлікт. ЄС використовував економічні стимули для мешканців ПМР, щоб переконати їх відмовитись від підтримки Росії та залагодити конфлікт мирно. Проте придністровські сепаратисти відкинули усі можливі способи примирення з Молдовою, після чого Європейський Союз застосував економічні санкції для того, аби примусити мешканців Придністров’я до перемовин. Таким чином, конфлікт між Придністровською Молдавською Республікою та Республікою Молдова залишився неврегульованим, що значною мірою зумовлено впливом проросійських політичних сил у ПМР, а також суттєвою економічною та фінансовою підтримкою з боку Російської Федерації.

Окрім відносин із ЄС, для Молдови велике значення мала співпраця з Україною в контексті євроінтеграції. У обох країн спільне пострадянське минуле, схожі політичні системи та проблеми, і обидві мають спільну мету – членство в ЄС. Хабарництво, корупція, зловживання владою та недовіра до політичної системи загалом – все це причини, які заважають країнам розвиватися. Обидві країни є учасниками програми ЄС – «Східне партнерство» та мають його підтримку.

Піднімаючи питання членства в ЄС, Україна та Молдова досягли значних успіхів у переговорному процесі і довели, що тільки консолідувавши співпрацю країни зможуть успішно інтегруватися в Європейський Союз. Обидві країни мають спільного ворога – Росію, яка розпалює ворожнечу всередині обох держав. Для Молдови це Придністров'я та Гагаузія, а для України – тимчасово окуповані території на Сході та на Півдні країни.

Вторгнення Росії в Україну значно прискорило переговорний процес стосовно євроінтеграції обох країн, підсумком чого стало подання заявок на членство, а також отримання від ЄС статусу кандидатів на вступ. Цей факт засвідчує рівність у співвідношенні досягнень перед Європейським Союзом.

У свою чергу, євроінтеграційний шлях України і Молдови до ЄС можна умовно поділити на три етапи: 1991 – 2014 рр. – співробітництво і партнерство; 2014 – 2021 рр. – асоціація та інтеграція; 2021 р. і дотепер – кандидатство. Прихід до влади проєвропейських урядів засвідчує цілковиту підтримку населення обох країн проєвропейського вектора зовнішньої політики. ЄС, у свою чергу, не поспішає приєднувати Україну та Молдову до країн-членів через те, що прийнявши їх до складу європейської спільноти, Європейський Союз розпочне протистояння з Росією, оскільки та прагне зберегти обидві країни у своїй зовнішньополітичній орбіті.

Таким чином, у дисертаційній роботі досліджено процес становлення євроінтеграційної політики Республіки Молдова в контексті інтеграційних процесів у Європі. Особлива увага приділена здобуткам країни на шляху до Європейського Союзу, а також зовнішнім та внутрішнім чинникам, які перешкоджають вступу Молдови до ЄС.

Ключові слова: Республіка Молдова, Європейський Союз, Угода про партнерство та співробітництво, Європейська політика сусідства, Східне партнерство, Угода про асоціацію, Придністровський конфлікт, євроінтеграція.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Публікації, в яких представлені основні наукові результати дисертації

Статті у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України:

1. Герасименко М. Сучасний стан співробітництва між Молдовою та Європейським Союзом. *Європейські історичні студії.* 2021. № 20. С. 6–15.
   DOI: https://doi.org/10.17721/2524-048X.2021.20.1
   URL: http://eustudies.history.knu.ua/20-2021-herasymenko/
2. Герасименко М. Участь Республіки Молдова в ініціативі Європейського Союзу «Східне партнерство». *Південний архів (історичні науки)*. 2022. № 39. С. 12–18.
   DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2022-39-2
   URL: https://pahs.journal.kspu.edu/index.php/pahs/article/view/60
3. Герасименко М. Позиція ЄС у Придністровському конфлікті. *Старожитності Лукомор'я*. 2023. № 3. С. 91–100.
   DOI: https://doi.org/10.33782/2708-4116.2023.3.216
   URL: http://www.lukomor.mosk.mksat.net/index.php/lukomor/article/view/216
4. Герасименко М. Євроінтеграційна політика президентів Республіки Молдова 1991-2024 рр. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2024. № 9 (27). С. 990–999.
   DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-9(27)-990-999
   URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/14877
5. Скрипник О., Герасименко М. Агресивна політика Росії як чинник формування євроінтеграції України та Республіки Молдова. *Уманська старовина.* 2025. № 12. С. 130–139.
   DOI: https://doi.org/10.31499/2519-2035.12.2025.325589
   URL: http://usj.udpu.edu.ua/article/view/325589

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Герасименко М. Курс Молдови на Євроінтеграцію: проблеми та перспективи. *«Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Ефекти участі в розвитку науки та освіти на відстані».* Матеріали X міжнародній науково-практичній конференції. 23 квітня 2021 р., м. Конін–Ужгород–Херсон–Київ. Ред.: Я. Ґжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький: Київ: «Посвіт», 2021. С. 24–26.
7. Герасименко М. Республіка Молдова та Східне Партнерство на сучасному етапі. *«Східна політика Європейського Союзу: здобутки, виклики та перспективи».* Матеріали VI Українсько-польського наукового форуму (27-28 травня 2021, Львів). Львів-Olsztyn: «РОМУСПОЛІГРАФ», 2021. С. 84–88.
8. Герасименко М. Становлення та еволюція євроінтеграційної політики Республіки Молдова (1991 – 2020). *«Інтеграційні процеси в Європі: історія, розвиток та перспективи».* Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Умань, 6 жовтня 2022 р.). Умань, 2022. С. 38–42.
9. Герасименко М. Республіка Молдова на шляху до євроінтеграції (румунський сценарій). *«Соціально-економічний та політичний розвиток країн Східної Європи (XVI – XXI ст.».* Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (м. Умань, 11 травня 2023 р.). Умань, 2023. С. 112–116.
10. Герасименко М. Вступ Молдови до ЄС – реалії та перспективи. *«Соціально-економічний та політичний розвиток країн Східної Європи (XVI – XXI ст.».* Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (м. Умань, 9 травня 2024 р.) За ред.: І. І. Кривошея, О. М. Скрипник, Л. М. Фицик. Умань : УДПУ ім. П. Тичини, 2024. С. 36–39.
11. Герасименко М. Чому Республіка Молдова та Україна досі не в ЄС: російський фактор. *«Towards a holistic understanding: interdisciplinary approaches to tackle global challenges and promotion of innovative solutions».* Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference, March 13- 14, 2025. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, C. 87-89.

ABSTRACT

Herasymenko M. O. Formation and evolution of the European integration policy of the Republic of Moldova (1991-2024). – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in the Specialty 032 History and Archaeology. Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, 2025.

This dissertation examines the formation and evolution of the Eurointegration policy of the Republic of Moldova from 1991 to 2024, the development of the pro-European foreign policy vector, and the country's long and complex path to Europe, as well as the achievements Moldova has made along the way.

The relevance of the dissertation lies in the need to deepen scientific inquiry and the comprehensive study of the formation and evolution of Moldova’s Eurointegration policy from 1991 to 2024. The issue addressed in this study has not yet been sufficiently covered in historiography.

The scientific novelty of the research is that, for the first time in Ukrainian historiography, a critical analysis of the historiography of the problem is conducted, and new sources are introduced into scientific circulation. The study comprehensively examines the history of the relationship between the European Union and the Republic of Moldova; investigates the process of bringing various spheres of public life – political, legal, economic, and social – closer to European principles, standards, and values, aimed at improving the quality of life and the well-being of Moldova’s population. The research also analyzes the external and internal factors that hinder Moldova’s free accession to the EU; determines the role and place of Moldova’s Eurointegration in the current stage; explores Moldova's relations with Ukraine in the context of Eurointegration, which gained particular importance after Russia’s full-scale invasion of Ukraine and the EU’s changing rhetoric towards both countries, including granting them candidate status. The study enhances and expands the understanding of the mechanisms of Moldova's Eurointegration policy as a set of methods, principles, and means used by government bodies to successfully implement European integration policy.

The research further develops the thesis regarding the relevance of this topic in light of Russia's war against Ukraine, which has drawn increasing attention to Moldova, especially in terms of its Eurointegration policy, which has undergone changes. For the first time in its history, Moldova has gained a real opportunity to become an EU member. The study of this topic will help expand and fill gaps in the historiography of Moldova's integration as part of the broader European history.

The practical significance of the research results lies primarily in the fact that the historiographical review, factual material, formulated theoretical principles, conclusions, and generalizations presented in the study significantly expand and complement the understanding of integration processes in the post-Soviet space.

The findings and conclusions of the dissertation can be utilized by state and non-state institutions of Ukraine, as well as agencies and organizations involved in the formulation and implementation of Ukraine’s foreign policy. Additionally, its materials may be useful to the media and public organizations working in the field of European integration as an important analytical resource.

The results of this study can be used in the preparation and development of comprehensive works, textbooks, and study guides, as well as in specialized courses and monographs on world history. They can also contribute to research on the history of international relations, the history of European integration, and the development of both standard and specialized lecture courses on the history of the Republic of Moldova and Eastern Europe. Additionally, these findings may be valuable in training specialists for Ukraine’s diplomatic service.

The first chapter of the dissertation provides a thorough analysis of the historiography of the issue, the source base, and the theoretical and methodological framework of the study. Particular attention is given to Moldova’s key steps on the path to European integration, including the establishment of diplomatic relations within the Partnership and Cooperation Agreement, the country’s inclusion in the European Neighbourhood Policy, its accession to the Eastern Partnership, the signing of the Association Agreement with the EU, and the granting of candidate status for European Union membership.

The historiographical analysis of the issue allows us to state that, overall, the topic of Moldova's European integration policy has not been overlooked by scholars. In recent years, it has been enriched with significant research contributions, confirming its relevance. However, these studies are not sufficient to form a comprehensive understanding of Moldova's integration trajectory from 1991 to 2024. The factual material recorded in academic works does not fully illuminate the issue, as it is often presented in a tangential and fragmented manner.

The source base of the study consists of published materials and documents, including official documents of the European Union and Moldova that reflect EU-Moldova relations and are directly or indirectly related to the country's European integration policy. A special place in the research is given to the documents of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Moldova, the archives of EU legislation, as well as the consolidated versions of treaties between the parties, among others.

A comprehensive historiographical analysis and source study have been conducted based on modern theoretical and methodological principles. Various principles, methods, and approaches of contemporary methodology have made it possible to objectively interpret the researched material, avoiding biased and inaccurate assessments and judgments.

The second chapter analyzes the key stages of European integration and highlights the development of the pro-European policy of the Republic of Moldova. The reasons behind Moldova's choice of a Western-oriented foreign policy are examined. This choice was primarily driven by the fact that accession to the EU would open up extensive economic opportunities. Specifically, the country would gain access to funds aimed at supporting economically underdeveloped regions and, in the long run, would be able to address many internal challenges. However, the EU did not initially show significant interest in deeper cooperation with Moldova, as the country was only beginning to establish itself on the international stage and was not considered economically attractive.

It has been proven that the signing of the Partnership and Cooperation Agreement between Moldova and the EU marked the first step on the path to European integration. Following this, the country gained access to European Union initiatives, while the EU, in

turn, introduced the EU-Moldova Action Plan. This plan aimed to strengthen democracy, administrative and judicial rule of law in Moldova, aligning them with European standards. In terms of security, special attention was given to resolving the Transnistrian conflict, while in the economic sector, the focus was on increasing investments and combating corruption.

It has been concluded that by signing the Partnership and Cooperation Agreement with the EU, the Republic of Moldova sought to build on this achievement by expanding cooperation with the European Union. However, at that time, the country was not ready for such a step, either economically or politically, as it could not compete with neighboring states that were more economically and politically advanced. As a result, the only viable course of action was to strengthen regional cooperation and gradually shape its European integration trajectory.

The third chapter is dedicated to the partnership relations between the European Union and the Republic of Moldova. In particular, Moldova became part of the European Neighbourhood Policy (ENP), which allowed cooperation with the EU to reach a new level. The main goal of the ENP is to ensure stability and peace in regions neighboring EU member states. Through this framework, Moldova was able to expand its contacts with EU countries and received substantial financial support for implementing reforms in economic, cultural, social, and technological sectors. Thus, within the European Neighbourhood Policy, the country gained new opportunities and avenues for cooperation, the most significant of which were access to the European market and participation in various EU initiatives and programs.

It has been concluded that after Moldova's accession to the ENP, the European Union became its main trading partner. The initiatives and programs extended to Moldova enabled the country to expand interregional cooperation, gain access to new technologies, and receive significant financial support. These initiatives covered nearly all aspects of life in Moldova, including energy, transport, economy, public sector reform, education, logistics, mobility, and services.

It is noted that a new stage in Moldova-EU relations began with the extension of the European Union's "Eastern Partnership" policy to the country. The main objective of

this initiative is to support reforms in the economic, social, cultural, and political spheres. In essence, the Eastern Partnership covers a wide range of multilateral issues, enabling the reform of many public sectors. However, the two sides interpreted this new phase of cooperation differently. Moldovans believed that their country's accession to the Eastern Partnership would lead to a rapid accession to the EU and therefore anticipated another round of enlargement. Meanwhile, the European Union aimed to achieve stability on its eastern borders through direct influence on Transnistria, with which Moldova has yet to reach a compromise, but EU membership for the country was not under discussion.

Another foreign policy achievement for Moldova was the extension of the visa-free regime, which strengthened international ties and granted Moldovans access to Europe. The Republic of Moldova became the first Eastern Partnership country to be granted visa-free travel to the European Union. Additionally, the EU opened access to new programs for Moldova, fostering stronger cooperation between the two sides.

However, hopes for a swift accession to the EU were quickly dispelled, as the Eastern Partnership did not serve as a direct bridge to membership but rather as a platform for deeper collaboration. Nevertheless, economically, Moldova moved closer to the EU. Participation in new multilateral projects allowed the country to develop new industries and technologies, exchange experiences with EU member states and neighboring countries, and strengthen its economic ties with Europe.

The fourth chapter analyzes the successes of the Republic of Moldova within the framework of its European integration policy. In particular, the country began negotiations with the EU regarding the Association Agreement. Moldova attracted the European Union with its economic and political stability and clear pro-European stance; significant political and economic support from Romania; and the desire to use Moldova's experience to encourage other Eastern Partnership countries to implement reforms and Europeanize their economies and legislation.

The Association Agreement between the Republic of Moldova and the European Union was a significant achievement in the context of the country's European integration. However, its signing led to geopolitical tensions with the Russian Federation, which initiated a hybrid war against Moldova. This resulted in an internal political divide

between supporters of the European course and pro-Russian forces, and contributed to the growing support for pro-Russian political parties. Nevertheless, these successes were temporary. The dominance of pro-European trends in the political discourse became a decisive factor that led to the victory of the pro-European candidate Maia Sandu and the defeat of the pro-Russian Igor Dodon in the 2020 presidential elections.

At the same time, the biggest obstacle to Moldova's path to the EU and internal stability remains the Transnistrian conflict, which was ignited by Russia to destabilize the situation in the region. Although the active phase of the confrontation between the Republic of Moldova and the Pridnestrovian Moldavian Republic is long behind, the conflict remains unresolved.

Moldovan leadership involved the European Union in the negotiation process, which, in turn, employed the method of “soft power,” meaning without the use of aggression or other means that could provoke a new conflict. The EU used economic incentives for the residents of the PMR to convince them to abandon their support for Russia and resolve the conflict peacefully. However, the Transnistrian separatists rejected all possible reconciliation attempts with Moldova, after which the EU imposed economic sanctions to pressure the residents of Transnistria into negotiations. As a result, the conflict between the Pridnestrovian Moldavian Republic and the Republic of Moldova remains unresolved, largely due to the influence of pro-Russian political forces in the PMR and significant economic and financial support from the Russian Federation.

In addition to its relations with the EU, Moldova placed great importance on cooperation with Ukraine in the context of European integration. Both countries share a common post-Soviet past, similar political systems, and problems, and both have the same goal – EU membership. Corruption, bribery, abuse of power, and mistrust in the political system are all issues that hinder the development of both countries. Both countries are participants in the EU’s “Eastern Partnership” program and receive its support.

In raising the issue of EU membership, Ukraine and Moldova have achieved significant progress in the negotiation process, proving that only by consolidating cooperation can the countries successfully integrate into the European Union. Both

countries share a common enemy – Russia, which fuels hostility within both states. For Moldova, this includes Transnistria and Gagauzia, while for Ukraine, it involves the temporarily occupied territories in the East and South of the country.

Russia's invasion of Ukraine significantly accelerated the negotiation process regarding European integration for both countries, resulting in the submission of membership applications and the acquisition of EU candidate status. This fact confirms the parity in their achievements before the European Union.

The European integration path for both Ukraine and Moldova can be conditionally divided into three stages: 1991-2014 – cooperation and partnership; 2014-2021 – association and integration; 2021 to the present – candidacy. The coming to power of pro-European governments demonstrates the full support of the populations of both countries for a pro-European foreign policy course. The EU, on its part, is reluctant to admit Ukraine and Moldova as member states because, by accepting them into the European community, the EU would enter into confrontation with Russia, which seeks to keep both countries within its foreign political orbit.

Thus, the dissertation examines the process of establishing the European integration policy of the Republic of Moldova in the context of the integration processes in Europe. Special attention is given to the country’s achievements on its way to the European Union, as well as the external and internal factors hindering Moldova’s accession to the EU.

Key words: Republic of Moldova, European Union, Partnership and Cooperation Agreement, European Neighbourhood Policy, Eastern Partnership, Association Agreement, Transnistrian Conflict, European Integration.

LIST OF RESEARCHER’S PUBLICATIONS

Articles in publications included in the list of scientific and specialized publications of Ukraine:

1. Herasymenko M. Suchasnyi stan spivrobitnytstva mizh Moldovoiu ta Yevropeiskym Soiuzom. *Yevropeiski istorychni studii*. 2021. № 20. S. 6–15.
DOI: https://doi.org/10.17721/2524-048X.2021.20.1
URL: http://eustudies.history.knu.ua/20-2021-herasymenko/
2. Herasymenko M. Uchast Respubliky Moldova v initsiatyvi Yevropeiskoho Soiuzu «Skhidne partnerstvo». *Pivdennyi arkhiv (istorychni nauky).* 2022. № 39. S. 12–18.
DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2022-39-2
URL: https://pahs.journal.kspu.edu/index.php/pahs/article/view/60
3. Herasymenko M. Pozytsiia YeS u Prydnistrovskomu konflikti. *Starozhytnosti Lukomoria.* 2023. № 3. S. 91–100.
DOI: https://doi.org/10.33782/2708-4116.2023.3.216
URL: http://www.lukomor.mosk.mksat.net/index.php/lukomor/article/view/216
4. Herasymenko M. Yevrointehratsiina polityka prezydentiv Respubliky Moldova 1991-2024 rr. *Aktualni pytannia u suchasnii nautsi*. 2024. № 9 (27). S. 990–999.
DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-9(27)-990-999
URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/14877
5. Skrypnyk O., Herasymenko M. Ahresyvna polityka Rosii yak chynnyk formuvannia yevrointehratsii Ukrainy ta Respubliky Moldova. *Umanska starovyna*. 2025. № 12. S. 130–139.
DOI: https://doi.org/10.31499/2519-2035.12.2025.325589
URL: http://usj.udpu.edu.ua/article/view/32558

Publications certifying testing of thesis materials:

6. Herasymenko M. Kurs Moldovy na Yevrointehratsiiu: problemy ta perspektyvy. *Rozvytok suchasnoi osvity i nauky: rezultaty, problemy, perspektyvy. Efekty uchasti v rozvytku nauky ta osvity na vidstani.* Materialy Kh mizhnarodnii naukovo-praktychnii konferentsii. 23 kvitnia 2021 r., m. Konin–Uzhhorod–Kherson–Kyiv. Red.: Ya. Gzhesiak, I. Zymomria, V. Ilnytskyi: Kyiv: «Posvit», 2021. S. 24–26.
7. Herasymenko M. Respublika Moldova ta Skhidne Partnerstvo na suchasnomu etapi. *Skhidna polityka Yevropeiskoho Soiuzu: zdobutky, vyklyky ta perspektyvy*. Materialy

VI Ukrainsko-polskoho naukovoho forumu (27-28 travnia 2021, Lviv). Lviv-Olsztyn: «ROMUSPOLIHRAF», 2021. S. 84–88.

8. Herasymenko M. Stanovlennia ta evoliutsiia yevrointehratsiinoi polityky Respubliky Moldova (1991 – 2020). *Intehratsiini protsesy v Yevropi: istoriia, rozvytok ta perspektyvy*. Materialy Vseukrainskoi naukovoi konferentsii (m. Uman, 6 zhovtnia 2022 r.). Uman, 2022. S. 38–42.
9. Herasymenko M. Respublika Moldova na shliakhu do yevrointehratsii (rumunskyi stsenarii). *Sotsialno-ekonomichnyi ta politychnyi rozvytok krain Skhidnoi Yevropy (XVI – XXI st.*. Materialy Vseukrainskoi naukovoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu (m. Uman, 11 travnia 2023 r.). Uman, 2023. S. 112–116.
10. Herasymenko M. Vstup Moldovy do YeS – realii ta perspektyvy. *Sotsialno-ekonomichnyi ta politychnyi rozvytok krain Skhidnoi Yevropy (XVI – XXI st.*. Materialy Vseukrainskoi naukovoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu (m. Uman, 9 travnia 2024 r.) Za red.: I. I. Kryvosheia, O. M. Skrypnyk, L. M. Fytsyk. Uman : UDPU im. P. Tychyny, 2024. S. 36–39.
11. Herasymenko M. Chomu Respublika Moldova ta Ukraina dosi ne v YeS: rosiiskyi faktor. *Towards a holistic understanding: interdisciplinary approaches to tackle global challenges and promotion of innovative solutions*. Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference, March 13- 14, 2025. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, S. 87-89.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ 2
ВСТУП 23
РОЗДІЛ. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ 30
1.1 Історіографія проблеми 30
1.2. Джерельна база дослідження 47
1.3. Теоретико-методологічна база дослідження 59
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА 70
2.1. Основні етапи європейської інтеграції Республіки Молдова 70
2.2. Підписання Угоди про партнерство та співробітництво між Молдовою і ЄС та приєднання до перших ініціатив 89
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИН МІЖ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ ТА РЕСПУБЛІКОЮ МОЛДОВА 101
3.1. Співробітництво між Молдовою та ЄС відповідно до Європейської політики сусідства 101
3.2. Розвиток відносин в рамках торговельно-економічних та енергетичних проєктів Європейського Союзу 110
3.3. Участь Республіки Молдова в програмі ЄС «Східне партнерство» 121
РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ 143
4.1. Асоціація Молдова-ЄС: наслідки, завдання та перспективи 143
4.2. Позиція ЄС у Придністровському конфлікті 167
4.3. Відносини Молдови з Україною в контексті євроінтеграції 190
ВИСНОВКИ 208
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ 214
ДОДАТКИ 254

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АЄІ – Альянс за європейську інтеграцію

АТП – автономні торгові преференції

ВВП – Валовий внутрішній продукт

ДПМ – Демократична партія Молдови

ЕнС – Енергетичне Співтовариство

ЄБРР – Європейський банк реконструкції та розвитку

ЄІБ – Європейський інвестиційний банк

ЄІСП – Європейський інструмент сусідства та партнерства

ЄПС – Європейська політика сусідства

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЛДПМ – Ліберально-демократична партія Молдови

ЛП – Ліберальна партія

МВФ – Міжнародний валютний фонд

МЗС – Міністерство закордонних справ

МФО – Мікрофінансові організації

НАТО – Організація Північноатлантичного договору

НДП – національна програма дій

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ОЧЕС – Організація чорноморського економічного співробітництва

ПВЗВТ – Поглиблена та всеосяжна зона вільної торгівлі

ПД – план дій

ПКРМ – Партія комуністів Республіки Молдова

ПМР – Придністровська Молдавська Республіка

РЄ – Рада Європи

РМ – Республіка Молдова

РПС – Рамкова програма співпраці

РФ – Російська Федерація

СБ – Світовий банк

СЗБП – Спільна зовнішня та безпекова політика

СНД – Співдружність Незалежних Держав

СОТ – Світова Організація Торгівлі

СПБО – Спільна політика безпеки та оборони

СхП – Східне партнерство

УПС – Угода про партнерство та співробітництво

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

CEFTA – Угода про вільну торгівлю в Центральній Європі

COSME – Програма конкурентоспроможності малих і середніх підприємців і підприємств

DG NEAR – Генеральний директорат з питань сусідства та переговорів про розширення

DG TAXUD – Генеральний директорат з питань оподаткування та митного союзу

EEAS – Європейська служба зовнішніх справ

EMSC – Європейський центр боротьби з контрабандою мігрантів

EUBAM – Місія Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні

Eurochambres – Асоціація торгово-промислових палат Європи

Frontex – Європейське агентство прикордонної та берегової охорони

GCF – Зелений кліматичний фонд

GEFF – Фонд фінансування зеленої економіки

ICAO – Міжнародна організація цивільної авіації

OLAF – Європейський офіс з протидії шахрайству

SEECP – Процес співробітництва між Південно-Східною Європою

SEED – інструмент систематичного обміну електронними даними

TACIS – Технічна допомога для СНД

ВСТУП

Актуальність теми. З моменту проголошення незалежності основним зовнішньополітичним завданням Республіки Молдова стало утвердження себе як суверенної та самостійної держави у системі міжнародних відносин, зокрема серед держав Європи. Молдова почала будувати взаємовигідні зносини з країнами пострадянського простору, задекларувала прагнення приєднатися до економічних та політичних структур Європейського Союзу. Важливим етапом на цьому шляху стало укладення Угоди про партнерство і співробітництво з ЄС, яка створила правову основу для поглиблення політичного діалогу, а також сприяла поступовій економічній інтеграції країни в європейський простір.

З розширенням Європейського Союзу у 2007 р., а саме з приєднанням до ЄС Румунії, межі Спільноти дійшли до кордонів Молдови. Саме з цього часу відносини з ЄС набувають нового формату. У 2009 р. Європейський Союз започаткував ініціативу «Східне партнерство», активним учасником якої стала Молдова. Мета цієї програми полягала у співпраці задля зменшення відсотку бідності населення, створення нових робочих місць, поширивши зону спільного процвітання і цінностей, подібну до країн Європи, налагодженні більш тісної транскордонної взаємодії та двосторонньої відповідальності за недопущення суперечок між Європейським Союзом та країнами-сусідами.

Попри помітні досягнення Республіки Молдова у сфері європейської інтеграції, внутрішньополітична нестабільність, прояви так званих «демократичних відступів» та численні корупційні скандали негативно вплинули на ефективність реалізації європейського курсу. У результаті, курс Республіки Молдова на вступ до ЄС, який асоціювався з корумпованими проєвропейськими партіями, втратив популярність серед населення. Це призвело до зниження рівня суспільної підтримки ідеї вступу до Європейського Союзу, який у певні періоди поступався за рівнем популярності проросійським альтернативам. Водночас залишається неврегульованим один із ключових викликів євроінтеграції – Придністровське питання, що істотно ускладнює реалізацію стратегічної мети вступу до ЄС.

Дослідження історії становлення та еволюції євроінтеграційної політики Молдови є доволі актуальним у контексті інтеграції Європи. За цих обставин необхідним є розроблення ґрунтовних теоретико-методологічних засад дослідження європейського врядування та процесу європеїзації, врахування досвіду європейської інтеграції посткомуністичних держав, а також комплексний аналіз чинників, що визначають вплив інституційної обумовленості ЄС на трансформацію системи державного управління Республіки Молдова відповідно до європейських стандартів.

Актуальність даної теми посилюється й тим, що становлення та еволюція євроінтеграційної політики Республіки Молдова (1991–2024 рр.) ще не стали предметом спеціального дослідження серед українських науковців, сучасна історіографія проблеми в більшості випадків дотично відображає сутність запропонованої у дослідженні теми. На наш погляд, дослідження допоможе заповнити існуючі прогалини в українській історіографії. Отже, обрана нами тема дослідження має суспільно-політичне, практичне і наукове значення.

Для України дослідження теми європейської інтеграції Республіки Молдова є досить важливим, оскільки країни перебувають на етапі активного зближення з Європейським Союзом, маючи статус кандидатів на вступ. Обидві країни мають схожі виклики, а саме у питанні пристосування власного законодавства до стандартів ЄС, боротьби з корупцією, забезпечення верховенства права та економічної стабільності. Вивчення молдовського досвіду дасть змогу оцінити ефективність різних підходів до реалізації євроінтеграційної політики, що може сприяти виробленню оптимальних рішень для України. Крім того, аналіз спільних та відмінних аспектів інтеграційного процесу допоможе прогнозувати потенційні виклики та ризики на шляху до членства в ЄС.

Важливість партнерських відносин між Республікою Молдова та Україною посилилася в контексті повномасштабної війни, розв’язаної Російською Федерацією проти України. Молдова стала не лише важливим транзитним коридором для переміщення значної кількості українських біженців, а й проявила солідарність, надаючи гуманітарну підтримку. Обидві держави демонструють

взаємну підтримку територіальної цілісності, а також поділяють спільне стратегічне бачення – повноцінну інтеграцію до Європейського Союзу, що надає їхньому партнерству додаткового політичного та геополітичного значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної теми кафедри всесвітньої історії та методик навчання «Східна Європа з найдавніших часів і до сьогодення: економічні, суспільно-політичні та культурні процеси» (номер державної реєстрації: НДР 0118 U 004023) Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Метою дослідження є комплексний аналіз основного змісту, напрямів та етапів розвитку євроінтеграційної політики Республіки Молдова.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких дослідницьких **завдань:**

– проаналізувати історіографію, джерельну базу та теоретико-методологічні засади дослідження;

– дослідити процес формування євроінтеграційного зовнішньополітичного курсу Молдови, з'ясувати його економічні, політичні та соціальні передумови;

– простежити основні етапи еволюції відносин між Республікою Молдова та Європейським Союзом;

– охарактеризувати співробітництво між Молдовою та ЄС відповідно до Угоди про партнерство та співробітництво;

– з'ясувати особливості відносин між Молдовою та ЄС в рамках Європейської політики сусідства, розкрити соціальні та економічні перетворення в Молдові відповідно до ЄПС;

– розглянути розвиток відносин в рамках торговельно-економічних та енергетичних проєктів Європейського Союзу;

– дослідити зміст і основні напрями програми «Східне партнерство», а також проаналізувати особливості її імплементації в Республіці Молдова;

– проаналізувати сучасний стан співробітництва між Молдовою та ЄС;

– з’ясувати позицію Європейського Союзу щодо врегулювання Придністровського конфлікту;

– охарактеризувати відносини Молдови з Україною в контексті політики євроінтеграції.

Об’єктом дослідження виступає зовнішня політика Республіки Молдова 1991 – 2024 рр.

Предметом дослідження є становлення та розвиток євроінтеграційного курсу Республіки Молдова у 1991 – 2024 рр.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1991 – жовтень 2024 рр. Нижня межа зумовлена прийняттям декларації про державний суверенітет та формуванням власного зовнішньополітичного курсу Республіки Молдова. Верхня межа охоплює сучасний етап формування євроінтеграційної політики та пов’язана з активізацією європейського курсу країни, зокрема – із проведенням у жовтні 2024 р. національного консультативного референдуму щодо вступу до Європейського Союзу.

Територіальні межі включають безпосередньо територію Республіки Молдова та терени Європейського Союзу.

Наукова новизна одержаних результатів визначається самою постановкою та вирішенням проблеми, пов’язаної із з’ясуванням особливостей становлення та еволюції євроінтеграційної політики Республіки Молдова (1991–2024 рр.), аналізом механізмів її реалізації. У дослідженні

вперше:

– проведено детальний аналіз проблеми історіографії і додано у науковий обіг нові джерела;

– в українській історичній науці комплексно та всебічно досліджено процес становлення та еволюцію відносин між Європейським Союзом та Республікою Молдова;

– проаналізовано процес інтеграції економічної, політичної, соціальної та правової сфер громадського життя Республіки Молдова у контексті наближення

до загальноєвропейських стандартів, моделей і цінностей, спрямованих на підвищення рівня добробуту населення;

– визначено роль та місце євроінтеграції Республіки Молдова на сучасному етапі;

– проаналізовано зовнішні та внутрішні чинники, які перешкоджають і фактично унеможливлюють країні вільно вступити до ЄС;

– досліджено відносини Молдови з Україною в контексті євроінтеграції, які набули особливої ваги після повномасштабного вторгнення Росії в Україну та зміни риторики ЄС до обох країн, зокрема надання їм статусу кандидатів на вступ;

удосконалено та розширено:

– уявлення про методи втілення проєвропейської політики Республіки Молдови як комплекс прийомів, правил, які набули поширення серед органів влади з метою запровадження євроінтеграційного курсу в країні;

– дослідження щодо позиції ЄС у Придністровському конфлікті та визначено, що так званий «м'який підхід» застосований Євросоюзом до придністровських сепаратистів виявився недієвим через зовнішній фактор – Росію, цей фактор є важливим у сучасних геополітичних реаліях;

дістала подальшого розвитку:

– теза про актуальність даної теми у зв'язку з тим, що з початком війни Росії проти України, Республіка Молдова привертає до себе все більше уваги, зокрема її євроінтеграційна політика зазнала змін і вперше за всю історію країна отримала реальну можливість стати членом ЄС. Дослідження теми допоможе розширити та заповнити прогалини в історіографії молдовської інтеграції як складової загальноєвропейської історії.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає, передусім, у тому, що представлені у ньому історіографічний огляд, фактологічний матеріал, сформульовані теоретичні положення, висновки та узагальнення, суттєво розширюють і доповнюють уявлення про інтеграційні процеси на пострадянському просторі. Положення і висновки дисертації можуть бути використані у діяльності державних та недержавних установ України, інституцій та відомств, залучених до

процесу формування та реалізації зовнішньої політики України, також його матеріали можуть бути корисними засобам масової інформації, громадським організаціям, які працюють у сфері європейської інтеграції, в якості важливого аналітичного матеріалу.

Результати роботи можуть бути використані при підготовці та створенні узагальнюючих праць, підручників та навчальних посібників, спецкурсів, монографій із всесвітньої історії, створенні робіт з історії міжнародних відносин, історії європейської інтеграції, розробці нормативних та спеціальних лекційних курсів з історії Республіки Молдова та Східної Європи, під час підготовки фахівців для дипломатичної служби України.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій сформульовано і викладено авторські ідеї, концепції та підходи, реалізовані під час розробки основних положень дослідження.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й висновки дисертації обговорено на розширених засіданнях кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Загальну концепцію дослідження відображено в доповідях і повідомленнях на конференціях: X Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Ефекти участі в розвитку науки та освіти на відстані» (23 квітня 2021 р., м. Конін–Ужгород–Херсон–Київ); VI Україно-польський науковий форум «Східна політика Європейського Союзу: здобутки, виклики та перспективи» (27-28 травня 2021, Львів-Olsztyn); Всеукраїнська наукова конференція «Інтеграційні процеси в Європі: історія, розвиток та перспективи» (6 жовтня 2022 р., м. Умань); Всеукраїнська наукова конференція з міжнародною участю «Соціально-економічний та політичний розвиток країн Східної Європи (XVI – XXI ст.» (11 травня 2023 р. м. Умань); Всеукраїнська наукова конференція з міжнародною участю «Соціально-економічний та політичний розвиток країн Східної Європи (XVI – XXI ст.» (9 травня 2024 р. м. Умань);

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 11 наукових працях автора, 5 із яких – у наукових фахових виданнях України, 6 – матеріали конференцій.

Структура дисертації сформована у відповідності з метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на 11 підрозділів, висновків і списку використаних джерел та літератури (367 позицій). Загальний обсяг дисертації становить 213 сторінок. Повний обсяг дисертації складає 256 с. У дисертації вміщено 8 таблиць.

РОЗДІЛ 1
ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографія проблеми

Історіографія проблеми становлення та еволюції євроінтеграційної політики Республіки Молдова (1991–2024 рр.) є важливою складовою досліджень зовнішньої політики країни, яка протягом останніх десятиліть активно прагне до інтеграції в європейські структури. Вивчення цього процесу охоплює різні аспекти, зокрема політичні, економічні, соціальні та культурні чинники, що впливають на євроінтеграційний курс Молдови. Огляд наукових праць дозволяє виявити основні етапи та тенденції євроінтеграції, а також різноманітні підходи до аналізу ролі зовнішніх факторів, внутрішньої політичної ситуації та громадської думки в цьому процесі.

З метою з’ясування недосліджених аспектів проблеми, історіографічний огляд здійснено за тематичним принципом, обрання якого обумовлене багатовекторністю теми дослідження. Усі роботи умовно поділено на 2 великі групи. Перша – наукові дослідження присвячені загальним питанням євроінтеграції та Східній політиці Європейського Союзу, без вивчення яких неможливе формування цілісного уявлення про інтеграційні процеси у Європі в цілому та Молдові, зокрема. До другої групи віднесені дослідження, безпосередньо присвячені питанням євроінтеграційної політики Республіки Молдова у 1991 – 2024 рр. У першій групі слід виокремити праці вітчизняних та зарубіжних дослідників. У другій групі – дослідження молдовських, зарубіжних та вітчизняних науковців.

Перша група. У зарубіжній історіографії історія європейської інтеграції, як самостійний напрям, відокремилась ще у 60 – 70-ті рр. XX ст. Але найбільш активно розроблятися ця проблема почала вже у 90-х рр. минулого століття. Серед численних робіт західних дослідників варто виділити монографії таких вчених:

Е. Хааса [333], Л. Хантарайса [336], К. Маріз [347], К. Фрейзера [328], Д. Дінана [324], в яких розглядаються питання діяльності Європейського об’єднання вугілля та сталі [333], соціальна політика в Європейському Союзі [336], проблеми розширення ЄС [347; 328], тощо. Дослідники порушують питання взаємопов'язаності внутрішньої політики з прийняттям рішень щодо спільних міжнародних проблем, що становить інтерес для істориків європейської інтеграції в широкому плані. Роботи цих дослідників містять багато теоретичних питань розвитку європейської інтеграції.

Європейські дослідники Е. Хаас [333] та Л. Хантарайс [336], вбачали основу консолідації країн Європи у соціальному аспекті, а утворення Європейського Союзу ставало можливим за умови проголошення та дотримання загальнолюдських норм.

Англійські вчені М. Грін-Ковлес та Д. Дінан вважають європейську інтеграцію головним стрижнем безпеки і процвітання у Європі [331]. Автори аналізують еволюцію співробітництва у повоєнній Європі, яке увесь час посилювалося та сприяло утворенню одного з найвпливовіших консолідацій держав у світі, але у їх монографії не подається детальний огляд на причини проєвропейської орієнтації країн пострадянського простору.

Бельгійський дослідник В. В. Гервен з юридичної точки зору аналізує, яким чином відмінні риси демократичного устрою, притаманні державам-членам, можуть поступово інтегруватися в інституційну структуру Європейського Союзу. Він також досліджує менш очевидні аспекти функціонування Союзу, зокрема еволюцію «Європи» від технократичної організації до дедалі тіснішого об'єднання держав і народів, що характеризується посиленням демократичних механізмів управління [363].

Американські фахівці Т. Банчофф та М. П. Сміт відзначили, що хоча європейці не дуже сильно ототожнюють себе з ЄС, вони все більше визнають його як основу для політики поряд з існуючими національними та субнаціональними структурами. На їх думку, ЄС є головним чинником консолідації Європи [360].

Е. Е. Зефф та Е. Б. Пірро пропонують проникливе обговорення взаємодії ініціатив ЄС із сильною існуючою національною політикою і традиціями. Виокремлюється «живучість» і стійкість ЄС на політичній арені порівняно з іншими організаціями [325].

Важливим внеском у дослідження складності інституційної системи Європейського Союзу в контексті сучасної європейської історії є праця Д. Дінана. У ній автор здійснює ґрунтовний аналіз процесу європейської інтеграції, простежуючи його еволюцію від зародження у 1940-х роках до сучасних викликів, з якими стикається Союз [323].

У плані дослідження Східної політики ЄС та політичних передумов розширення Європейського Союзу цікавими є дослідження англійських істориків Ф. Камерона [318], Д. Сміта [358], Д. Дінана [324], Ж. Маккорміка [348], які вважали, що політичні передумови розширення на Схід склалися історично та виходять з прагнення держав Європи запобігти виникненню суперечок у майбутньому. Німецький історик С. Арнсфальд [309] та американський політолог І. Барнес [313] у своїх працях вважають Німеччину головним локомотивом європейської інтеграції, підкреслюючи, що розширення ЄС на Схід є політичним імперативом, який походить від ідей М. Шумана. Витрати та здобутки ЄС від східного розширення, представлені у дослідженні колективу авторів на чолі з Р. Болдуіном, де висвітлені результати їхніх досліджень у галузі економічної складової вступу до ЄС країн Центральної та Східної Європи [310].

Німецькі історики детально досліджували концепцію Східної політики Європейського Союзу («Ostpolitik»), аналізуючи процес її становлення та вплив на міжнародні відносини.

На вимірах нової Східної політики ЄС зосереджують свою увагу Г. Д. Якобсен та Г. Маховський [341]. У своїй праці вони аналізують сепаратистські утворення в регіоні, зокрема в Молдові (Придністров'я), Грузії (Абхазія та Південна Осетія) та Азербайджані (Нагірний Карабах), як загрозу безпеці проведенню політики європеїзації у сусідніх з ЄС країнах. Дослідники акцентують на характері так званих «заморожених» або «тупикових» конфліктів, у яких Росія відіграє ключову

роль, здійснюючи контроль, а в окремих випадках утримуючи військову присутність, що дозволяє їй регулювати рівень напруженості залежно від власних геополітичних інтересів.

Нинішня демократична динаміка на теренах колишнього Радянського Союзу та нові виклики для усіх європейських держав, а також зміни свого ставлення до ЄС у східноєвропейських державах стали об'єктом вивчення німецької дослідниці А. Кемпе [342].

Німецький дослідник Крістіан Е. Рік акцентує увагу на необхідності зміцнення демократичних інститутів у державах Центру та Сходу Європи та звісно на важливості закріплення цих процесів у західноєвропейському просторі за посередництва Німеччини. Він підкреслює, що консолідація Європейського Союзу є ключовим фактором для підтримання миру та безпеки в регіоні [319].

Варта уваги праця К. Охмана [351], в якій автор через призму польсько-російських відносин, ставить цілком закономірне питання, – чи є «Східне партнерство» правильною стратегією для формування європейської східної політики, особливо в часи агресивної політики Росії?

На перспективах та проблемах розширення ЄС на Схід зосереджує увагу швейцарський дослідник Р. Е. Болдуін. Він стверджує, що міркування про стабільність і довгострокове процвітання є основними причинами того, чому ЄС обіцяв розширитися на Схід і чому країни Центральної та Східної Європи бажають приєднатися, однак цей процес, на його думку, затягнеться на багато років і стане набагато складнішим для майбутніх країн-членів [311].

Грузинський експерт Ш. Гвінерія вважає, що стратегічна неоднозначність ЄС щодо майбутнього регіону Східного партнерства була сприйнята Кремлем як слабкість, і це спровокувало агресивну поведінку Росії. Європейському Союзу необхідно переглянути свою нейтральність та «м'який підхід», який зовсім неефективний у сучасних реаліях [332].

Варто погодитись із думкою польського дослідника Т. Стеньєвського, який вважає, що війни та конфлікти, які відбуваються на півдні Європи, а також

іммігранти, які наповнюють південні країни ЄС, призвели до того, що східні сусіди та їхні проблеми ігноруються, зокрема і війна в Україні [359].

Д. Мільчарек аналізує становлення та еволюцію Східного виміру зовнішньої політики Європейського Союзу [349]. Дослідник зосереджується на складній та неоднозначній природі відносин ЄС із Росією, Білоруссю й Україною, підкреслюючи, що традиційні дипломатичні механізми потребують доповнення новими інструментами та підходами. Особливу увагу автор приділяє необхідності розробки гнучкої та диференційованої політики, здатної враховувати як геополітичні виклики, так і внутрішні трансформації цих держав, задля зміцнення стабільності та безпеки в регіоні.

Дослідники О. Коростельова, М. Наторський та Л. Сімао зосереджують увагу на складності та обмеженнях рамок Європейського Союзу в межах Європейської політики сусідства та ініціативи «Східного партнерства». Вони досліджують взаємодію між політичними інструментами, інституційними структурами та залученими суб'єктами, підкреслюючи багатовимірність цих процесів і виклики, що постають перед ЄС у формуванні ефективної та збалансованої політики щодо сусідніх східноєвропейських держав [343].

Підсумовуючи аналіз зарубіжної історіографії європейської інтеграції, можна стверджувати, що дослідження цього процесу еволюціонувало від вивчення початкових етапів об'єднання європейських держав до глибокого аналізу сучасних викликів та перспектив Європейського Союзу. Досить корисними для дослідження стали праці присвячені спільній зовнішній політиці ЄС, зокрема в контексті розширення Союзу на Схід. Окремо слід підкреслити внесок дослідників у вивчення Східної політики ЄС, зокрема ініціативи «Східне партнерство».

Серед українських істориків, які досліджували процеси європейської інтеграції слід відмітити праці А. Мартинова [237], Ю. Палагнюка [164; 165], Т. Сидорук [276; 278; 277], А. Бульвінського, А. Кудряченко [180], В. Друка [208], Д. Мільчарека та О. Бабурської [251], О. Скрипник [285; 287; 286] та ін.

На становленні процесів європейської інтеграції, перших щаблях його розширення та висвітленні структури історичного процесу зосереджує увагу

А. Мартинов [237]. Дослідник відзначає сталість країн Європи до вирішення спільних завдань та готовність до співпраці у вирішенні важливих питань. Аналізуючи досвід Ліги Націй, дослідник констатує той факт, що ЄС на сьогоднішньому етапі виступає міжнародним арбітром вирішення багатьох проблем.

На консолідуючій ролі ЄС у теперішніх реаліях зосереджується увага у праці С. Віднянського та А. Мартинова [182]. Автори акцентують увагу на консолідації європейських країн, та можливостях співіснування на європейському континенті та альтернативі безглуздим конфліктам та війнам.

У дослідженнях Ю. Палагнюка [264; 265] висвітлено становлення інтеграції в Європі та основні тонкощі співпраці між країнами-членами. Виділяючи Україну в контексті співробітництва у рамках Європейської політики сусідства, автор виділяє основні інструменти співробітництва між сторонами, серед яких більш тісна співпраця з країнами ЄС, участь у нових проєктах та ініціативах, політична та фінансова підтримка Європейського Союзу.

Процес становлення та еволюції Європейської політики сусідства детально висвітлено у працях Т. Сидорук [276; 69; 277]. Дослідниця акцентує увагу на тому, що ЄС не надає ніяких стимулів після проведених країнами реформ, а також на відсутності чіткого та постійного контролю, які давали б стимул та підтримку у запровадженні необхідних змін у країні.

У своїх працях дослідник А. Грубінко [177; 196; 197] аналізує питання європейського політичного співробітництва, зокрема в контексті безпеки та кібербезпеки за участю Європейського Союзу. Автор приділяє особливу увагу процесам формування й реалізації концепцій регіональної безпеки в Європі, акцентуючи на їхніх ключових характеристиках та специфіці впровадження.

У монографіях А. Бульвінського, А. Кудряченко [180], В. Друка [208] та Д. Мільчарека і О. Бабурської [251] детально висвітлено становлення сукупності європейської та євразійської інтеграцій на просторах Східної Європи. Визначено здобутки і проблеми східного вектору зовнішньої політики ЄС. Зокрема, у цьому

контексті виокремлено роль таких країн-членів, як Румунія та Польща у розширенні співпраці у східному напрямку.

Ґрунтовні дослідження та розвідки О. Скрипник [285; 284; 286] присвячені вивченню історії Європейського Союзу та його відносин з Україною. Особливу цінність становить аналіз процесу здобуття Україною прерогативи як країну-претендента на вступ до Євросоюзу та дослідження досвіду інших держав у контексті їхнього євроінтеграційного шляху.

Українські дослідники Я. Турчин та О. Горбач присвячують свої дослідження аналізу особливостей функціонування ініціативи Європейського Союзу «Східне партнерство» й оцінці її результатів. Особливу увагу вони приділяють обґрунтуванню необхідності реформування цієї ініціативи через застосування інструменту поглибленої диференціації, підкреслюючи важливість адаптації політики ЄС до специфіки та потреб окремих держав-партнерів [297].

На тенденціях з демократизації, децентралізації публічної влади України та Польщі в рамках Східного партнерства ЄС зосереджує свою увагу І. Безена [173].

Проблематика формування спільної оборонної політики Європейського Союзу на сучасному етапі перебуває у центрі уваги А. Мартинова [236] та О. Лавера [227]. Погоджуємось з авторами, що Європейський Союз за період свого існування прагне встановити рівновагу в Європі, відкидаючи насильницькі методи боротьби, проте в контексті вирішення конфлікту у Придністров'ї політика «м'якої сили» та компромісів не допомогла. Також не залагодили всі проблеми і економічні санкції, накладені на ПМР. Теперішньому ЄС варто адаптуватись до сучасних реалій, інакше він ризикує повторити долю Ліги Націй.

Розглядаючи проєкт майбутнього європейської інтеграції, варто звернути увагу на дослідження І. Горобця та А. Мартинова [194; 195], в яких розкривають подальші перспективи ЄС до розширення та поглиблення співпраці з теперішніми та новими партнерами, встановлення контактів, які дозволять розширити свій вплив за межі теперішніх.

На роль Польщі у становленні та реалізації Східної політики Європейського Союзу звертає увагу українська дослідниця О. Брусиловська [176].

Таким чином, можна констатувати, що у вітчизняній історичній науці сформувалася потужна когорта дослідників Європейського Союзу. У їх працях викладена історія розвитку інтеграційних процесів у Європі, створення ЄС та аналіз його стосунків з Україною, роль і місце окремих країн у Європейському Союзі. Праці зазначених вище авторів були корисними під час наших наукових пошуків, зокрема вони стали у нагоді при визначенні позицій провідних держав стосовно прийому нових членів до ЄС, у тому числі Республіки Молдова.

У другій групі наукових досліджень слід виокремити праці молдовських, зарубіжних та вітчизняних науковців.

Праці ***молдовських дослідників*** з євроінтеграції Молдови охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних з політичними, економічними, соціальними та культурними аспектами процесу інтеграції країни до Європейського Союзу. Основними темами досліджень є аналіз зовнішньополітичної стратегії Молдови, взаємодія з ЄС, а також внутрішні реформи, які повинна здійснити країна для наближення до європейських стандартів.

Молдовські вчені також звертали увагу на зовнішні фактори, що впливають на процес інтеграції, такі як російська зовнішня політика. С. Чоботар та Н. Стеркул [305] характеризують контекст відносин з одного боку між Молдовою та ЄС і Росії з іншого. Виокремлюють при цьому економічні та соціальні фактори, які опосередковано впливають на євроінтеграційний вибір, що був найбільш прийнятний з точки зору населення країни.

Дослідниця М. Яцько [308] у своїй праці робить особливий наголос на отриманні країною безвізу, як першого кроку до ЄС, акцентуючи увагу на тому, що Республіка Молдова стала першою країною «Східного партнерства», яка отримала цей статус.

Процес формування євроінтеграційної політики у Молдові досліджує молдовський дослідник В. Мошняга [255], який зазначає, що становлення євроінтеграції країни постало в умовах важкого соціально-економічного становища, низького рівня життя населення та процесу еміграції, яка набула в цей час широкого поширення в країні.

Дослідниця Н. Чобану аналізує позицію Республіки Молдова, її перспективи та можливості політичної, економічної та соціальної інтеграції до європейської спільноти [307]. Зважаючи на те, що Україна та Молдова мають порівнянні можливості для вступу до ЄС, досвід України є надзвичайно цінним для подальшого євроінтеграційного поступу Республіки Молдова.

Євроінтеграційну стратегію Кишинева детально аналізують молдовські дослідники Л. Гаврилуца [186] та Х. Морар [253]. У їх дослідженнях відображено динамічний розвиток відносин між Молдовою і Європейським Союзом з точки зору національних інтересів та перспектив країни.

Одним із важливих напрямів досліджень є вивчення громадської думки щодо євроінтеграції, оскільки на рівні суспільства існують різні погляди на перспективи вступу до ЄС. Громадську думку молдаван та її поступову зміну в умовах важкого становища в країні висвітлюють В. Мошняга, Т. Даний, В. Цуркану [256] та Ю. Горичой [193]. Дослідники всебічно розкривають проблему виїзду населення за кордон, зазначаючи, що через тяжкий економічний стан, молдовани мусили їхати шукати роботи на сезонній чи постійній основі. Зокрема, ті, хто повертався, відмічали значну економічну, соціальну та культурну перевагу країн Західної Європи над Молдовою.

Дослідження економічних відносин між Європейським Союзом та Республікою Молдова зосереджуються на аналізі різних аспектів економічної співпраці, а також на оцінці впливу європейських політик на економічний розвиток Молдови. На економічних відносинах між ЄС та Республікою Молдова зосереджене дослідження Г. Ульян [298] та А. Роман [270]. Головну увагу автори приділяють фінансовій підтримці країни від 1991 р. і до початку XXI ст.

Актуальним у процесі дослідження європейської інтеграції Молдови є питання рівня демократії в країні, адже Європейський Союз підтримує реформи, спрямовані на посилення демократичного управління, свободи слова та правосуддя. Прогрес у цих напрямах позитивно впливає на оцінку рівня демократії Молдови. На головних проблемах впровадження демократії в контексті європейської інтеграції Республіки Молдова зосереджені праці В. Сака [273], І.

Букатару [179] та М. Яцько [124]. Автори зосереджують увагу на впровадженні в Молдові європейських стандартів, виокремлюючи успіхи у наступних галузях, таких як подолання корупції, адміністративна і соціальна ланки. Стосовно головних невдач, дослідники виділяють реформування судової системи, хабарництво, бюрократію на місцях тощо.

Придністровський конфлікт є однією з найбільш обговорюваних тем у працях молдовських істориків, оскільки він має вагоме значення для політичного, соціального та культурного розвитку Молдови. Історики вивчають цей конфлікт як складне явище, пов'язане із наслідками розпаду Радянського Союзу, етнополітичними суперечностями та геополітичними факторами. Серед молдовських істориків, які вивчали Придністровський конфлікт, варто виділити таких авторів, як В. Мошняга, Д. Ілащук, Ф. Спіней, А. Завтур, Г. Руснак [257; 258]. На думку самих молдован, конфлікт виник через непорозуміння між правлячою верхівкою, яка пішла шляхом тиску та придністровськими опозиційними силами, допомогу яким надала Росія. Проте ворожості між мешканцями Молдови та Придністров'я не спостерігалося, як тоді, так і зараз.

Таким чином, молдовські науковці активно досліджують тему розвитку економічних та політичних відносин між Молдовою та Європейським Союзом. Значна увага молдовських дослідників зосереджена на висвітленні основних проблем країни, які унеможливлюють вступ до Європейського Союзу.

У працях ***західних дослідників*** щодо євроінтеграції Республіки Молдова переважають дослідження європейських та американських науковців з історії Придністровського конфлікту.

Актуальні питання аналізу драматичних політичних коливань Молдови між останнім проросійським і новим проєвропейським президентством висвітлюють американські дослідники М. Емерсон та Де. Сенуза [326].

Праці польського автора С. Секрієру [357], [356] розкривають російський чинник у Придністров'ї під іншим ракурсом. Зокрема, на його думку, Придністровську проблему неможливо вирішити поки не буде нейтралізований російський вплив у регіоні. Оскільки мешканці ПМР отримують значну фінансову

допомогу від Росії, їм вигідний такий стан речей, однак автор переконаний, що ця підтримка не буде вічною. Якщо Москва досягне тут своїх цілей, підтримка сепаратистів припиниться.

Іншої версії дотримуються американські дослідники Д. Гамільтон та Г. Манготт [345], які переконані, що Придністровський конфлікт можна вирішити виняткова економічним шляхом і за посередництва України та Білорусії. Для забезпечення миру і процвітання у східноєвропейському регіоні необхідна економічна взаємодія усіх країн. Однак реалізація цього задуму покладалася на Європейський Союз, проте, як і багато інших подібних ініціатив, він зазнав невдачі.

Варто погодитись із думкою американо-польського дослідника Я. Буґайського [178; 315], що допоки існуватиме мілітаристська Росія, Східна Європа не зможе вільно вести зовнішньополітичні орієнтири, а Придністровський конфлікт – це лиш один із багатьох проявів агресивної позиції Москви.

Польське бачення євроінтеграційного курсу Республіки Молдова представлене К. Калушем, М. Косєнковським [317], Я. Врубельом [366], О. Войтюк [362], Д. Мільчареком [252]. Дослідники виокремлювали значну кількість проблем, які потрібно вирішити перед тим, як стати на шлях євроінтеграції.

Французька дослідниця Ф. Харбо [337] у своїй праці здійснила критичний аналіз інституційних відносин між Республікою Молдова та Європейським Союзом, зосереджуючи увагу на ключових політичних, економічних і безпекових аспектах. Ця робота є цінною для нашого дослідження, оскільки поєднує історичний контекст, аналіз конфліктних зон і оцінку внутрішньополітичної ситуації, що дозволяє комплексно зрозуміти виклики та перспективи європейської інтеграції Молдови.

Таким чином, власне становлення та еволюція євроінтеграційної політики Республіки Молдова (1991–2024 рр.) майже не знайшли відображення у спеціальних комплексних дослідженнях західних дослідників. Існуючі розробки не дають змоги цілісно простежити історію цього явища. Разом з тим, зарубіжні дослідники присвятили значну кількість робіт зовнішній політиці Республіки

Молдова та її європейського вектора, але це переважно праці економічного та політологічного характеру.

Важливими для дослідження стали ***праці українських науковців,*** які досліджують євроінтеграцію Молдови, аналізуючи її крізь призму спільних історичних, геополітичних і культурних зв'язків між Україною та Молдовою. Особливий інтерес до цієї теми викликаний географічною близькістю, схожими викликами пострадянського періоду та спільною євроінтеграційною метою.

У працях Н. Антонюк, І. Зінько [171] та Л. Літри, І. Чхіквадзе [229] аналізуються основні заходи та механізми реалізації інтеграційної політики Республіки Молдова та зазначено, що країна впевнено крокує на політичній арені в напрямку ЄС. Найбільшою перешкодою на цьому шляху, на думку дослідників, є Російська Федерація, яка досі має імперські амбіції, прагнучи тримати країну у своїй сфері впливу.

Румунський чинник зовнішньої політики Республіки Молдова окреслює А. Добровольська [201], у дослідженнях якої увагу зосереджено на факторі та впливі Румунії на інтеграційні процеси в Молдові. Зокрема, варто звернути увагу на те, що для України країною ЄС, яка всіляко сприяє її євроінтеграційному курсу є Польща, то для Молдови такою країною є Румунія.

Дослідниця Л. Мельничук у своїх працях зосереджується на аналізі ключових теоретичних підходів до вивчення європейської інтеграції та особливостях застосування різних методів і підходів для дослідження інтеграційних процесів на прикладі Румунії [245; 247; 248]. Авторка також глибоко дослідила шлях Румунії до Європейського Союзу, проаналізувавши політику як Румунії, так і ЄС [246].

Праці А. Добровольської [203; 204] та М. Макари, Є. Бевзюка [234] розкривають національну ідентичність молдован від імперського минулого до сьогодення. Дослідники акцентують увагу на тому, що Молдова завжди була частиною європейської історії. Попри численні російські міфи, молдовани є частиною Європи, тому в цьому контексті проєвропейські настрої залишаються у країні донині. Від 1991 р. країна часто міняла орієнтацію із Заходу на Схід, що пояснюється проросійськими президентами та корумпованими політиками. Проте,

наразі країна твердо стала на європейський шлях, кінцевою метою якого має стати має стати вступ до ЄС.

Міжнародне становище Республіки Молдова у теперішньому часі є предметом дослідження таких науковців як А. Баканова [172], А. Добровольська [202], М. Держалюк [200], Є. Устименко [299], які аналізують зовнішні та внутрішні фактори, що сприяють посиленню співпраці між обома сторонами та виокремлюють перспективи членства Молдови в ЄС.

У статті О. Близняка [174] розкрито вклад Польщі в розробку східного вектору політики ЄС. Зокрема, акцентується увага на тому, що Польща виступила натхненником та ініціатором створення Європейської політики сусідства і Східного партнерства, з метою розширення впливу ЄС на сході Європи та стримання агресивної та мілітаристської політики Росії. Дослідник зазначає, що допомагаючи таким країнам, як Молдова й Україна, Польща фактично убезпечує свої східні кордони від впливу Москви [174]. Саме для цього Варшава наполягала на розширенні співпраці із східними сусідами.

Сутність Європейської політики сусідства та ініціативи «Східного партнерства» ґрунтовно досліджено у працях М. Миронової [250] та О. Нащочиної [260]. Аналіз цих ініціатив та участі в них Республіки Молдова дозволяє глибше зрозуміти суспільно-політичні відносини між Молдовою та ЄС, водночас окреслюючи роль країни як суб'єкта міжнародних відносин і підкреслюючи її прагнення інтегруватися до європейської спільноти.

Розвиток відносин Молдови та ЄС є предметом досліджень Г. Мельничук [241; 244; 238; 240]. У своїх працях дослідниця аналізує співпрацю між Молдовою та ЄС, роблячи акцент на економічних, політичних і культурних зв'язках. Головними проблемами на шляху до євроінтеграції, на думку дослідниці, виступають такі фактори, як розкол молдовського суспільства між прихильниками Росії та Європейського Союзу, а також невирішеність Придністровського конфлікту.

Чимало публікацій вітчизняних дослідників пов'язані з Придністровським конфліктом. Українські історики підкреслюють, що невирішений конфлікт у

Придністров'ї ускладнює шлях Молдови до ЄС. Дослідники аналізують вплив конфлікту на регіональну безпеку та політичну стабільність країни, зокрема, така думка простежується у працях Я. Буґайського [178], Т. Козака і А. Магазова [217], О. Кордун [220], О. Вайнраух [181]. Головна увага у них приділена агресивній політиці Російської Федерації, яка, починаючи з 1991 р., постійно втручається у внутрішні справи сусідніх країн порушуючи міжнародне гуманітарне право. Прикладом такого втручання є Придністров'я, на території якого перебувають російські війська, що становить загрозу суверенітету як Республіки Молдова, так і України.

Дослідженню передумов та витоків Придністровського конфлікту із розкриттям подальшої динаміки відносин між Республікою Молдова та Придністровською Молдавською Республікою присвячено праці Т. Кузнець і В. Гордієнка [221], В. Осталепа [263], О. Кордуна [220], О. Потєхіна та І. Тодорова [269]. Автори досліджують передумови, причини, хід та особливості Придністровського конфлікту, його подальший вплив на становлення і розвиток інтеграційних процесів у Молдові. Наголошується на причинах, які загострюють конфлікт на сучасному етапі.

Важливими для висвітлення Придністровського конфлікту є праці К. Вітмана [183; 184], у яких автор вважає цей конфлікт головною проблемою Республіки Молдова на шляху до євроінтеграції. Зокрема, у полі зору автора причини, перебіг та сучасний стан конфлікту. Дослідник робить висновок, що саме фактор Придністровської Молдавської республіки фактично дозволяє Росії контролювати цей регіон й опосередковано впливати на зовнішню політику Молдови. Також дослідник виокремлює потенційні спроби та способи його розв'язання, проте, вважає він, їх неможливо реалізувати без приєднання до переговорного процесу зовнішньої сторони та без послаблення Росії.

На проблемі Придністров'я також зосередив свою увагу М. Дорошко [206; 205]. У його працях визначені геополітичні інтереси України, Російської Федерації, Румунії, США, ЄС і НАТО в контексті Придністровського конфлікту та визначено головні причини його невирішеності на теперішньому етапі. Головним

дестабілізуючим чинником, на думку автора, є Росія, яка своїми діями намагається зробити безлад у Молдові, і тим самим змусити до співпраці на кремлівських умовах.

Схожу позицію займає А. Филипенко [302; 301], який у своїх працях прослідковує циклічність подій в Україні з тими, що мали місце в Молдові та інших країнах, які постраждали від агресії Росії. У дослідженні простежується динаміка ворожості Москви по відношенню до країн, які обрали демократичний шлях розвитку.

Про підтримку України в питанні вирішення Придністровського конфлікту писали І. Лоссовський [231], Г. Максак [235], О. Кучик, О. і Цебенко [226], які зауважують, що Україна, як посередник, намагалась залагодити конфлікт між Молдовою та Придністров'ям, оскільки обидві сторони мають спільні з нею кордони. Наголошується, що президент В. Ющенко пропонував політику «малих кроків» та своє посередництво, однак всі його пропозиції та намагання вирішити конфлікт мирним шляхом не увінчалися успіхом.

Значним внеском у вивчення євроінтеграційної політики Молдови є праці А. Вуйко [366], С. Герасимчук [191] та В. Ківерь [78]. Вони містять порівняльний аналіз євроінтеграційних курсів Молдови та України. Дослідники вважають, що обидві країни у XXI ст. мають практично однакові можливості для вступу до ЄС. У дослідженнях цих авторів зроблено акцент на досягненнях та головних перешкодах на шляху євроінтеграції. Зокрема, спільною проблемою для обох країн є зовнішній чинник – Росія, яка прагне зберегти свій вплив на ці держави.

Якісно новими підходами до вивчення євроінтеграційної політики Молдови відзначаються праці А. Іовчева [340], Т. Кузнець та Л. Фицик [223] , у яких йде мова про особливості запровадження принципів та норм Європейського Союзу у країн з перехідним режимом, таких як України і Молдова. Дослідники зауважують, що адаптувавши свої політичні системи та вирішивши головні проблеми своїх країн, стане можливим інтерпретувати та інтегрувати їх до лав країн-членів Європейського Союзу. Автори прослідковують динаміку відносин через призму економічних, політичних, соціальних факторів між країнами та ЄС.

У межах огляду історіографії теми неможливо оминути увагою доробок вітчизняних вчених, присвячений «Східному партнерству».

На важливості «Східного партнерства» та співпраці з ним наголошують у своїх дослідженнях О. Снігир [73], І. Нагорняк [259], Т. Кузнець та В. Гордієнко [222]. У своїх працях автори не лише виокремлюють важливість даної ініціативи в контексті розширення співпраці з ЄС, але й наголошують, що СхП, це не квиток до Європейського Союзу, а можливість для країн отримати нові контакти та політичний досвід з країнами-сусідами і в перспективі поглибити співпрацю.

Окремо, в контексті «Східного партнерства», варто виділити праці Т. Сидорук [275; 284; 279] у яких висвітлено успіхи та невдачі СхП за всі роки існування.

Дослідження альтернативи вступу до ЄС в змісті «Східного партнерства» висвітлюють Т. Сидорук, В. Павлюк [280], І. Тодоров [294], Т. Стародуб [290]. У їх дослідженнях йдеться про те, що приєднавшись до СхП чимало країн вважали це квитком до ЄС, проте, як виявилось, це скоріше була альтернативна співпраця. Таким чином, СхП стало з одного боку значним кроком вперед у контексті нових можливостей, а з іншого, кроком назад у сподіваннях на подальше членство в ЄС.

Також дослідниця Т. Сидорук [283; 282; 281] аналізує польську позицію щодо ініціативи «Східного партнерства», акцентуючи увагу на прагненні Польщі розширити Європейський Союз на Схід з метою створення так званої буферної зони від Росії. На думку дослідниці, саме Польща активно наполягала на поглибленні співпраці з Україною та Молдовою, а також на наданні їм фінансової підтримки для впровадження демократичних реформ.

Вітчизняні дослідники приділяють увагу й іншим проблемам з європейської інтеграції, які мають відношення до Республіка Молдова. Так, відносини країн-членів ГУАМ з ЄС дослідила Д. Кирилко [213], яка вважає, що з країн-членів цього блоку саме Молдова має найбільші успіхи на шляху до ЄС.

Дослідниця Н. Рудік у своїй праці порівнює двосторонні Угоди про асоціацію між Європейським Союзом з одного боку та Україною, Грузією і Молдовою з іншого, розкриваючи їх спільні та відмінні риси [271]. Вона зазначає, що для усіх

трьох країн характерний європейським вибір та європейські прагнення, ідентифікує їх як країни Європи з усіма цінностями, чеснотами.

Важливим внеском в історіографію проблеми є праці, присвячені геополітичному суперництву Росії і ЄС у Східній Європі та його наслідкам, які були і є визначальними і для Республіки Молдова. Серед них – дослідження Г. Мельничук [239; 243], Т. Сидорук [274], О. Скрипник [289; 288], І. Тодорова [227], Б. Парахонського, Г. Яворської [266], Т. Метельової [249] та Р. Руссу [272]. Дослідники вказують на згубність політики умиротворення агресора та пасивні реакції сильних цього світу, що розв'язують руки Москві, яка прагне стати домінуючою силою не лише Європи, але й світу.

Російське втручання у внутрішню та зовнішню політику Молдови, сепаратизм, економічні та соціальні проблеми, а також реакція на них влади та політичної верхівки країни, перебувають у центрі дослідження Т. Ляшенко [233].

Таким чином, у вітчизняній історіографії не існує комплексного дослідження, присвяченого становленню та еволюції євроінтеграційної політики Республіки Молдова (1991–2024 рр.). У роботах українських вчених: істориків, політологів, правознавців ця проблема висвітлюється лише частково. Переважна більшість досліджень у галузі європейської інтеграції українських науковців спрямована на вивчення загальних питань євроінтеграції, або відносинам Україна – ЄС, також значна кількість досліджень присвячена Придністровському конфлікту.

У результаті дослідження ми прийшли до таких висновків, що в цілому проблема євроінтеграційного курсу Республіки Молдова не обділена увагою науковців. Дослідження євроінтеграції Молдови охоплює праці молдовських, українських, європейських та американських істориків, політологів та соціологів. Історіографія цього питання зосереджується на аналізі причин, викликів і перспектив інтеграції Молдови до Європейського Союзу. Окрема увага приділяється впливу історичних подій, міжнародної політики, внутрішніх реформ і зовнішніх чинників, таких як Придністровський конфлікт. Зокрема, останнім часом цій проблемі присвятили свої праці чимало науковців, що підкреслює її актуальність у теперішній час.

1.2. Джерельна база дослідження

Джерельна база дослідження є досить об’ємною та охоплює угоди й договори, укладені між Республікою Молдова і Європейським Союзом. Визначаючи перелік джерел, важливо враховувати, що процес євроінтеграції Республіки Молдова супроводжується низкою викликів, зокрема політичного, економічного, культурного, соціального та іншого характеру. Для всебічного висвітлення євроінтеграційної політики країни в дослідженні також було використано цитати та коментарі представників ЄС і молдовських діячів. Відтак, раціональне опрацювання джерельної бази потребує її систематизації відповідно до походження та змістового наповнення кожної групи джерел.

Джерельну базу дослідження умовно поділено на п’ять груп:

- міжнародно-правові акти ЄС інтеграційного характеру, двосторонні договори між ЄС та Республікою Молдова;
- офіційні документи Європейського Союзу та Республіки Молдова які стосувались відносин ЄС-РМ;
- домовленості та договори Молдови з іншими країнами в рамках європейської інтеграції;
- заяви, промови, виступи та коментарі у ЗМІ політичних діячів Республіки Молдова та ЄС;
- статистичні дані, матеріали періодичної преси та інших засобів масової інформації, що висвітлюють процес євроінтеграції Республіки Молдова.

До ***першої групи*** джерел ми відносимо угоди та договори євроінтеграційного змісту між Республікою Молдова та Європейським Союзом, і звісно нормативно-правові акти Європейського Союзу інтеграційного характеру.

Серед нормативно-правових актів ЄС інтеграційного характеру слід виокремити Договір про заснування Європейської Спільноти [3], Стратегію ЄС «Безпечна Європа у кращому світі» [63], Стратегію Європейського Союзу для Дунайського регіону [22], Повідомлення Європейської Комісії «Чорноморська синергія – нова ініціатива регіонального співробітництва» [21], Повідомлення

Європейської Комісії до Ради ЄС та Європейського Парламенту «Ширша Європа – Сусідство» про започаткування Європейської політики сусідства [52], Повідомлення Європейської Комісії до Європейського парламенту та Ради щодо імплементації Європейської політики сусідства у 2008 р. [110], Спільна декларація Празького саміту Східного партнерства 2009 р. [37], Спільна декларація Варшавського саміту Східного партнерства 2011 р. [36], Спільна декларація Вільнюського саміту Східного партнерства 2013 р. [35], Спільна декларація Ризького саміту Східного партнерства 2015 р. [34], Спільна декларація Брюссельського саміту Східного партнерства 2017 р. [32].

Важливе значення для дослідження проблеми становлення та еволюції євроінтеграційної політики Республіки Молдова (1991–2024 рр.) мали спільні декларації самітів «Східного партнерства», які стали джерелом для аналізу політичного, економічного та соціального виміру євроінтеграційних процесів Молдови, а також для оцінки ефективності співпраці з ЄС.

Також до цієї групи джерел відносимо двосторонні документи між Молдовою та ЄС, а саме: Угоду про партнерство та співробітництво між Республікою Молдова та Європейським Союзом [14], План дій між Європейським Союзом та Республікою Молдова 2005 р. [24], Угоду про асоціацію Молдови з ЄС [17], План дій щодо лібералізації візового режиму між Республікою Молдова та Європейським Союзом 2011 р. [89], План зростання для Молдови [10], Угоду про партнерство у сфері безпеки та оборони між Молдовою та ЄС [49], Угоду про участь РМ у Рамковій програмі Європейського Союзу з досліджень та інновацій – Горизонт 2020 [108], Угоду про участь Молдови в Програмі конкурентоспроможності малих і середніх підприємців і підприємств 2014 – 2020 (COSME) [143] тощо.

Важливим джерелом є текст Угоди про партнерство та співпрацю між Європейськими Співтовариствами: Королівство Бельгія, Королівство Данія, Федеративна Республіка Німеччина, Грецька республіка, Королівство Іспанія, Французька республіка, Ірландія, Італійська республіка, Велике герцогство Люксембург, Португальська республіка, Сполучене королівство Великої Британії

та Північної Ірландії з одного боку та Республікою Молдова з іншого [48]. Договір був підписаний 28 листопада 1994 р. і складається з десяти розділів та ста дев'яти статей, преамбули, п'яти додатків та заключного акту. У ньому окреслені основні форми та взаємодії правових відносин між Європейським Союзом та Молдовою.

Для кращого розуміння двосторонньої співпраці варто виділити План дій між Європейським Союзом та Республікою Молдова (підписаний 22 лютого 2005 р.), який мав важливе значення для процесу європейської інтеграції країни. Цей документ став частиною Європейської політики сусідства (ЄПС) і визначив пріоритети реформ у Молдові з метою наближення до стандартів ЄС. План охоплював сфери демократичного врядування, верховенства права, прав людини, економічного розвитку тощо. Підписання Плану дій було важливим політичним сигналом про готовність ЄС до тіснішого співробітництва з Молдовою, визнаючи її європейський вибір та заохочуючи рух у бік демократії та ринкової економіки. Цей документ був першим стратегічним кроком у відносинах між Молдовою та ЄС, визначивши рамки для подальшої інтеграції [312].

Наступним за важливістю двостороннім документом стала Угода про асоціацію між Європейським Союзом та Республікою Молдова. Угоду між Королівством Бельгія, Республікою Болгарія, Чеською Республікою, Королівством Данія, Федеративною Республікою Німеччина, Естонською Республікою, Ірландією, Грецькою Республікою, Королівством Іспанія, Французькою Республікою, Республікою Хорватія, Італійською Республікою, Республікою Кіпр, Латвійською Республікою, Литовською Республікою, Великим Герцогством Люксембург, Угорською Республікою, Республікою Мальта, Королівством Нідерланди, Австрійською Республікою, Республікою Польща, Португальською Республікою, Румунією, Республікою Словенія, Словацькою Республікою, Фінляндською Республікою, Королівством Швеція, Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії і Європейською спільнотою з атомної енергії та Республікою Молдова було підписано 27 червня 2014 р., Угода, яка набула чинності 1 липня 2016 р., складається з восьми розділів, тридцяти дев'яти статей, преамбули, чотирьох додатків та протоколів до них і заключного акту [16]. Цей

документ став фундаментальним джерелом для дослідження, оскільки містить правові, економічні та політичні зобов'язання сторін, визначає механізми співпраці та інструменти імплементації реформ у відповідності до стандартів ЄС. Угода також регламентує процес поступової інтеграції Молдови в єдиний європейський ринок, що дозволило оцінити ефективність виконання країною поставлених перед нею завдань та її прогрес щодо європейської інтеграції.

План дій щодо лібералізації візового режиму між Республікою Молдова та Європейським Союзом (отриманий Молдовою 24 січня 2011 р.) мав важливе стратегічне значення для європейської інтеграції країни [89]. Після підписання цього документу для країни відкрилось чимало напрямів двосторонньої співпраці в рамках Східного партнерства. Зокрема, можливість користуватися європейським науковим потенціалом та перевагами дослідницького простору ЄС.

План зростання для Молдови – це стратегічна ініціатива Європейського Союзу, спрямована на підтримку соціально-економічного розвитку Республіки Молдова та її поступової інтеграції до європейського простору. Цей план був представлений Європейською комісією 10 жовтня 2024 р. і передбачає виділення економічної підтримки у розмірі 1,8 млрд. євро на період 2025–2027 рр. Основні аспекти та значення Плану зростання: фінансова підтримка через Фонд реформ та зростання, розширення доступу до єдиного ринку ЄС, підтримка соціально-економічних реформ, політична підтримка євроінтеграційних прагнень Молдови [10].

Таким чином, угоди й договори євроінтеграційного змісту між Республікою Молдова та Євросоюзом висвітлюють динаміку відносин між сторонами. Аналіз цих документів дозволяє простежити еволюцію становлення та розвитку євроінтеграційного курсу Молдови від 1991 до 2024 рр.

До ***другої групи*** джерел належать офіційні документи та нормативні акти Європейського Союзу і Республіки Молдова, які безпосередньо чи опосередковано пов'язані з інтеграційним процесом РМ. Дану групу джерел варто розділити на дві частини.

До першої частини відносимо офіційні матеріали та документи інституцій ЄС: доповіді, висновки, звіти й повідомлення Європейської Комісії, резолюції Європейського Парламенту, висновки Ради ЄС, в яких зазначені євроінтеграційні успіхи Молдови.

У цьому контексті можна виокремити документи, які, на нашу думку, найбільш грунтовно характеризують євроінтеграційний шлях Молдови. Серед них – Звіт Європейської Комісії про прогрес ЄПС у 2014 р. – Республіка Молдова [25], Звіт Європейської Комісії про виконання огляду Європейської політики сусідства (2017 р.) [38], огляд програми моніторингу Tacis в Республіці Молдова [45], Висновок Комісії ЄС про заявку Молдови на членство в ЄС [2], Аналітичний звіт Комісії щодо узгодження Молдови з acquis ЄС [1], Звіти Європейської Комісії про впровадження асоціації в Республіці Молдова за 2018 р. [19], за 2019 р. [41], за 2021 р. [39], за 2022 р. [40], Звіт Європейської Комісії щодо Молдови (червень 2022 – червень 2023 р.) [20], Рішення Європейської Ради та Ради ЄС про відкриття переговорів щодо вступу Молдови до ЄС [44].

Важливими для дослідження політичних та соціально-економічних змін у руслі євроінтеграції Молдови стали документи Ради Європейського Союзу щодо Молдови, такі як Висновки Ради щодо Республіки Молдова 2016 р. [130], Висновки Європейської Ради, 23-24 червня 2022 р. [29], Висновки Європейської Ради, 14-15 грудня 2023 р. [31], Висновки Європейської Ради, 21 – 22 березня 2024 р. [28].

Аналіз цих документів дав можливість побачити оцінку з боку ЄС ефективності імплементації в Молдові всього комплексу євроінтеграційних заходів та готовності країни до вступу до Європейського Союзу. Значна увага цієї категорії документів зосереджена на стані впровадження acquis communautaire в правове поле Республіки Молдова. Зокрема, ключовим документом у процесі євроінтеграції є Аналітичний звіт Комісії щодо узгодження Молдови з acquis ЄС [1], оскільки він надає ґрунтовну оцінку ступеня відповідності національного законодавства Республіки Молдова нормам і стандартам Європейського Союзу (acquis communautaire). Цей документ зафіксував досягнення Молдови у впровадженні необхідних реформ та адаптації національного законодавства до європейського. На

основі його аналізу Європейська Комісія та інші інституції ЄС ухвалюють рішення щодо наступних етапів переговорного процесу, включаючи відкриття чи закриття переговорних глав.

Важливе значення для нашого дослідження мали Звіти Європейської Комісії про впровадження асоціації в Республіці Молдова [38; 309; 25; 41; 2; 1; 39; 40; 20; 44]. Вони містять об'єктивну та систематизовану інформацію щодо стану виконання Угоди про асоціацію, висвітлюючи прогрес у гармонізації національного законодавства з нормами ЄС, а також визначаючи ключові досягнення та виклики у політичній, економічній і соціальній сферах. Завдяки регулярності їх публікації, ці документи дозволили простежити динаміку реформ та оцінити, як змінювалися підходи Республіки Молдова до виконання євроінтеграційних зобов'язань.

Також в даній категорії слід окремо виділити документи інституцій Європейського Союзу, які стосувались Придністровського конфлікту, серед них: Спільна позиція Ради ЄС щодо обмежувальних заходів щодо керівництва Придністровського регіону Республіки Молдова від 23 лютого 2004 р. [149], Спільна позиція Ради ЄС щодо обмежувальних заходів щодо керівництва Придністровського регіону Республіки Молдова від 21 лютого 2005 р. [114], Меморандум про заснування Місії Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні (EUBAM) [151], Меморандум про Взаєморозуміння, підписаний 7 жовтня 2005 р. Європейською Комісією та Урядами Республіки Молдова та України [151].

До другої категорії відносимо документи, законодавчі й нормативні акти Молдови з євроінтеграційної проблематики, адже процес євроінтеграції Республіки Молдова супроводжувався прийняттям низки законодавчих та нормативних актів, спрямованих на гармонізацію національного законодавства з нормами Європейського Союзу. Перш за все, слід виокремити Рішення Уряду Республіки Молдова № 680 від 13 листопада 2009 р. [14], Національний план дій Молдови 2018 – 2021 рр. [24], Національний план дій Молдови 2023 – 2027 рр. [46], Стратегію

економічного зростання та скорочення бідності РМ [109], План економічного зростання Молдови [157].

Важливим документом для процесу інтеграції країни до ЄС стала офіційна заявка на набуття Республікою Молдова членства в Євросоюзі, яка була подана 3 березня 2022 р. [29]. Цей документ став ключовим кроком у підтвердженні стратегічного курсу країни на європейську інтеграцію. 23 червня 2022 р. Європейський парламент ухвалив відповідну резолюцію, у якій закликав надати Молдові статус кандидата на вступ до ЄС без зволікань. Того ж дня Європейська рада офіційно схвалила рішення про надання Молдові статусу країни-кандидата, що стало важливим сигналом підтримки з боку європейської спільноти та новим етапом у процесі зближення з ЄС.

Отже, офіційні документи та нормативно-правові акти Європейського Союзу й Республіки Молдова відіграли ключову роль у дослідженні досягнень і викликів країни на шляху європейської інтеграції. Вони дозволили проаналізувати динаміку виконання зобов'язань, покладених на Молдову в межах інтеграційного процесу, а також оцінку їх реалізації з боку ЄС. Крім того, ці джерела дали змогу простежити прогрес країни в адаптації національного законодавства до правових і регуляторних стандартів Європейського Союзу.

Третю групу джерел, які мали принципове значення для дисертаційної роботи, складають договори та домовленості Республіки Молдова з іншими державами, а також документи, що відображають їх співпрацю в межах європейської інтеграції. Особливу увагу в цьому контексті слід приділити Румунії – державі, яка відіграє ключову роль у підтримці євроінтеграційного курсу Молдови. Провідне місце серед таких документів посідають: Дослідницький звіт «Румунія та Республіка Молдова: між європейською політикою сусідства та перспективою розширення ЄС» [128], «Ширша Європа – Сусідство: Нова структура відносин з нашими східними та південними сусідами» [52].

Важливе місце у дослідженні займають документи, пов'язані зі співпрацею Республіки Молдова з Україною, оскільки інтеграційні процеси обох країн тісно взаємопов'язані. Це зумовлено схожістю їхніх політичних систем, геополітичного

положення та спільними викликами, які постають на шляху до набуття членства в Європейському Союзі. Аналіз цих документів дав змогу простежити регіональний вимір євроінтеграції Молдови, а також оцінити рівень та ефективність багатосторонньої співпраці у цьому контексті. Серед найважливіших із них варто виділити Спільну заяву міністрів закордонних справ Грузії, Республіки Молдова та України щодо майбутнього Східного партнерства (5 грудня 2019, Братислава) [42], «Меморандум про взаєморозуміння між Європейською Комісією, Урядом Республіки Молдова та Урядом України щодо Місії Європейської Комісії з прикордонної допомоги Республіці Молдова й Україні» [43], «Меморандум про взаєморозуміння між МЗС України, Грузії та Молдови щодо започаткування посиленого співробітництва з питань європейської інтеграції – «Асоційоване Тріо»» [7], «Меморандум про співробітництво між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України та Міністерством економіки та інфраструктури Республіки Молдова щодо спільних дій, спрямованих на забезпечення євроінтеграційних процесів для досягнення можливості синхронної роботи енергосистем України та Молдови з ENTSO-E» [8], Спільна заява Президентів України та Молдови щодо важливості розвитку двосторонніх відносин (2021 р.) [168], Спільна заява МЗС України, Грузії та Молдови щодо диференціації в рамках Східного партнерства [40], Резолюцію Парламентської асамблеї Євронест щодо майбутнього стратегії «Тріо плюс» до 2030 р.: побудова майбутнього Східного партнерства [145]. Ці документи відображають спільні зусилля України та Молдови на шляху до європейської інтеграції.

Таким чином, міжнародні договори та двосторонні угоди, укладені Республікою Молдова з іншими державами, відіграють ключову роль у підтримці її євроінтеграційного курсу. Особливе значення в цьому контексті мають угоди з Румунією та Україною, які є стратегічними партнерами Молдови. Опрацювання цих документів стало важливим для дисертації, оскільки вони відображають як політичну та економічну динаміку співпраці, так і правові механізми, що сприяють гармонізації національного законодавства Молдови зі стандартами ЄС.

У ***четверту групу*** джерел було виокремлено заяви, промови та коментарі [76; 212; 77], виступи політиків і державних керівників, президентів Молдови, а також політичних діячів Європейського Союзу [95; 96; 97] які стосуються євроінтеграційної політики Республіки Молдова.

Виступи політиків і державних керівників, зокрема президентів Молдови, а також політичних діячів Європейського Союзу, відіграють ключову роль у дослідженні проблеми становлення та еволюції євроінтеграційної політики Республіки Молдова у період 1991 – 2024 років. Вони є цінним джерелом інформації, оскільки дозволяють простежити офіційні позиції, стратегічні пріоритети та політичні наміри, що визначали напрям руху країни у бік європейської інтеграції.

Зокрема, виступи президентів Молдови та вищих посадових осіб на національному та міжнародному рівнях відображають внутрішньополітичний контекст, в якому формувалася євроінтеграційна політика. Перший президент Республіки Молдова, М. Снєгур у своїх виступах підтримував вступ країни до ЄС і вважав, що країна стала на цей шлях ще 1991 р. [165]. П. Лучинський у своїх виступах не мав чіткої політичної позиції, намагаючись підтримувати тісні зв’язки як з Російською Федерацією, так і Євросоюзом [113]. Аналіз виступів президента І. Додона (2016–2020 рр.) свідчить про його скептичне ставлення до перспективи вступу Молдови до ЄС та орієнтацію на підтримку тісніших зв’язків із Російською Федерацією [154]. Н. Тімофті у своїх виступах підкреслював, що громадяни Молдови прагнуть стати частиною Європейського Союзу, а не Росії [58]. Водночас, вагомим є внесок прем’єр-міністра Й. Стурзи (19 лютого – 21 грудня 1999 р.), який одним із перших задекларував курс на реформування правової системи, економічного сектору та поглиблення відносин з ЄС [188]. Примітним є також президентство В. Вороніна (2001–2009 рр.), який на заключному етапі свого правління визнав євроінтеграцію пріоритетним напрямом зовнішньої політики [188]. Міністр закордонних справ А. Стратан у своїх заявах наголошував на європейському майбутньому Молдови, підкреслюючи готовність країни докладати зусиль для досягнення цієї мети [307], такі ж заяви лунали і від прем’єр-міністра

країни Ю. Лянке [55]. Також варто виокремити чинну президентку – М. Санду, яка взяла впевнений проєвропейський курс, сподіваючись втримати країну на цьому шляху і досягти бажаного до 2030 р. [225].

Важливими для нашого дослідження були заяви та виступи європейських політиків, представників Європейської Комісії, Європейської Ради та Європарламенту, які дозволили зрозуміти, як у ЄС оцінювали зусилля Молдови на шляху до інтеграції, а також які умови та рекомендації висувалися задля досягнення європейських критеріїв. Зокрема, це заяви Верховного представника Європейського Союзу із закордонних справ та політики безпеки Ж. Борреля (2019-2024 рр.) [162; 161], уповноваженої з питань Молдови в німецькому бундестазі К. Нольте [241], члена Європейської комісії з питань зовнішніх зносин і політики сусідства Б. Ферреро-Вальднер [277], менеджерки Програми Генерального Директорату Європейської Комісії з питань сусідства та переговорів щодо розширення ЄС Р. Уцшмід [94], Верховного представника ЄС із закордонних справ та політики безпеки К. Ештон (2009–2014) [155], Верховного представника ЄС із закордонних справ та політики безпеки Ф. Могеріні (2014–2019) [153], директора з політики безпеки та оборони Європейської служби зовнішніх дій Й. Бальфорта [215], заступника Генерального секретаря з політичних питань Європейської служби зовнішніх дій Е. Мора [167], Президентки Європейської комісії У. фон дер Ляєн [163], Президента Європейської комісії Ж.-К. Юнкера (2014–2019) [156], Президента Європейської комісії Ж. М. Баррозу (2044–2014) [164], Президентки Європейського Парламенту Р. Мецоли [160].

Важливим сусідом і партнером Молдови є Україна, тому виступи та заяви українських політиків теж стали важливим джерелом для нашого дослідження. Зокрема, Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Молдова у 1996 – 2000 та з 2015 по 2019 рр., І. Гнатишин [192] у науковому щорічнику «Україна дипломатична», зазначив, що Україна та Молдова втратили багато років на непотрібні речі і не звертали уваги на свій зовнішній потенціал. І саме об’єднання зусиль та двостороння підтримка, вважає він, дозволить подвоїти шанси обох країн на євроінтеграцію.

Також до цієї групи джерел відносяться дані Дипломатичної служби Європейського Союзу [166; 167], Східного партнерства [116], Європейської політики сусідства [62], матеріали Міністерства закордонних справ України [54; 11], матеріали Представництва ЄС в Україні та Молдові [64], які дають повну звітність виконаної роботи за кожен квартал.

Отже, аналіз публічних виступів дав змогу дослідити зміну риторики та пріоритетів залежно від політичної ситуації, як усередині Молдови, так і на міжнародній арені. Він також допоміг простежити, як внутрішньополітична боротьба та зовнішні фактори (зокрема, російський вплив чи геополітичні кризи) впливали на стратегічні рішення щодо євроінтеграції. Таким чином, виступи політичних лідерів стали важливим аналітичним матеріалом, який дозволив глибше дослідити та зрозуміти логіку й динаміку євроінтеграційної політики Молдови впродовж понад трьох десятиліть.

До ***п'ятої групи*** джерел відносимо статистичні дані, матеріали періодичної преси та інших засобів масової інформації, що висвітлювали процес євроінтеграції Республіки Молдова. Під час дослідження проблеми становлення та еволюції євроінтеграційної політики Республіки Молдова у період 1991 – 2024 рр. було використано статистичні дані Національного бюро статистики Республіки Молдова [127], Міжнародної кризової групи (International Crisis Group), [335], дані аналітичного центру «Expert-Grup» [143], агентства Європейського Союзу, яке займається охороною зовнішніх кордонів – Frontex [93], автономних торгових преференцій (АТП) [356], дані програми TACIS [45], Європейського інструменту сусідства та партнерства (ЄІСП) [317; 278], дані місії ЄС з прикордонної допомоги Молдові (EUBAM) [17], дані Міжнародної організації цивільної авіації ICAO (International Civil Aviation organization) [308], програми ERASMUS+ [296], дані програми Європейського Союзу та Східного партнерства «Культура і креативність» [94; 259], «Програми підтримки заходів щодо зміцнення довіри» [301; 147].

Окреме значення в цьому контексті мають результати соціологічних досліджень, що відображають еволюцію суспільної думки щодо європейської

інтеграції [185]. Зокрема, до ключових джерел належать аналітичні матеріали Інституту публічної політики [329], дані референдуму 14 лютого 2014 р. в національно-територіальній автономній одиниці Республіки Молдова – Гагаузії [146], результати парламентських виборів у Республіці Молдова 30 листопада 2014 р. [233], дані соціологічних опитування 2016 р. [142], статистика громадської підтримки європейської інтеграції в Республіці Молдова за 2015 – 2022 рр. [340], результати виборів Президента РМ 15 листопада 2020 р. [200], результати виборів Президента РМ 03 листопада 2024 р. [121; 122], статистика опитування щодо статусу Придністров'я за 2019 р. [300]. Сукупний аналіз цих матеріалів дозволяє простежити динаміку змін у суспільних настроях та рівень підтримки євроінтеграційного курсу серед різних груп населення.

Матеріали періодичної преси та засобів масової інформації також були важливим джерелом для дослідження, оскільки вони не лише забезпечували контекст, але й відображали динаміку суспільно-політичного дискурсу навколо євроінтеграції Республіки Молдова у період 1991 – 2024 рр. Ці джерела дозволили простежити, як громадськість реагувала на інтеграційні процеси, виявити спектр думок – від підтримки до критики, та зрозуміти, які аргументи й контраргументи висувалися різними політичними силами. Водночас вони давали змогу аналізувати, як формувалися інформаційні наративи, зокрема ті, що були пов'язані з пропагандою та дезінформацією, і яким чином вони впливали на громадську думку та політичні рішення. Це перш за все матеріали тих ЗМІ, які висвітлювали євроінтеграційну тематику: Інформаційна довідка Європейського фонду миру [74], періодичні видання України – «Суспільне» [224], «Європейська правда» [91], «Слово і діло» [57], Газета «День» [120], «Главком» [93]; періодичні видання Молдови – «Unimedia» [89].

Таким чином, використання даної групи джерел допомогло простежити не лише офіційну динаміку євроінтеграційного поступу, а й соціальні настрої, медійну риторику та громадську думку, що були невіддільною частиною цього процесу.

Таким чином, опрацювання джерельної бази дало можливість з'ясувати широке коло питань, які впливали на становлення та еволюцію євроінтеграційної

політики Республіки Молдова і засвідчило достатньо високу репрезентативність джерел з даної проблематики. Основу дослідження склали: міжнародно-правові акти ЄС інтеграційного характеру, двосторонні договори між ЄС та Республікою Молдова; офіційні документи Європейського Союзу та Республіки Молдова які стосувались відносин ЄС-РМ; домовленості та договори Молдови з іншими країнами в рамках європейської інтеграції; заяви, промови, виступи та коментарі у ЗМІ політичних діячів Республіки Молдова та ЄС; статистичні дані, матеріали періодичної преси та інших засобів масової інформації, що висвітлюють процес євроінтеграції Республіки Молдова.

Залучення до наукового обігу зазначених документів та матеріалів дозволило надати більшої обґрунтованості та достовірності науковим положенням і висновкам дисертаційної праці.

1.3. Теоретико-методологічна база дослідження

При визначенні теоретико-методологічних засад дослідження нами перш за все враховувалися стан наукової розробки та характер обраної теми, а також мета, дослідницькі завдання, джерельна база дисертації. В їх складову частину покладено комплекс загальнонаукових і фахових прийомів, норм та принципів, насамперед науковості, історизму, наступності, об’єктивності, наукового аналізу та синтезу, а також історіософських напрацювань провідних дослідників з історії європейської інтеграції та міжнародних відносин. Своєрідність об’єкта дисертаційного дослідження та різноманіття особливостей предмету обумовили потребу застосування у ході роботи експлікативних методів. Зокрема системного підходу і контент-аналізу, що широко застосовувались під час дослідження тематики зовнішньої політики та міжнародних зв’язків.

Використання цих принципів дало змогу виявити і застосувати при роботі над змістом дисертаційного дослідження найоптимальніших, методологічних принципів і підходів для реалізації дослідницьких завдань.

Базовим у роботі з дослідження становлення та еволюції євроінтеграційної політики Республіки Молдова у 1991 – 2024 рр. став принцип науковості, який забезпечує підтвердження науковими фактами всіх зроблених нами висновків і положень. Його використання допомогло ефективному науковому пошуку, залученню перевіреної та важливої інформації, пов'язаної з проблемою дослідження. У свою чергу, це дало можливість оминути спрощеності, штучної заідеологізованості, кон'юнктурності та описовості у висвітленні теми.

Принцип історизму дав можливість розглядати становлення та еволюцію євроінтеграційної політики Республіки Молдова як процес, в ході якого усі його складові розвивалися у часі та у сукупності історичних взаємозв'язків і взаємозалежностей. Цей принцип орієнтував автора на реконструкцію подій і явищ у їхній хронологічній послідовності, збереження повної картини зміни геополітичних векторів Республіки Молдова від проросійського до проєвропейського та дозволив прослідкувати динаміку відносин із сусідами, а також з'ясувати причини обрання проєвропейської, а не проазійської орієнтації. Процес становлення та еволюції євроінтеграційної політики Республіки Молдова висвітлено на тлі тогочасних суспільно-політичних, економічних, соціальних, духовних та інших умов, що склалися в країні у 1991 – 2024 рр.

Принцип об'єктивності використано для уникнення однобічних та упереджених оцінок. Він орієнтований на зіставлення різних поглядів на події та явища зазначеного періоду. Принцип усебічності сприяв залученню всіх різновидів джерел, що розкривають особливості становлення та еволюції євроінтеграційної політики Республіки Молдова у 1991 – 2024 рр.

Принцип системності застосовано нами при аналізі історіографії та джерельної бази дослідження. Це дало змогу забезпечити цілісність історіографічного аналізу теми, всебічно осмислити накопичені історичні факти про неї та відтворити цілісну картину становлення та еволюції євроінтеграційної політики Республіки Молдова. Принцип системності також проявився у використанні даних інших суспільних та економічних наук для проведення цілісного дослідження теми, адже дослідити такі складні суспільні процеси як

європейська інтеграція, перейти з командно-адмінстративної до народовладної системи керування можливо лише враховуючи економічні складові функціонування господарства країни, культурні чинники, психологічні аспекти самоідентифікації населення, політологічні теорії діяльності влади, суспільства, вироблення політики тощо.

Принцип системності спрямовує на повне виявлення та розбір основних подій у Молдові та за її межами, після краху СРСР, що характеризувався суттєвими змінами на зовнішній арені. Під час дослідження євроінтеграційної політики Республіки Молдова в означених хронологічних та географічних рамках потрібно зважати на політичний, суспільний, культурний, соціальний, економічний, військовий розвиток і властивий для всієї Європи зміст, наприклад роль країни на загальноєвропейському рівні. Отже, використання системного підходу розкриває зносини Молдови із Європейським Союзом у форматі двосторонніх відносин та динаміки взаєморозуміння.

Принцип наступності допоміг визначити основні етапи становлення та еволюції євроінтеграційної політики Республіки Молдова у 1991 – 2024 рр., а також проаналізувати зміни в зовнішній політиці держави загалом.

Важливе місце в процесі досягнення поставленої мети зайняли також методи, притаманні історичним дослідженням, а саме проблемно-хронологічний, проблемно-історичний, історико-генетичний, історико-статистичний, метод порівняння (компаративний), історичного аналізу, діахронний метод.

Найбільш повно в процесі виконання дослідження використовувався проблемно-хронологічний метод. Його використання із врахуванням світоглядного плюралізму та діалектичного розуміння сутності історичного процесу дало змогу визначити зручну побудову дисертації, що зумовило максимальну повноту та об’єктивність відображення комплексу чинників, які впливали на становлення та еволюцію євроінтеграційної політики Республіки Молдова. Проблемно-хронологічний метод допоміг розкрити зовнішню політику Молдови в контексті минулого та відповідно тих політичних ситуацій які склалися.

Використання проблемно-історичного методу дозволило нам вивчити основні тенденції та напрями політики Європейського Союзу стосовно Республіки Молдова. Під час нашого дослідження ми намагалися комбінувати проблемне вивчення процесу євроінтеграції та його розгляд у історичній ретроспективі. Саме цей метод дає можливість досліднику, який вивчає історію проблеми, якомога глибше зрозуміти передумови явищ, що вивчаються.

Історико-генетичний (ретроспективний) метод дозволив з'ясувати властивості, функції та зміни досліджуваної реальності в процесі її історичного розвитку. Метою цього методу є виявлення причинно-наслідкових зв'язків, а також закономірностей досліджуваного історичного явища. Використання ретроспективного методу також дає можливість якісної відбудови картини недалекого минулого, а оскільки досліджені нами історичні явища у хронологічному плані дуже близькі до сьогодення, то його використання було достатньо продуктивним.

Застосування історико-статистичного методу та методу кількісного аналізу дало змогу співставляти інформацію, отриману з різних джерел. Використання даних методів викликало потребу пошуку та дослідження значного масиву статистичної інформації, яка міститься в документах. На підставі даних статистики нами було проаналізовано динаміку, проблеми та панораму перспектив розвитку Молдови у різних галузях.

Метод порівняння (компаративний) дозволив проаналізувати комплекс інформації з різних джерел, зокрема, періодичних видань, опублікованих документів, здійснити узагальнюючий і цілісний висновок про досліджувану тему. Крім того, компаративний метод дозволив виявити суть історичних процесів, що складаються зі схожих між собою (однорідних) явищ. Адже вибір євроінтеграційної політики Молдовою хронологічно співпадає з аналогічним процесом, що мав місце у інших державах Центральної та Східної Європи, які мали багато спільних рис. В першу чергу, їх об'єднувало спільне минуле, всі вони належали до так званого соцтабору. Отже, порівняння економічного розвитку, стану політичних трансформацій, соціальної політики, побудови відносин з ЄС,

громадської думки щодо європейської інтеграції стало можливим завдяки використанню методу компаративного аналізу.

Завдяки порівняльному методу вдалося порівняти рівень життя населення та прослідкувати динаміку змін у ставленні громадянського суспільства Республіки Молдова до ЄС у 1991 р. і дотепер і навпаки, ставлення Європейського Союзу до перспективи євроінтеграції Молдови. Даний метод також дозволив висвітлити лавірування зовнішньої політики Молдови між ЄС та Росією, адже «характерною особливістю розвитку сучасних політичних процесів в Центральній Європі є посилення боротьби між Європейським Союзом та Росією за вплив на країни колишнього СРСР, які зробили демократичний вибір, а саме: Україну, Молдову та Грузію. З одного боку, це стосується активізації заходів ЄС із сприяння європейській інтеграції зазначених країн, а з іншого – всебічного нарощування дій Росії зі втягування їх до Митного союзу та інших інтеграційних структур на пострадянському просторі» [92], а щодо України – повномасштабне вторгнення.

У ході формування джерельної бази дослідження використовувався метод історичного аналізу, реалізований через встановлення причинно-наслідкових зв’язків і усталеного розвитку процесів та явищ, що відбувалися в ході становлення та еволюції євроінтеграційної політики Республіки Молдова.

Мета і завдання дослідження обумовили необхідність використання окремих соціологічних методів, що дали змогу проаналізувати різні статистичні дані та інші масові джерела, включаючи періодику, які прямо або опосередковано характеризують зміни в громадянському суспільстві самої Молдови, яке, як і суспільства сусідніх країн, виявилося не готовим до швидкої інтеграції до ЄС. Це було зумовлено широкою пропагандою, яку поширював СРСР у підконтрольних ним країнах. Зокрема, використано соціокультурний аналіз, за допомогою якого вивчалися усталеність моральних принципів і ціннісних орієнтирів населення, зміни у свідомості людей під час переходу від тоталітаризму до демократії.

Важливим під час дослідження було використання діахронного методу – інструментарію періодизації. Він дав можливість дослідити якісні зміни в процесі розвитку європейської інтеграції Молдови. Досліджуючи специфіку відносин між

ЄС та Молдовою, нами запропонована періодизація основних етапів еволюції євроінтеграційної політики між Молдовою та ЄС.

У ході роботи був застосований контент-аналіз. Даний метод дав змогу проаналізувати зміст матеріалів з метою виявлення чи встановлення різноманітних подій та обставин, відтворених у них. Винятковість контент-аналізу зводиться до того, що він досліджує джерела у суспільних рамках. Завдяки йому автором було розглянуто ряд документів, таких як: двосторонні договори та угоди, документи Європейського Союзу, Ради Європи, міжнародно-правові акти, нормативні акти центральних та регіональних органів влади.

Великий спектр економічних, політичних, культурних, громадянських та інших відносин обумовлює широку потребу наукових досліджень у полідисциплінарній площині. Для цього у роботі було застосовано такі підходи, як історичний, політологічний, культурно-історичний, соціологічний та публіцистичний. Застосування цих підходів дозволило, на нашу думку, у повній мірі реалізувати дослідницькі завдання дослідження.

Щодо теорії європейської інтеграції, то вона не містить єдиного дослідницького порядку денного, а охоплює широкий спектр теоретичних підходів, які відрізняються за епістемологічним підґрунтям, онтологічними припущеннями та аналітичними даними [314, с. 2]. Важливо при цьому розуміти, що в основі Європейського Союзу лежать, перш за все, економічні фактори, які переважають над всіма іншими. Аналізуючи твори сучасних фахівців у сфері теорій європейської інтеграції, можна встановити, що проходить поєднання філософського підходу з прийомами та методами багатьох наук (історії, соціології, економіки, та ін.). Свої класифікації поєднання різних прийомів і підходів до висвітлення явища європейської інтеграції розробили такі відомі дослідники, як Е. Хаас [334], Л. Ліндберг [344], С. Хофман [338]. Саме використання широкого спектру методик вивчення у синтезі з філософським аналізом проблеми дозволяє, на наш погляд, значні перспективно вивчати становлення та еволюцію євроінтеграційної політики Республіки Молдова (1991–2024 рр.).

Особливого значення при розв'язанні дослідницьких завдань набув цивілізаційний підхід, адже саме європейська цивілізація створила таке потужне та впливове міждержавне об'єднання, як Європейський Союз, еволюція якого не зупиняється і до цього часу, при цьому простежується думка до ширшого заохочування інтеграції на Європейському континент, про що свідчать також і інтеграційні прагнення Республіки Молдова та України.

Згідно із С. Хантінгтоном, «цивілізація – це найвищий вид культурної спільності людей і найширший спектр ознак, що визначають культурну окремішність народу» [339, с. 145]. Автор також зазначав, що «починаючи з епохи античності європейська цивілізація, виходила з того, що людина – це мірило усіх речей. Європейці ніколи не надавали ореолу божественності верховній владі у такому вигляді як це робилося, наприклад, у Єгипті, окремих країнах Азії. Європейці завжди прагнули до демократії та століттями змінювали і збагачували уявлення про свободу, як найважливішу загальнолюдську цінність. Також європейська цивілізація була та залишається прибічницею прогресу та постійно знаходиться у русі, її вплив поширився далеко за межі Європи. Все це разом узяте дозволяє зрозуміти специфіку європейської інтеграції як явища, притаманного лише цивілізації високого рівня» [339].

Польські дослідники К. Калуш та М. Косєнковський зазначили, «стосовно Молдови, незважаючи на європейські нахили, її можна вважати країною, що лавірує між Сходом і Заходом. З одного ракурсу, це країна з латинським корінням, а саме її румунською мовою, культурою та історичними зв'язками з Румунією, яка є членом ЄС з 2007 р. З іншого боку, Молдова є країною, яка міцно пов'язана радянським минулим з Росією, і яка вважає усі пострадянські країни сферою свого впливу. Головними аргументами є очевидний радянський менталітет і тяглість та економічна потуга від Російської Федерації, російськомовне населення, що становить 20-30 відсотків громадян Молдови («правобережної»), та наявність проросійського сепаратистського анклаву Придністровської Молдавської республіки, де розміщені військові РФ. Усе це разом ускладнює та дистабілізує процес європеїзації Молдови» [317, с. 2].

«Сьогодні політика ЄС спрямована на поглиблення політичних та економічних відносин з країнами-сусідами. Європейський Союз здійснює більш глибоку інтеграцію країн-партнерів в Європейські структури, підтримуючи їх в політичних, інституційних та економічних реформах на основі стандартів Європейського Союзу», зазначили Лотошников О. та Тимченко М. [232, с. 49]. Це те, що потрібно Молдові на сучасному етапі. Широка підтримка від європейських партнерів та проєвропейська зовнішня політика дозволять країні реалізувати свій потенціал у майбутньому.

Окрім цивілізаційного підходу, важливим у нашому дослідженні стало використання синергетики. Основні засади синергетичного пізнання, викладені у працях І. Прігожина та І. Спенгерса, «полягають у тому, що розвиток сучасного суспільства визначають не порядок, стабільність та прогнозованість, а навпаки – відсутність рівноваги, балансу, передбачуваності шляхів розвитку людства» [354, с. 43]. Дослідники вважають, «що в точці найвищої нестабільності неможливо передбачити наступний рівень розвитку системи. Після ж подолання своєрідної пікової точки, все знову підпорядковується принципу причинності» [354, с. 56–58]. Таким чином, на нашу думку, застосування синергетичного підходу до висвітлення становлення та еволюції євроінтеграційної політики Республіки Молдова є достатньо доцільним. «Точкою біфуркації» для Молдови можна вважати розпад СРСР, який поставив державу перед складним вибором подальшого шляху розвитку в цілому, і зовнішньої політики, зокрема.

Один із засновників синергетики, німецький фізик Г. Хакен [304], вважав синергетику теорією «спільної дії багатьох підсистем, в результаті якої виникає нова структура та відповідне її функціонування» [303, с. 10]. Відповідно до цих ідей, становлення та еволюція євроінтеграційної політики Республіки Молдова нами розуміється як послідовність певних періодів, які відповідають стабільним станам системи, які перериваються короткими проміжками хаотичної поведінки («біфуркаціями»), після чого спостерігається перехід до наступного сталого стану («атрактору»), що дозволяє визначити вплив випадковостей на загальний характер розвитку євроінтеграційної політики Молдови.

Серед вітчизняних дослідників у синергетичному напрямі активно працює В.М. Ткаченко, який вважає, що «у процесі самоорганізації людей у переломні моменти буття вирішальну роль відіграють два фактори: усвідомлення історичного досвіду та вірне розуміння суспільного інтересу» [292], що ми можемо бачити на прикладі Молдови. Саме ці фактори у переломний момент зіграли важливу роль для країни після 1991 р. Молдовська еліта чітко усвідомлювала історичний досвід та цілі для її держави. Тому намагання не попасти під вплив Росії та ототожнення Республіки Молдова з Європою стали рушійними силами, які вплинули на європейський вибір.

Досліджуючи становлення та еволюцію євроінтеграційної політики Республіки Молдова, ми також спиралися на засади історичної школи Анналів (засновники М. Блок та Л. Февр), методологічні принципи якої викладені у праці «Апологія історії або ремесло історика», де пропонується ідея історії-проблеми, як альтернатива застарілій описовій історії [175]. Головний підхід до дослідження полягає у тому, що історик не є рабом джерел, залежним від текстів, а стає активним творцем наукової проблеми, яка диктує відбір матеріалу, кут зору, під яким цей матеріал аналізується. Сама постановка наукової проблеми повинна викликатися потребами сучасного досліднику суспільства.

Ми також поділяємо погляди на історичний процес британського історика Р. Коллінгвуда, який запропонував концепцію «історичного розуміння», що містить положення, згідно з якими історик має не лише спиратися на джерела, а й активно мислити, надавати оцінку подіям. Головним завданням дослідника, згідно з його концепцією, має бути не пасивне спостереження фактів, а творчий аналіз джерел [321, с.135].

Таким чином, теоретико-методологічна база нашого дослідження базується на філософському розумінні євроінтеграційної політики Республіки Молдова як співвідношення цілого та частин, синтезі методологій, як закордонних дослідників, так і сучасних вітчизняних.

У дослідженні окреслено ключові періоди еволюції євроінтеграційної політики між Молдовою та Європейським Союзом, які, враховуючи динаміку лавірування між Сходом і Заходом, поділено на три періоди:

1. Партнерство та співробітництво (1991–2014 рр.);
2. Асоціація та інтеграція (2014–2020 рр.);
3. Кандидатство на вступ (2020 і до тепер).

Таким чином, застосування вище перерахованих методів, підходів і принципів допомогло реалізації дослідницьких завдань, раціональному висвітленню теми дисертаційного дослідження, утвердженню сучасних методологічних підходів при вивченні та інтерпретації подій досліджуваного періоду. У підсумку це дозволило виділити і охарактеризувати головні ідеї, причини та наслідки становлення та еволюції євроінтеграційної політики Республіки Молдова у 1991–2024 рр. Сучасні теоретико-методологічні засади, використані у роботі над темою, забезпечили уникнення упереджених і суб'єктивних оцінок та підтвердили наукову достовірність результатів, одержаних у дисертаційному дослідженні, засвідчити високу репрезентативність опрацьованих джерел з досліджуваної проблематики.

Висновок до 1 розділу

Таким чином, дослідивши стан наукової розробки становлення та еволюції євроінтеграційної політики Республіки Молдова з 1991 по 2024 рр. можемо зробити такі висновки. З'ясовано, що досліджена нами тема не обділена увагою науковців. Вона привертала інтерес до себе у багатьох дослідників, однак не містила в собі повної картини на загальний процес євроінтеграції Молдови. Молдовські та західні вчені також внесли свій внесок у дослідження цієї теми. Українські автори у своїх працях звертають більшу увагу на Республіку Молдова в контексті спільних з Україною рис та інтеграційних можливостей.

Джерельна база, що була використана при написанні нашого дослідження, становить комплекс офіційних документів Молдови та Європейського Союзу, а також інших сторін у контексті міжнародних відносин. Звіти та міжнародні угоди

підписані Молдовою, відображають події досліджуваного періоду, розкривають проблеми та перспективи країни на шляху до євроінтеграції, а також комплекс проблем, які країна вже вирішила та ті, з якими ще потрібно попрацювати. У контексті теми важливі також двосторонні угоди з країнами-сусідами, такими як Україна та Румунія, які сприяють подальшому розширенню ЄС на Схід та всіляко підтримують Молдову в її прагненні стати частиною Європейського Союзу. Окремої уваги потребують відносини Молдови з Україною, оскільки домовленості та міжнародні документи в контексті євроінтеграції важливі через спільність мети та ворога в обличчі Росії, який не хоче бачити ці країни за межами своєї зони впливу.

Використані в процесі роботи принципи, методи та прийоми дали змогу уникнути упереджених і суб'єктивних оцінок при висвітленні теми, забезпечуючи історичну достовірність отриманих у роботі результатів.

Залучення до наукового обігу офіційних документів та звітів ЄС і Молдови дозволяє надати ширшої достовірності, аргументованості історичним та науковим положенням і висновкам нашої роботи.

РОЗДІЛ 2
ФОРМУВАННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА

2.1. Основні етапи європейської інтеграції Республіки Молдова

Євроінтеграційний курс Республіки Молдова розпочався зі здобуттям країною незалежності в 1991 р. З того часу держава взяла курс на демократизацію усіх сфер суспільного життя. На відміну від багатьох країн колишнього соціалістичного табору, Молдова вирізняється відносно невеликою територією та обмеженими природними ресурсами. До цього слід додати слабко розвинену економічну систему, що, зрештою, спонукало керівництво країни переорієнтовувати зовнішньополітичний курс у бік європейських держав.

Проєвропейський вибір став аксіомою для зовнішньої та внутрішньої політики Республіки Молдова, вектором для нової політичної еліти. Для здійснення завдань європейської інтеграції, європеїзації була потрібна інституціоналізація політико-економічних відносин і дипломатичних зусиль [218, с. 177-178].

З моменту здобуття незалежності, для ЄС Молдова залишалася нестабільною державою та не становила особливого інтересу. Республіка Молдова сприймалася європейськими країнами як загроза для територій Південно-Східної Європи. Для такої оцінки, крім нестабільної внутрішньополітичної ситуації були й інші причини, зокрема:

– конфлікт у Придністров'ї;

– сепаратизм у Гагаузії;

– неврегульованість прикордонних питань з Україною;

– загроза конфлікту з Росією [362, с. 63].

Еліті Молдови постійно не вистачало волі реформувати політичну систему, яка в першу чергу служила її власним інтересам, але ЄС протягом багатьох років закривав очі на зловживання урядів, що змінювали один одного [140]. Кожен президент країни починав з того, що мусив обирати між Росією та ЄС, проте з часом

всі вони більше орієнтувалися на західні країни, співпраця з якими була кориснішою для Молдови.

Історію відносин Молдова-Європейський Союз умовно можна поділити на такі етапи:

1. Партнерство та співробітництво (1991 – 2014 рр.);

2. Асоціація та інтеграція (2014 – 2020 рр.);

3. Кандидатство на вступ (2020 і до тепер).

На першому етапі було встановлено двосторонні відносини між Молдовою і Європейським Союзом, які заклали основи подальшої співпраці. Курс на зближення Молдови із країнами Західної Європи розпочав перший президент Мірча Снєгур (1990–1996), проте не відразу. Тим часом Євросоюз почав переглядати свою політику щодо колишніх республік СРСР. У 1992 р. був розроблений регіональний підхід: Європейська рада розпочала переговори щодо Угод про партнерство та співробітництво (УПС) з незалежними державами, колишніми республіками СРСР. Такі переговори пройшли з багатьма державами СНД, крім Молдови [329, с. 1].

Молдова у цей час мала нагальніші проблеми, зокрема, тривав Придністровський конфлікт, якого можна було уникнути, проте уряд вдався до силового протистояння. У підсумку Кишинев програв і мусив шукати іншого способу вирішення конфлікту. Крім того, Російська Федерація прагнула зберегти свій вплив у регіоні і робила все можливе, щоб конфлікт заморозити. Тому навіть проросійські комуністи, які зберегли свою владу, не могли йти на зближення з Росією, оскільки та зазіхала на територіальну цілісність країни і підтримувала придністровських сепаратистів. Європейський Союз був одним з варіантів, який потенційно міг би допомогти.

Влітку 1994 р. Європейська Рада ухвалила рішення про надання Молдові безоплатної продовольчої допомоги (100 тисяч тон жита та 75 тисяч тон зернових) загальною вартістю 28 мільйонів доларів США. Протягом 1994 – 1995 рр. країна отримала допомогу на суму 45 мільйонів [170, с. 15-16].

Завдяки послідовним діям президента та уряду за відносно короткий час 28 листопада 1994 р. було підписано Угоду про партнерство та співробітництво (УПС) між Республікою Молдова та Європейським Союзом, проте на практиці ЄС не був зацікавлений в тісній співпраці з Кишиневом, оскільки не поспішав ратифікувати угоду, зробивши це тільки 1 липня 1998 р.

Перед тим, як УПС набула чинності, молдавська влада усвідомила, що Угода означала співпрацю, а не інтеграцію в Європейський Союз і намагалася переконати керівництво ЄС почати новий етап у відносинах з Республікою Молдова. 13 грудня 1996 р. президент Петру Лучинський «висловив прагнення Республіки Молдова стати до 2000 р. асоційованим членом Європейського Союзу» [328, с. 2]. Проте в ЄС на це відреагували скептично, оскільки в той час Молдова мала безліч як зовнішніх, так і внутрішніх проблем, і не розглядалась як потенційний кандидат на вступ.

Крім того, ЄС не бажав зміцнювати співпрацю з Республікою Молдова, через політичну та економічну нестабільність, а також наявність не вирішеного Придністровського конфлікту і домінування тут Кремля. Незрозумілою була й непослідовна зовнішня та внутрішня політика Молдови 1990-х рр.

Молдова ж підтримувала зносини з Європейським Союзом, вважаючи його своїм основним партнером щоб досягти більшого визнання її самостійності та посилення державності. До того ж, країна прагнула якоюсь мірою зменшити панування Російської Федерації в регіоні [317, с. 3].

«У березні 1998 р. членство в Європейському Союзі було визначено основною стратегічною метою молдовської зовнішньої політики. В «Основних принципах зовнішньої політики» говорилося про необхідність створення інституційних структур, які б проводили більш активну політику, спрямовану на можливий вступ до ЄС» [241, с. 307]. Зазначав тодішній президент П. Лучинський.

Після ратифікації Угоди про партнерство та співробітництво, уряд Молдови визначив євроінтеграцію першочерговим зовнішньополітичним завданням країни. Але, саме тоді рівень життя населення країни почав різко падати. Зі свого боку ЄС обіцяв надати 15 млн. євро допомоги для підтримки, але постійно відкладав це

питання на невизначений термін. У цій ситуації комуністи Молдови скинули проєвропейський уряд і оголосили своїм пріоритетом СНД та Росію. Проте, навіть у такій ситуації, процес зближення з ЄС продовжувався. Навіть комуністи розуміли, що з точки зору економічного партнерства – ЄС був ближчим і надійнішим ніж Росія.

Декілька факторів пояснюють прагнення комуністичного уряду до європейської орієнтації, перш за все геополітичні. Першим фактором є те, що завдяки становищу Молдови комуністи могли лавірувати між ЄС та Росією і користуватися відмінностями між ними заради власної вигоди. Другий фактор проєвропейського курсу був внутрішній, вони хотіли забезпечити собі популярність на виборах і залишитися при владі [317, с. 6-7].

Стосовно внутрішньої ситуації в Республіці Молдова, варто згадати про громадську думку, яка ставала більш прихильною до європейської інтеграції. Згідно з громадським опитуванням, проведеним Інститутом публічної політики, близько 70% населення країни підтримувало євроінтеграцію (Рис. 2.1.) [329, с. 3].

Рис. 2.1.

Для Молдови, як і для багатьох пострадянських країн, було важливо контактувати з іншими державами регіону та отримати певні політичні, економічні

та інші переваги. Зокрема, на початку 2000-х рр. уряд Республіки Молдова почав активну зовнішню політику, і саме в цей період розпочинаються перші кроки до співпраці з Європейським Союзом. Проте варто сказати, що процес зближення з ЄС, це довгий шлях, оскільки кожна країна, яка прагне тісної співпраці з ним, повинна відповідати певним критеріям, виконати чіткі вимоги, які мають привести у відповідність до правової системи Європейського Союзу.

За Є. Устименко: «під європейським законодавством слід розуміти сукупність правових норм, що регулюють права та обов'язки держав-членів Європейського Союзу. Воно охоплює засадничі принципи та політичні цілі, закріплені в установчих договорах ЄС, міжнародні угоди, укладені як між самими державами-членами, так і в межах ЄС, а також нормативні акти, ухвалені інституціями ЄС, зокрема рішення Суду Європейського Союзу» [299, с. 88]. Ці права та забов'язання поширюються не лише на країн-членів, а й на країн-партнерів, тобто потенційних кандидатів на вступ, які отримують чіткий індивідуальний план, який країна повинна виконати під контролем ЄС.

За словами Н. Антонюк та І. Зінько: «намагання якомога швидше увійти до складу європейських інтеграційних структур проголошувалося серед пріоритетних завдань практично всіх президентів та урядів Молдови, воно значною мірою спонукало підтримку Росією сепаратистських настроїв у Придністров'ї» [171, с. 158-159]. Вважаємо, що саме через проблему Придністров'я другий президент Молдови Петру Лучинський (1997–2001) продовжив курс на європейську інтеграцію та віддалення від Росії та країн СНД.

Більшість політичних партій хотіли євроінтеграції Молдови, або принаймні розвитку відносини з ЄС, але під час виборчих кампаній проєвропейських гасел не було. Найвпливовішими тоді були комуністи, які не пропагували вступ до ЄС, проте й не виступали проти нього [317, с. 4].

На думку дослідниці Г. Мельничук: «Молдова отримала від країн ЄС значну гуманітарну допомогу, зокрема під час фінансової кризи в Росії в 1998 р., а в 1999 р. ЄС надав країні 4 млн євро для закупівлі вакцин, продуктів харчування для дітей та людей похилого віку. У 2000 р. на ці ж цілі було виділено 0,81 млн євро, а в 2001

р. – 0,78 млн. У межах програми продовольчої безпеки в 2001 р. Молдові було надано грант у розмірі 5 млн євро» [241, с. 307-308].

Третій президент Молдови Володимир Воронін (2001–2009) прийшов до влади за підтримки Кремля, обіцяв ввести другу державну мову – російську та піти на зближення з Росією та Білорусією. Проте, після приходу до влади, розвернувся на 180 % від РФ та Білорусії і взяв проєвропейський курс.

Г. Мельничук також зазначила, що: «ЄС надав Молдові значну допомогу в підготовці до вступу у Світову Організацію Торгівлі (СОТ), як у підготовці необхідної документації, так і в підготовці спеціалістів. 8 травня 2001 р. Молдова вступила до СОТ, що помітно вплинуло на її стосунки з країнами ЄС та міжнародними інституціями, зокрема, Світовим банком (СБ) і Міжнародним валютним фондом (МВФ), зміцнивши довіру закордонних інвесторів [241, с. 307].

Європейський Союз також долучив Молдову до програми TACIC – (технічна допомога для СНД) – програми ЄС по допомозі колишнім державам радянського блоку. Ця програма мала на меті нормалізувати відносини між країнами колишнього СРСР та його сателітів, сприяти їх економічному, культурному, політичному співробітництву та загалом їх взаємодії між собою.

Г. Мельничук акцентувала увагу на тому, що: «крім співпраці в рамках TACIC, країни ЄС надавали РМ також макрофінансову допомогу шляхом виділення позик і кредитів. У 1999 р. Молдові виділили транш за двома позиками в розмірі 60 млн євро, а в 2002 р. – 15 млн євро. У 2002 р. Молдова була єдиною країною СНД, якій ЄС збільшив технічну допомогу з 18,5 млн. до 21 млн євро» [241, с. 307].

«У Концепції зовнішньої політики Молдови» 2002 р., чітко зазначалось, що «Європейська інтеграція є пріоритетною стратегічною метою Молдови». Зокрема, основними напрямами зовнішньої політики були «зміцнення незалежності й суверенітету, відновлення територіальної цілісності країни, захист інтересів національної безпеки Молдови, зміцнення демократії й правової держави» [241, с. 308]. Такі гасла висловлював президент В. Воронін, заявляючи, що зовнішнім

пріоритетом країни є європейська інтеграція, щоб у найближчому майбутньому стати повноцінним членом ЄС.

Ключовим компонентом даного циклу була перша стратегія безпеки в Європі, отримала назву «Безпечна Європа у кращому світі» [125], яку було оприлюднено 12 грудня 2003 р. У цьому документі ЄС вперше аналізує та визначає середовище безпеки для країн-членів ЄС. Основними загрозами в документі подаються «тероризм, розповсюдження зброї масового знищення, регіональні конфлікти, загроза державності та організована злочинність» [289]. О. Скрипник зазначила, що: «за п'ять років, у 2008 р., було здійснено оцінку впровадження цієї стратегії і виокремлено такі додаткові загрози, як кіберзлочинність, енергетична безпека (особливо у випадку з Російською Федерацією), глобальні кліматичні зміни» [289].

Дослідниця Г. Мельничук зазначала, що «разом із тим, успіхи зовнішньополітичні не були підкріплені внутрішніми реформами, що викликало занепокоєння в ЄС. 18 грудня 2003 р. Європейський парламент прийняв спеціальну Резолюцію по Молдові. У документі зазначено, що через недостатню роботу адміністративного апарату й відсутність демократичного контролю над ним, економіка Молдови зіткнулася з високим рівнем корупції, з неформальним сектором, який складає майже 80% економіки країни, що позначається на доходах від податків; що контроль на східному кордоні майже відсутній, соціальна система республіки неефективна, і все це приводить до того, що Молдова залишається однією з найбідніших країн Європи. Європейський парламент зазначив, що керівництво РМ не зуміло стабілізувати економіку і зміцнити демократію й закликав уряд та опозиційні сили зайняти спільну позицію на шляху європейських прагнень Молдови» [241, с. 309].

Перед черговим розширенням у 2004 р. Євросоюз розробив ґрунтовну політичну схему для потенційних шістнадцяти країн-сусідів включно з Молдовою [185, с. 36]. План дій (ПД) між Європейським Союзом та Республікою Молдова було підписано 22 лютого 2004 р. [27]. «Він був розрахований на три роки – з 2005 по 2007 рр. План став своєрідним «шляховим листом», необхідним Молдові для виконання своєї стратегічної мети – набуття членства в ЄС, програмою внутрішніх

політичних та економічних реформ, які зобов'язували владу країни до їх виконання. Цей план передбачав активізацію відносин між сторонами в політичній, економічній, культурній сферах і в області безпеки. Разом з тим, ПД передбачав, що рівень відносин між Молдовою та ЄС має залежати від рівня прихильності Молдови до загальноєвропейських цінностей та від її можливостей втілення в життя прописаних у ПД пріоритетів. Основними перспективами розвитку партнерських стосунків між сторонами – учасниками плану дій були посилення політичної кооперації на двосторонньому рівні шляхом підтримання політичного діалогу, можливості участі Молдови в програмах ЄС культурного, наукового, екологічного значення, підтримка зусиль щодо гармонізації законодавства Республіки Молдова до правових критеріїв європейської спільноти» [299, с. 87-88]. У 2005 р. для громадян Європейського Союзу Республіка Молдова ввела безвізовий режим. Далі уряд планував реформування держави.

Цей план став першим практичним кроком Молдови на шляху до ЄС. Саме він дав країні чіткі прерогативи для взаємної співпраці у двосторонньому вимірі. Також уряд повинен був розпочати реформування проблемних ланок, щоб в подальшому розширювати співпрацю. ЄС також погоджувався надати потрібні кошти для просування реформ.

Гурак І. зазначив що: «з приєднанням до ЄС, нові члени отримують доступ до фондів, метою яких є допомога економічно відсталим регіонам заради вирівнювання диспропорцій у розвитку» [199, с. 287]. Враховуючи той факт, що в країні почався економічний спад, масове безробіття, та еміграція, фактор виявися ковтком свіжого повітря для населення.

Дослідниця Вуйко А. акцентувала увагу на тому, що: «для Молдови підписання угоди розглядалося як перший крок до вступу в ЄС і як одна з головних цілей її зовнішньої політики згідно Концепції зовнішньої політики Молдови 1995 р. Проте від східної орієнтації зовнішньої політики Молдова також не відмовилася». Згідно з опитуванням, проведеним у першій половині 2000 р., 60% опитаних громадян Молдови мали позитивне ставлення до ЄС, на противагу 6% опитаних, які були проти. Також згідно опитування, економічний розвиток і

політична сталість були основними перевагами членства Молдови в ЄС [197, с. 36]. На парламентських виборах 2005 р. партія комуністів включила до своїх передвиборчих програм головну мету інтеграції – вступ до Європейського Союзу [329, с. 3].

На думку Мельничук Г.: «наступний етап співробітництва з ЄС розпочався в 2005 р. двостороннім діалогом в рамках Європейської політики сусідства; підписанням 22 лютого Плану дій ЄС-Молдова; відкриттям Місії РМ при Європейських спільнотах; підписанням Молдовою, Україною і ЄС меморандуму про прикордонну місію ЄС (EUBAM) з моніторингу придністровської ділянки молдовсько-українського кордону» [241, с. 311].

«Зі вступом у 2007 р. Румунії до Євросоюзу, Молдова стала сусідом ЄС. Зважаючи на те, що чимала кількість молдован мали румунські паспорти, вони автоматично стали громадянами ЄС. У зв'язку з цим, європейські політики прискіпливіше почали ставитися до процесів, які відбувалися в Молдові. У період президентства В. Вороніна (2001–2009 рр.) процес реформ було загальмовано». К. Нольте – уповноважена з питань Молдови в німецькому бундестазі – зазначила: «Молдова – це країна, яка стоїть перед дуже серйозними проблемами. Це – найбідніша країна Європи, всі біди якої обтяжуються ще й конфліктом навколо Придністров'я. Ми є свідками того, як з легкої руки комуністів обмежується свобода преси, руйнуються політичні свободи. Таким чином, гальмується процес формування громадянського суспільства» [241, с. 311].

Антонюк Н. та Зінько І. стверджували, що Республіка Молдова мала: «певні сподівання на прискорення євроінтеграційних процесів покладалися на ініціативу Європейського Союзу Чорноморська синергія, що мала на меті поглиблення двосторонніх відносин ЄС з країнами Чорноморського регіону. Вона була ухвалена 11 квітня 2007 р., але вступила в активну фазу після київської зустрічі міністрів закордонних справ країн ОЧЕС та Трійки ЄС 14 лютого 2008 р. Пріоритетними напрямами програми співробітництва визначалися енергетика, транспорт, екологія, міграція та боротьба з транскордонною злочинністю. Молдова також була учасником кількох проєктів, однак дуже скоро сама ініціатива почала втрачати свої

імпульси, оскільки у суспільно-політичному та організаційному плані вона поступалася більш продуманій новій програмі ЄС «Східне партнерство»» [171, с. 161].

Навіть попри некваплиме ухвалення реформ, Європейський Союз активно співпрацював з урядом Республіки Молдова. Так, зокрема у 2008 р. були укладені двосторонні угоди щодо поліпшення візового режиму та реадмісії молдовських громадян. У червні того ж року було досягнуто компромісу стосовно залучення країни до програми Євросоюзу «Партнерство з мобільності», що спеціалізується на питаннях набуття політичного притулку, міграції та ін. [241, с. 312].

У 2008 р. ЄС надав Молдові автономні торгові преференції (АТП), які полегшили доступ молдовських виробників до європейського ринку. У результаті торгівлі АТП товарообіг між ЄС і Молдовою зріс з 1,7 млрд євро в 2009 р. до майже 3 млрд євро у 2012 р. [356, с. 5]. Таким чином, ЄС став найбільшим торговим партнером Молдови.

Знаковим для Республіки Молдова став 2009 р., коли правляча Партія комуністів на чолі з президентом Володимиром Ворониним зазнала суттєвих втрат, втративши понад 20% голосів на виборах. Важливо відзначити, що цей результат не був зумовлений активним зростанням популярності проєвропейських партій, а радше став наслідком внутрішньополітичної кризи, зокрема масового виїзду громадян за кордон. Таким чином, зовнішньополітичний курс В. Вороніна, орієнтований переважно на співпрацю з Росією, виявився неефективним і не виправдав очікувань. Щоб навести у парламенті лад, В. Воронін розвернув зовнішню політику Республіки Молдова на 180% у напрямку Європейського Союзу. Тож у геополітичному вимірі, він стає проєвропейським політиком і навіть очищує свою партію від противників євроінтеграції і прихильників зближення з Росією. Проте було вже пізно – на чергових виборах його партія програла [185, с. 36].

Тоді у країні відбулась так звана Твіттер-революція, заворушення на тлі фальсифікації виборів, внаслідок якої Партія комуністів Республіки Молдова та її лідер – президент Володимир Воронін – втратили владу, а уряд сформував Альянс

за європейську інтеграцію (АЄІ). Чотири партії, які сформували АЄІ, були Ліберально-демократична партія, Ліберальна партія, Демократична партія та Альянс «Наша Молдова». Коаліцію очолив лідер Ліберально-демократичної партії Влад Філат, який став прем'єр-міністром Молдови. 1 грудня 2009 р. він ввів нову програму діяльності «Європейська інтеграція: свобода, демократія, добробут», розраховану на чотири роки. Програма чітко дала зрозуміти, що парламент країни вважає євроінтеграцію в Європейський Союз своїм «фундаментальним пріоритетом внутрішньої та зовнішньої політики Республіки Молдова». У документі підкреслювалося, що: «європеїзація є «найефективнішим способом досягнення політичної, економічної та соціальної модернізації країни» [317, с. 9].

Того ж року Європейський Союз зробив ще один крок назустріч Молдові. Було започатковано «Східне партнерство», метою якого стало поглиблення відносин із шістьма країнами Східної Європи, включаючи Молдову. Партнерство створило платформу для політичного діалогу, економічної інтеграції та контактів між людьми. Це було відповіддю на бажання частини держав регіону (передусім України, Грузії та Молдови) інтегруватися до ЄС. Ініціатива включала низку конкретних заходів, таких як збільшення фінансової допомоги, початок переговорів щодо угоди про асоціацію, а також спрощення безвізового режиму [191].

Крім того співпраця з ЄС обіцяла пришвидшення розвитку країни, залучення нових інвестицій, створення робочих місць і нових технологій виробництва, і таким чином модернізацію існуючої промислової бази. Кращий доступ до європейських програм допомоги та кредитів, а також отримання ширшого доступу до європейських ринків, на що традиційно припадає близько половини зовнішньої торгівлі Молдови [317, с. 10].

Період 2009 – 2012 рр. для Молдови характеризувався постійною нестабільністю та відсутністю президентської влади. Це час, коли при владі були виконуючі обов'язки президента – Міхай Гімпу (2009–2010), Володимир Філат (2010) та Маріан Лупу (2010–2012). Цей період можна назвати перехідним етапом історії Молдови. Діяльність вищеназваних політиків у напрямі євроінтеграції була

таким собі «застоєм», під час якого посилився вплив проросійських сил, які лише додавали проблем країні. Так, зокрема, з'явилась ще одна проблема – Гагаузії, автономного регіону у складі Республіки Молдова [186]. Проросійські сили цього краю почали виступати за інтеграцію на Схід, так званий євразійський погляд.

Гагаузи, які складають близько чотирьох відсотків населення Молдови, є тюркомовним народом, який населяє південно-східну частину Молдови. Проте, на відміну від більшості тюркомовних етнічних груп, гагаузи не є мусульманами, а переважно православними християнами. Вони походять від турків, які втекли з Османської імперії в XIX ст. та шукали захисту у російських царів, як така їхня проросійська спрямованість не є чимось новим. Гагаузія широко підтримувала позицію збереження Радянського Союзу під час його розпаду та підтримала державний переворот у Москві в серпні 1991 р. Коли дні СРСР були пораховані, Гагаузія проголосила свою незалежність ще до Придністров'я. Тим не менш, збройний конфлікт тут не спалахнув, як пізніше в Придністров'ї, і статус автономної Гагаузії в складі Молдови було надано мирним шляхом [146].

Одним з важливих факторів, який відрізняє Гагаузію від Придністров'я, є те, що в першій понад 80 % населення належить до етнічної групи, на честь якої названо автономний регіон, тоді як росіяни та українці в Придністров'ї становлять лише приблизно 30 % населення. Таким чином, гагаузів не можна було вважати «п'ятою колоною», як можна розглядати слов'ян у Придністров'ї. Тим не менш, їхня проросійська орієнтація безсумнівна, і її легко можна перетворити на стратегічний важіль для Росії.

У той час як Придністров'я є основним чинником, що гальмує інтеграцію Молдови в ЄС, статус Гагаузії, як невід'ємної, але автономної частини Молдови може представляти власний унікальний набір проблем. Гагаузія вже 20 років є відносно добре інтегрованою частиною Молдови. Тим не менш, незважаючи на свій формальний і добре закріплений політичний статус автономної, але беззаперечної частини Молдови, регіон мав тенденцію діяти певним чином, нагадуючи незалежну державу. Зокрема, Гагаузія сприяла міцним двостороннім

зв'язкам з Росією. Такий стан речей залишає відкритою можливість того, що Росія може використовувати Гагаузію як стратегічний важіль [146].

Як зазначав О. Войтюк: «після тривалих переговорів демократичні сили в Молдові досягли згоди і дострокових виборів вдалося уникнути. Однак цивілізовано врегулювати відносини з Росією не вдалося. З наближенням саміту «Східного партнерства» Російська Федерація використовувала всі можливі інструменти, щоб не допустити парафування Угоди про асоціацію та заохотити Молдову до інтеграції в структури на пострадянському просторі. Основними напрямами наступу Кремля були:

– проблема Придністров'я – провокації з боку російської меншини;

– ембарго на молдовські товари – вино, фрукти;

– погрози вислати молдовських трудових мігрантів з Росії;

– погрози припинення постачання природного газу взимку» [362, с. 66-67].

Цей, так би мовити, наступ Росії ще більше розколов молдовську верхівку, яка зрештою остаточно розкололась на дві сили, одну проєвропейську, іншу – проросійську. Це, звісно ж, було на руку Москві, яка домоглася роз'єднання правлячих сил, та в подальшому створила нестабільну ситуацію в країні.

Проте в загальному період з 2009 по 2014 рр. характеризується охолодженням молдовсько-російських відносин, переважно пов'язаним із чітким вибором Республікою Молдова проєвропейського вектора розвитку. Після напружених відносин з Росією, Молдова почала шукати шляхи диверсифікувати експорт і щодо цього європейський ринок був найбільш привабливим, особливо якщо враховувати, що цей ринок менш залежав від політичних чинників, ніж російський ринок. Так Республіка Молдова створила основу для початку економічного діалогу з ЄС [305, с. 21].

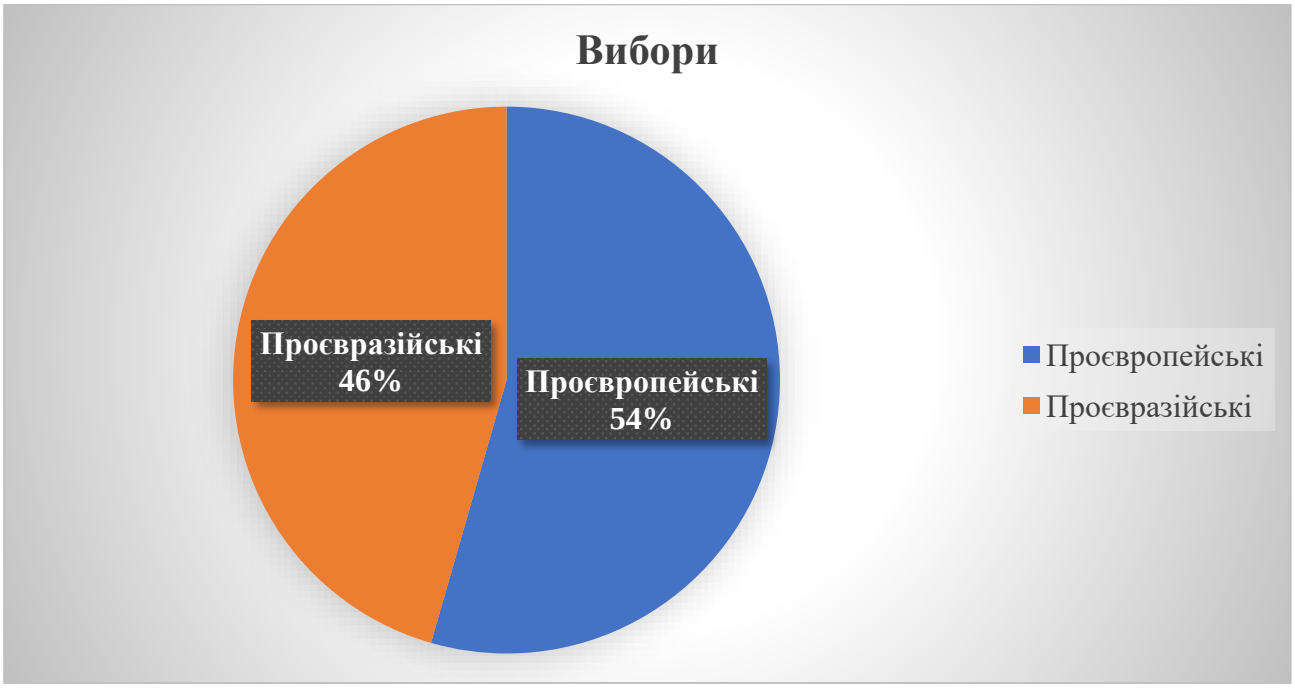
Протягом 2014 р. опозиційні політичні сили Республіки Молдова, що дотримувалися проєвразійських поглядів, активно виступали за проведення референдуму з метою визначення інтеграційного курсу країни – європейського чи євразійського. Зокрема, проєвразійські партії підтримали проведення референдуму в Гагаузії щодо приєднання до Євразійського митного союзу (нині – Євразійського

економічного союзу), за результатами якого 98% учасників висловилися на користь інтеграції з цим об'єднанням [140]. Водночас правлячі проєвропейські сили систематично відхиляли ідею такого референдуму, підкреслюючи, що заплановані на 30 листопада 2014 р. парламентські вибори виконуватимуть не лише функцію обрання депутатів, а й слугуватимуть своєрідним індикатором суспільних настроїв щодо майбутнього зовнішньополітичного курсу країни [232, с. 362].

За Лотошниковим О. та Тимченком М. «30 листопада 2014 р. в Республіці Молдова відбулися чергові парламентські вибори. Виборчий бар'єр подолали п'ять партій – Партія соціалістів Республіки Молдова (20,51% голосів), Ліберально-демократична партія Молдови (20,16%), Партія комуністів Республіки Молдова (17,48% голосів), Демократична партія Молдови (15,80%) і Ліберальна партія (9,67 %)» (Рис. 2.2.) [232, с. 362].

Фактично виникла ситуація, за якої країні була потрібна сильна рука президента та рішучий і об'єднаний парламент. Той факт, що до влади прийшли відразу три політичні партії проєвропейського табору, не говорить про широку громадянську підтримку європейської інтеграції, оскільки різниця не була суттєвою. Проте факт того, що комуністи не змогли перемогти, говорить про втрату комуністами прибічників.

Рис. 2.2.

Таким чином, перший етап відносин Молдова-Європейський Союз відзначився мінімальною перемогою проєвропейських сил. Проте, через часту зміну керівництва країни, спостерігалося лавірування між Європою і Росією, при наростали проблеми з питань економіки, соціальних та внутрішньополітичних негараздів.

Четвертим президентом Республіки Молдова став Ніколае Тімофті (2012–2016), який, як і його попередники, виступав за європейську інтеграцію. Саме за його президентства із квітня 2014 р. громадяни Молдови отримали змогу безвізового виїзду за кордон до країн Європейського Союзу.

Проте це досягнення було локальним і країна не змогла підкріпити його новими. Дослідники Лотошников О. та Тимченко М. зазначили, що: «попри всі успіхи у 2015 р., владу Молдови сколихнули корупційні скандали. Більше того, з початку року Молдова пережила безпрецедентну фінансову кризу. Молдовський лей упав по відношенню до євро на 20%. Однією з причин дослідники називають щонайменше дивне вирішення кількох молдавських банків перевести майже 1 млрд доларів, що становив одну п’яту частину ВВП, в Росію» [232, с. 374].

Таким чином, від часу проголошення незалежності Республіка Молдова тривалий час знаходилась у стані невизначеності між тими, хто орієнтується на Російську Федерацію, і прихильниками Європейського Союзу. Знадобилось чимало часу, щоб зрозуміти, що Євразійський економічний союз не може конкурувати з ЄС.

Ставлення населення до європейської інтеграції явно змінилося за останні роки правління проєвропейських сил. Для молдован все ще існувало переконання, що зближення з ЄС означає можливість покращення житлових умов, легальний дозвіл на роботу за кордоном та підвищення стабільності. Ці очікування були результатом дещо ідеалізованої картини ЄС, створеної проєвропейськими політичними партіями та майже 300 тисячами молдовських мігрантів, які працювали в ЄС [267, с. 12].

Слабкі державні інституції та державне управління, неефективна судова система та правоохоронні органи – усе це було живильним середовищем для

захоплення влади олігархами, які проникли в політику Молдови. Замість того, щоб боротися з корупцією, як це належить справжнім державним діячам, молдовські правлячі кола воювали один з одним і посилювали хронічну нестабільність у країні. Між членами коаліції були не тільки розділені портфелі міністрів, але й цілі міністерства та їхні доходи. Часті сутички за контроль над державними установами та доходами між головними олігархами були характерною рисою молдовських урядів, які змінювали один одного [140].

Громадяни Молдови вважали корупцію однією з головних проблем, з якими зіштовхнулася їхня країна, причому дві третини громадян вважали, що боротьба з корупцією має бути пріоритетом для уряду. За даними опитування 2016 р., 76 % молдаван вважали свою владу занадто корумпованою [145, с. 10]. Ще одним показником кризи було хабарництво. Згідно даних показників хабарництва Європи, у цьому рейтингу Молдова мала найвищий відсоток. Країна мала 42 % домогосподарств, які давали хабар під час доступу до основних послуг [142, с. 16-17].

Молдовани відносно швидко змінили своє ставлення до ЄС через низку факторів:

по-перше, Росія створила Євразійський економічний союз, як альтернативу Європейському Союзу, переваги якого активно просували проросійські сили. Її перевага була в тому, що він був новим, більш адаптованим під тодішні стандарти Молдови, зокрема культурні, релігійні та економічні;

по-друге, проросійські партії активно поширювали тези про те, що ЄС прагне приєднати Молдову до Румунії, від чого тісна співпраця з Росією дозволила б країні зберегти незалежність. Ця теза була настільки популярною у Республіці Молдова, що навіть війна на Сході України не переконала молдован змінити своє ставлення до ЄС;

по-третє, Представництво Європейського Союзу в Молдові ніяк не відреагувало на російську пропаганду, чим і відвернуло від себе чимало потенційних прихильників. Також на фоні негараздів у середині країни, таких як

корупційні скандали та низький рівень життя населення, зумовили розчарування у проєвропейських силах. Цим сповна скористалися проросійські сили.

Як зазначала Добровольська А. «проти односторонньої євроатлантичної зовнішньополітичної орієнтації країни на користь зближення з Росією і Євразійським економічним союзом послідовно виступав лідер партії соціалістів І. Додон» [203, с. 225]. Справа в тому, що будучи президентом Молдови з 2016 по 2020 рр., проросійський І. Додон йшов на зближення з Росією для того щоб приєднати Придністров'я. Проте якихось кроків чи поступок у напрямку Тирасполя з Кремля він так і не досягнув. В умовах, що склалися, він почав підігравати ЄС, але в той же час не розриваючи стосунків із Москвою.

Протистояння Росії європейській інтеграції Молдови зробило процес набагато складнішим. Кремль підтримував ті молдавські фракції, які виступали проти європейської інтеграції, і допомагав традиційним партіям, пов'язаним з Росією, таким як Комуністична партія. Москва також надала підтримку таким новим політичним акторам, як Партія соціалістів, лідер якої Ігор Додон зустрічався з президентом В. Путіним перед парламентськими виборами в Молдові 2014 р. [140].

Слід погодитись із думкою Добровольської А. про те, що: «у 2016 р., коли до влади в Молдові прийшов тодішній президент Ігор Додон з вираженим проросійським порядком денним, політика партнерства з ЄС все ж підтримувалася, зокрема продовжувалася реалізація Транснаціональної Дунайської програми 2014 – 2020 рр.» [185, с. 37]. Дана програма стала, по суті, фінансовим стимулом, спрямованим на підтримку євроінтеграційних процесів у Дунайському регіоні згідно європейських стандартів, яка мала на меті розширену співпрацю в рамках стратегії ЄС.

Окремо варто відзначити вплив російського чинника, який перешкоджав країні приєднатися до ЄС. Може виникнути питання, як з підтримкою влади та населення проєвропейського курсу, країна не стала навіть кандидатом на вступ?

Часті зміни політичних настроїв обумовлені рядом факторів. Так, Москва за минуле десятиліття сформувала тактику контролю, за якої ставка робилась на міжнародну підтримку певної політичної фігури, яка відповідно вела Молдову

курсом на зближення з Росією. Проте населення країни при цьому кращого життя не отримувало. У цьому плані громадянам Республіки Молдова була надана можливість пошуку роботи в Російській Федерації.

На противагу такій нав'язливій політиці, ЄС проводив зовсім протилежну. Починаючи із зовнішньо-політичної допомоги і закінчуючи фінансовою допомогою, яку Євросоюз виділяв на підтримку різноманітних сфер: будівництво лікарень та доріг, поліпшення рівня життя населення, підтримка фермерських господарств. Таким чином, обираючи між обіцянками кращого життя і реальними результатами, молдовське суспільство зробило єдиний необхідний для розвитку країни вибір. Очевидним є те, що РФ всіма силами намагалася зберегти політичний вплив на країни пострадянського простору, але самі країни не проявляли особливого ентузіазму в цьому питанні і не бажали входити до такого союзу.

Ще одним важливим напрямом для Республіки Молдова був транспорт. Протягом даного періоду збільшилися фінансові асигнування як на модернізацію доріг державного значення, так і на ремонт місцевих артерій. Виконання робіт не завжди було якісним. Прикладом цього є відновлювальні роботи в рамках програми «Хороші дороги для Молдови». У сфері авіаційного транспорту відбулося стрімке зростання пасажиропотоку, який збільшився більш ніж на 60 % в порівнянні з 2014 р. Це стало можливим завдяки залученню бюджетних операторів, а також розширенню Міжнародного аеропорту Кишиневу відповідно до його концесійного договору. Прискорення процесу транспонування директив ЄС та впровадження їх на практиці має стати наскрізним пріоритетом для всіх сфер тому, що незважаючи на наявність великої кількості стратегічних і планових документів, результати за багатьма напрямами затягуються. Зміцнення інституцій та покращення міжвідомчої співпраці є важливими передумовами цього процесу [143, с. 11].

Варто також зазначити про важливість церковного питання. Країна сповідує християнство східного обряду, проте власної автокефальної церкви вона не має, тож відповідно у Молдові діє російська православна церква, яка всіляко налаштовує населення проти Європейського Союзу та НАТО. А про проголошення незалежної молдовської церкви питання навіть не стоїть. Таким чином, можна

стверджувати, що й у питанні духовному Москва відчуває себе у Республіці Молдова повноправною володаркою.

Отже, другий етап відзначився значним поворотом у бік Російської Федерації, коли при владі був Н. Тімофті, найбільшим успіхом на шляху до ЄС була Угода про асоціацію. Президентство І. Додона пройшло цілковито за російським сценарієм.

Починаючи з 2020 р., Республіка Молдова зробила значні кроки на шляху до європейської інтеграції. У 2020 р. президенткою країни було обрано Маю Санду, яка виступала за тісніші зв'язки з Європейським Союзом та проведення необхідних реформ для вступу до ЄС. З приходом до влади проєвропейської Маї Санду розпочався третій етап європейської інтеграції Республіки Молдова, який відзначився тим, що вперше за довгий час країна взяла впевнений курс на євроінтеграцію. Підтримка серед населення, країн-сусідів була найбільша за весь час. 3 березня 2022 р. Республіка Молдова офіційно подала заявку на членство в ЄС, після чого країна отримала статус кандидата. Цей крок наблизив країну до Європи більше ніж будь коли. Це рішення було прийнято на тлі геополітичних змін у регіоні та війни Росії проти України, що підкреслювало важливість безпеки та стабільності для країни.

У грудні 2023 р. Європейська рада одностайно вирішила розпочати переговори з Молдовою щодо членства в ЄС, визнавши прогрес країни у проведенні судової реформи, боротьбі з корупцією та зміцненні демократичних інституцій. Водночас у Молдові існували внутрішні виклики на шляху до євроінтеграції. У 2023 р. було проведено референдум щодо закріплення євроінтеграційного курсу в Конституції країни, проте більшість виборців не підтримали цю ініціативу. Незважаючи на ці труднощі, уряд Молдови продовжує впроваджувати реформи та зміцнювати співпрацю з Європейським Союзом, прагнучи забезпечити стабільний розвиток та підвищення добробуту своїх громадян.

Таким чином, можна стверджувати, що, незважаючи на всі можливі перешкоди, М. Санду має намір втримати країну на проєвропейському шляху до

повної інтеграції та членства в ЄС. Молдовська євроінтеграція є амбітним, але непростим процесом, який вимагає консолідації внутрішніх зусиль, політичної стабільності та міжнародної підтримки.

Отже, від 1991 р. до нашого часу можемо спостерігати, що всі молдовські президенти підтримували євроінтеграційний курс або не перешкоджали йому. Російський вплив завжди був присутній, проте людський фактор був вирішальним. Зрештою, обираючи власні інтереси політики Молдови не дали РФ перетворити країну на свого васала. А на сьогоднішній день громадяни Молдови більше асоціюють себе з Європою ніж з Росією. Війна Росії проти України значно вплинула на євроінтеграційний шлях Молдови. Регіональна нестабільність та енергетична криза змусили країну ще активніше шукати підтримки у ЄС, особливо в питаннях безпеки, енергетики та економіки. Молдовське громадянське суспільство активно підтримує євроінтеграцію. Водночас рівень підтримки європейського курсу серед населення залишається неоднозначним через соціально-економічні виклики, які відчуває країна.

2.2. Підписання Угоди про партнерство та співробітництво між Молдовою і ЄС та приєднання до перших ініціатив

Формування договірно-правової бази між Молдовою і Європейським Союзом відбувалось поступово. Спочатку була Угода про партнерство та співробітництво (УПС), підписана 28 листопада 1994 р. [14], очікування від якої сторони мали різні. Уряд Республіки Молдова сподівався на подальший вступ до ЄС, а Євросоюз не чекав багато від країни, тому й не поспішав її ратифікувати.

В Угоді про партнерство та співробітництво з Молдовою сторони також погодилися з потребою встановити міцне партнерство, засноване на історичних взаємозв'язках та спільних цінностях. Ця угода була розроблена як інструмент для сприяння перехідному процесу, особливо шляхом поступового відновлення дружніх стосунків між ЄС та Республікою Молдова, а також для створення ширшої зони співробітництва» [110], [14].

Березневий референдум 1994 р., на якому молдовани рішуче виступили проти об'єднання з Румунією і підтримали незалежність країни, змінив погляд ЄС на Молдову. Брюссель більше не ставився до неї як до непостійної країни. Підписання Угоди про партнерство та співробітництво виявилося важливим для покращення іміджу країни [366, с. 17].

Як зазначав А. Гудим [198], першим офіційним документом, укладеним між Республікою Молдова та Європейським Союзом, стала Угода про партнерство і співробітництво (УПС), підписана 28 листопада 1994 р. Внаслідок цього Молдова стала третьою пострадянською державою, з якою було укладено подібну угоду. У жовтні 1995 р. було додатково підписано Тимчасову угоду, яка регулювала торговельні аспекти УПС, і набула чинності у травні 1996 р., тоді як сама Угода про партнерство і співробітництво офіційно набула чинності лише в липні 1998 р. після завершення її ратифікації всіма державами-членами ЄС. Затримка в ратифікаційному процесі, особливо на тлі швидшого затвердження аналогічних угод з іншими постсоціалістичними країнами, спричинила певне розчарування серед політичної еліти Молдови. Це було зумовлено тим, що на той час питання потенційного членства Молдови в ЄС навіть у віддаленій перспективі не розглядалося [241, с. 306].

Зокрема, коли президент П. Лучинський у грудні 1996 р. вперше офіційно заявив про бажання Республіки Молдова вступити в Європейський Союз і необхідність почати відповідні процедури, більшість країн-членів ЄС сприйняли це рішення з розумінням, проте деякі із сумнівом, оскільки країна була не готовою ні в політичному, ні в економічному відношенні. Тому у березні 1998 р. керівництву Молдови повідомили, щоб вони більш чітко та конкретно вказали на їх зовнішньополітичні орієнтири і спочатку реалізували Угоду про партнерство й співробітництво, яка вступила в дію у липні того ж року [198].

Справа в тому, що на час розпаду Радянського Союзу Республіка Молдова була країною з відсталою економікою та великою кількістю проблем, і ЄС не поспішав налагоджувати якісь контакти із країною:

по-перше, у 1991 р. президент Мірча Снєгур ставив на порядок денний питання про «возз'єднання» Молдови з Румунією, оскільки в Молдові проживала велика кількість румунів, уряд країни навіть запровадив на деякий час румунський гімн та прапор, проте у 1992 р. під час всенародного опитування 70% громадян проголосували проти об'єднання;

по-друге, на відміну від Румунії чи України, Молдова мала порівняно бідні природні ресурси, які не могли забезпечити стрімке економічне зростання, а враховуючи, що владу в країні зберегли комуністи, які були консервативно налаштовані та робили все для власного збагачення, країна залишалась бідною, без шансів на економічне піднесення;

по-третє, внутрішні проблеми всередині країни. Це Придністров'я і Гагаузія. Предметом Придністровського конфлікту був і є суверенітет даної території, проте варто звернути увагу на те, що офіційно територія Придністроської Молдавської Республіки здійснювався суверенітет Республіки Молдова, а практично самостійна сепаратистська держава, яка мала атрибути державності [181, с. 79]. На відміну від Придністров'я, Гагаузія була не відокремленою республікою, а «національно-територіальною автономною одиницею» відповідно до резолюції про її статус, прийнятої в грудні 1994 р. Тож здавалося, що ця колись відносно спокійна та непроблемна територія Молдови могла знову стати суперечливою, оскільки геополітична боротьба за Східну Європу починала зосереджуватися на тому, що довго носило епітет «найбіднішої країни Європи» [317].

Особливістю ситуації в Гагаузії було те, що цей регіон Молдови, який мав широку автономію, постійно виступав за порушення прав росіян на цій території, а також проводив опитування серед населення про приєднання до Росії. В обох випадках РФ мала тут свої важелі впливу на Молдову і могла якщо не контролювати, то точно перешкоджати уряду проводити активну зовнішню політику;

по-четверте, політика президентів країни, які підігравали Європейському Союзу і в той же час не розривали відносин із РФ, що в свою чергу робили країну нестабільною і непостійною у своїх кроках на зовнішньополітичній арені.

Усі ці чинники разом робили Молдову країною, яка не визначилась із своєю зовнішньою політикою і була залежна від інших та не могла існувати без підтримки ззовні. Враховуючи вище перераховане, країни ЄС не поспішали налагоджувати тісні відносини з такою нестабільною державою.

Дана угода передбачала «встановлення Партнерства між Співтовариством і його державами-членами, з одного боку, та Республікою Молдова – з іншого боку. Цілями цього Партнерства були:

– забезпечити відповідні рамки для політичного діалогу між Сторонами, що дозволяє розвивати політичні відносини;

– сприяти торгівлі та інвестиціям, а також гармонійним економічним відносинам між Сторонами і, таким чином, сприяти їх сталому економічному розвитку;

– створити основу для законодавчого, економічного, соціального, фінансового та культурного співробітництва;

– підтримати зусилля Республіки Молдова щодо консолідації своєї демократії та розвитку її економіки, та завершення переходу до ринкової економіки» [48].

Тобто дана угода передбачала план співробітництва, визнання правових норм одне одного, повагу до демократії. ЄС також повинен був консультувати уряд країни щодо економічних реформ з метою подальшого приєднання до зони вільної торгівлі. Крім того налагоджувався політичний діалог у таких питаннях:

«Ст. 8. Обмін інформацією з питань, що становлять взаємний інтерес щодо політичної співпраці в Європі.

Ст. 11. Сторони погоджуються, що принцип вільного транзиту товарів є невід'ємною умовою досягнення цілей цієї Угоди. У зв’язку з цим кожна Сторона забезпечує необмежений транзит через свою територію товарів, що походять з митної території або призначені на митну територію іншої Сторони.

Ст. 51. Співтовариство та Республіка Молдова встановлюють економічне співробітництво, спрямоване на сприяння процесу економічних реформ, відновлення сталого розвитку Республіки Молдова. Така співпраця зміцнить існуючі економічні зв’язки на користь обох сторін.

Ст. 57. Сторони сприяють співробітництву в галузі цивільних наукових досліджень і технологічних розробок (RTD) на основі взаємної вигоди та, беручи до уваги наявність ресурсів, адекватний доступ до своїх відповідних програм і за умови належного рівня ефективного захисту інтелектуальної, промислової та комерційної власності (ПІВ).

Науково-технічне співробітництво охоплює:

– обмін науково-технічною інформацією;
– спільна діяльність у галузі науково-технічного розвитку;
– навчальні заходи та програми мобільності для вчених, дослідників і техніків, які займаються науково-технічними дослідженнями з обох сторін.

Ст. 58. Сторони співпрацюють з метою підвищення рівня загальної освіти та професійної кваліфікації в Республіці Молдова, як у державному, так і в приватному секторах.

Ст. 59. Сільське господарство та агропромисловий сектор. Метою співробітництва у цій сфері є проведення аграрної реформи; модернізація, приватизація та реструктуризація сільського господарства, агропромислового сектору та сфери послуг у Республіці Молдова; розвиток внутрішнього та зовнішнього ринків для молдовської продукції в умовах, що забезпечують охорону навколишнього середовища, і враховуючи необхідність покращення безпеки постачання продовольства.

Ст. 60. Енергія. Співпраця має відбуватися в рамках принципів ринкової економіки та Європейської енергетичної хартії на тлі прогресивної інтеграції енергетичних ринків у Європі.

Ст. 64. Фінансові послуги. Співпраця, зокрема, має бути спрямована на сприяння залученню Республіки Молдова до загальновизнаних систем взаєморозрахунків. Технічна допомога повинна бути спрямована на:

– розвиток банківських і фінансових послуг, розвиток спільного ринку кредитних ресурсів, залучення Республіки Молдова до загальноприйнятих систем взаєморозрахунків;

– розвиток фіскальної системи, фіскальних установ у Республіці Молдова та обмін досвідом і навчання персоналу з фіскальних питань;

– розвиток страхових послуг, що, зокрема, створить сприятливі умови для участі компаній Співтовариства у створенні спільних підприємств у страховому секторі в Республіці Молдова, а також розвиток страхування експортних кредитів» [48].

Загалом в Угоді було 106 статей, які стосувались і відкривали великий горизонт для співпраці між сторонами. Для Республіки Молдова ця домовленість забезпечувала ключові аспекти співпраці у економічній, культурній, політичній, науковій, правовій сферах.

У рамках Угоди про партнерство та співробітництво між Республікою Молдова та Європейським Союзом був визначений План дій ЄС з Молдовою [261]. Реалізація Плану була спрямована насамперед на зближення законодавства, норм і стандартів Молдови до загальноєвропейських, що призвело б до подальшої економічної інтеграції та посилення торговельних відносини, сприяння інвестиціям і економічного) зростання.

Головні пріоритети, які були визначені Планом дій ЄС – Молдова, дослідники поділяють на три групи:

«І. Пріоритети демократії та верховенства права:

– подальше зміцнення стабільності та ефективності інститутів гарантування демократії та верховенства права;

– забезпечення демократичного проведення парламентських виборів (лютий 2005 р.) у Молдові, відповідно до європейських стандартів;

– забезпечення поваги до свободи засобів масової інформації та свободи слова;

– подальше зміцнення адміністративної та судової спроможності.

ІІ. Питання безпеки та кордону:

– постійні зусилля щодо вирішення Придністровського конфлікту;

– просування системи ефективного та комплексного управління державним кордоном на всіх ділянках держави, включаючи придністровський сектор;

– посилення боротьби з організованою злочинністю, зокрема торгівлею людьми;

– забезпечення ефективного управління міграційними потоками, включаючи ініціювання процесу укладення угоди про реадмісію між європейськими країнами та Молдовою.

III. Економічний розвиток і торгівля:

– відновлення співпраці з МФО; здійснення дій, спрямованих на подолання бідності, зміцнення контролю над приватним сектором, і для фіскальної стійкості;

– збільшення інвестицій шляхом відповідних структурних реформ, спрямованих на забезпечення недискримінаційного, прозорого та планового бізнесу та шляхи боротьби з корупцією;

– працювати над наданням ЄС автономних торгових преференцій для забезпечення ефективного контролю експорту товарів з Молдови» [312].

Таким чином, План дій Молдова – ЄС було розроблено з метою допомогти Молдові розвивати реформи, які відповідають Копенгагенським критеріям щодо вступу до ЄС. Ці реформи допомогли країні досягти нового рівня демократичного розвитку та вдосконалити верховенство права.

Для забезпечення більш ефективної реалізації УПС було створено програму TACIS. Дана програма надавала допомогу молодим країнам, які перебували у процесі становлення. Зокрема, програма фінансувала різносторонні проєкти, які були необхідними для розбудови прогресивної та демократичної країни.

Таким чином, завдяки програмі TACIS Європейський Союз став одним із головних донорів, які надали технічну допомогу Молдові. Протягом 1991 – 2004 рр. було виділено близько 120 мільйонів євро у контексті Національних програм дій (НПД), програм транскордонного співробітництва (ТКС). Програми TACIS, починаючи з НПД-2001 постійно поповнювалися. Так, у рамках НПД-2001 було виділено 21 млн. євро. 25 мільйонів євро – в рамках NAP-2003 і 42 мільйони євро передбачено для NAP-2005 [45, с. 3–4].

Дуже важливо, що НПД-2001, 2003 та 2005 рр. були зосереджені саме на таких трьох сферах співпраці:

«1. Підтримка інституційної, правової та адміністративної реформ.

2. Підтримка приватного сектору та сприяння економічному розвитку.

3. Вирішення соціальних наслідків перехідного періоду.

Загальне середовище проєкту та політична прихильність у Молдові були сприятливими. Той факт, що програми TACIS були розроблені з урахуванням стратегічних документів Молдови та відповідали пріоритетам країни, забезпечували відповідне ставлення до високого рівня виробників та їх підтримку в реалізації проєктів» [45, с. 5].

Загалом відповідність програм TACIS, які реалізувалися в Молдові, була продуктивною. Це особливо стосується національних проєктів, які були розроблені в тісній співпраці між двома сторонами. Розробка регіональних проєктів була дуже важливою, оскільки їхнім завданням стала реалізація спільної політики, механізмів та інструментів. Проте Молдова не була залучена до усіх проєктів, особливо великих, що мало негативні наслідки для країни [342, с. 5].

Поступово європейські джерела допомоги значно зросли. ЄС надав Молдові 173 мільйона євро між 2000 і 2006 рр., в основному в рамках технічної допомоги для Співдружності Незалежних Держав (TACIS) і Програми продовольчої безпеки.

У 2007 р. основним джерелом європейської допомоги Молдові став Європейський інструмент сусідства та партнерства (ЄІСП). Він передбачав 209,7 млн євро для бюджетної підтримки та технічної допомоги Молдові до 2010 р., спрямованої на підтримку демократії, розвитку належного врядування, регуляторної реформи та розбудови адміністративної спроможності, а також скорочення бідності та економічного зростання [267, с. 8].

1999 р. став роком короткочасного проєвропейського повороту в політиці Молдови. У програмі діяльності уряду на 1999 – 2002 рр. під назвою «Верховенство права, економічне відновлення, євроінтеграція» [6], був чітко сформульований народний запит на проєвропейський вектор молдовської політики. Урядова програма Йона Стурзи (створена в березні 1999 р.) включала в себе широкий євроінтеграційний проєкт Молдови, спрямований на зовнішню політику Кишиневу. Проєкт включав низку молдовських заходів дипломатії в Брюсселі та

столицях держав-членів ЄС, а також завдання послідовного виконання УПС. Уряд Й. Стурзи за підтримку шляху з ЄС був запрошений до Пакту стабільності в Південно-Східній Європі. У 2000 р. Кишиневу вдалося отримати в Пакті лише статус спостерігача [366, с. 19].

Проте швидка відставка уряду Й. Стурзи у листопаді 1999 р., знову послабила проєвропейський вимір політики Молдови. Програма нової урядової коаліції, яка складалась із комуністів, уже не вважала європейську інтеграцію пріоритетом зовнішньої політики. Однак елементи інтеграційної політики започаткованої урядом Й. Стурзи, забезпечило прийняття Молдови до Пакту стабільності в Південно-Східній Європі 28 червня 2001 р. [50] Але цей успіх не зупинив прихід до влади у лютому 2001 р. комуністів, які провели виборчу кампанію під гаслом приєднання Молдови до Білорусії та Росії, чим поставили під сумнів європейські прагнення країни [366, с. 19-20].

За дослідником Врубельом Я. «Комуністи, які прийшли до влади у 2001 р, з часом пом’якшили свої явно проросійські гасла і почали робити певні кроки до співпраці з ЄС. На початку 2002 р. уряд започаткував програму соціально-економічного розвитку Молдови до 2005 р., в якій участь країни в євроінтеграційних процесах розглядалася як першочергова [366, с. 20].

Розширене регіональне співробітництво в рамках Пакту стабільності для Південно-Східної Європи знайшло вираження в конкретних ініціативах, таких як Меморандум про взаєморозуміння щодо лібералізації та спрощення торгівлі до якої Молдова заявила намір приєднатися [316, с. 202]. Участь Молдови в рамках Пакту стабільності дало її уряду можливість скористатися перевагами регіональної співпраці та отримати підтримку щодо реалізації Плану дій ЄС [137, с. 1].

Таким чином, Пакт стабільності для Південно-Східної Європи став спробою запровадження стратегії запобігання конфліктів шляхом економічних, соціальних та політичних поступок. Республіка Молдова прагнула у такий спосіб врегулювати Придністровський конфлікт демократичним шляхом, а ЄС міг зміцнити безпеку на своїх східних теренах, проте непостійність молдовської політики та вкрай малий бюджет унеможливлювали здійснення подальших сценаріїв.

У 2002 р. була розроблена Стратегія Європейського Союзу для Дунайського регіону (EUSDR) [109]. Ця ініціатива була підтримана Європейською Комісією та мала на меті об'єднання країн ЄС та партнерів з-поза його меж для розвитку регіону. Дунайський процес співпраці був політичною ініціативою Румунії та Австрії, до якої приєдналися Європейська комісія та Пакт стабільності. Запущений у Відні 27 травня 2002 р. Дунайський процес співпраці є макрорегіональною стратегією Європейського Союзу, яка зосереджена на покращенні транснаціональної співпраці та розробці спільних проєктів. Цілями Дунайського процесу співпраці стали: економічний розвиток, судноплавство транспорт, управління навколишнім середовищем і річковим басейном, туризм, культурне та субрегіональне співробітництво.

На першій конференції, яка започаткувала ініціативу, представники Румунії сподівалися, що ця ініціатива буде політичною платформою, за допомогою якої східні сусіди Румунії, а саме Україна та Республіка Молдова зможуть отримати доступ до програм фінансування, виділених Європейським банком інвестицій для регіональних проєктів.

На другій конференції, що відбулася в Бухаресті 14 липня 2004 р., приділяли особливу увагу проблемам Дунаю в контексті запуску та реалізації Європейської політики сусідства (ЄПС), ЄС міг би зробити внесок у консолідацію зв'язків між усіма придунайськими країнами, наближаючи країни-члени Союзу до країн, що не є членами [144, с. 53-54]. Проте ЄС на цей крок не наважився.

Таким чином, Дунайський процес співпраці сприяв поглибленню регіональної інтеграції, вирішенню екологічних проблем та створенню нових можливостей для країн-учасниць. Його ефективність залежала від координації зусиль на міжнародному рівні, а також від підтримки з боку Європейського Союзу. Цей процес залишається прикладом успішної міждержавної співпраці, спрямованої на сталий розвиток одного з ключових європейських регіонів.

Отже, підписання Угоди про партнерство та співробітництво стало першим кроком на шляху до широкої співпраці між Молдовою та Європейським Союзом. Цей крок відкрив для країни значні можливості для подальшої взаємодії в

різноманітних проєктах та ініціативах, які в процесі сприяли подальшій євроінтеграції. Угода заклала основу для регулярних політичних консультацій між Молдовою та ЄС, що сприяло встановленню більш тісних дипломатичних відносин. ЄС почав активно підтримувати реформи в галузі демократії, прав людини, верховенства права та прозорого управління в Молдові. Угода стала першим кроком на шляху до подальшого зближення з ЄС, що врешті призвело до підписання Угоди про асоціацію у 2014 р. Молдова також отримала доступ до європейських програм фінансування та інвестицій, які сприяли модернізації економіки.

Висновки до 2 розділу

З моменту здобуття незалежності у 1991 р. керівництво Республіки Молдова у сфері зовнішньої політики намагалося балансувати між співпрацею з Європейським Союзом та Російською Федерацією. Незважаючи на коливання векторів зовнішньополітичного курсу, у довгостроковій перспективі європейська інтеграція виявилася більш вигідною та перспективною для країни. Євроінтеграція є привабливою для Молдови завдяки широкому спектру економічних, політичних, культурних і соціальних переваг. Враховуючи обмеженість природних ресурсів, держава потребує розбудови тісних партнерських відносин із міжнародними організаціями, що робить програми та ініціативи ЄС оптимальним інструментом для забезпечення сталого розвитку та модернізації країни.

Розпочавши свою співпрацю з Угоди про партнерство та співробітництво у 1994 р. Молдова зробила чимало для розширення регіональної співпраці. Зокрема, Європейський Союз сформував для країни План дій, який був підкріплений фінансовими інвестиціями, за допомогою яких Кишинів отримав значний простір для подальшої співпраці та участі у різних програмах ЄС. Уряд Молдови також сподівався на допомогу у вирішенні Придністровського конфлікту. Проте усі спроби ЄС вплинути на Придністров’я так і не досягли успіху через протидію з

боку Росії. Натомість ЄС застосував санкції, які поступово мали змусити режим Тирасполя йти на порозуміння з Кишинівом.

Таким чином, підписання Молдовою Угоди про партнерство та співробітництво з ЄС мало значний вплив на подальшу співпрацю та участь у багатьох ініціативах та проєктах Європейського Союзу. Змінилось також ставлення Євросоюзу до Республіки Молдова. Угода сприяла зміцненню відносин із ЄС, створенню умов для економічного зростання та стимулювала політичні й інституційні реформи. Однак на шляху реалізації положень угоди Молдова зіткнулася з викликами, такими як внутрішня політична нестабільність, корупція та вплив зовнішніх сил. Угода закріпила європейський вектор зовнішньої політики Молдови, незважаючи на внутрішню опозицію проросійських сил. Завдяки долученню до ініціатив Молдові відкрились широкі перспективи участі у різноманітних проєктах, які дали країні чимало економічних, соціальних та політичних переваг.

РОЗДІЛ 3
РОЗВИТОК ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИН МІЖ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ ТА РЕСПУБЛІКОЮ МОЛДОВА

3.1. Співробітництво між Молдовою та ЄС відповідно до Європейської політики сусідства

Республіка Молдова після проголошення незалежності зробила кілька кроків назустріч ЄС. Проте сам Європейський Союз не поспішав робити крок у відповідь. Із прийняттям нових країн-членів політика Євросоюзу дещо змінилася. Зокрема, у 2004 р. була започаткована Європейська політика сусідства (ЄПС) [62]. Для Молдови це був шанс не лише поглибити співпрацю, а й знайти нових партнерів та здобути ширші можливості на зовнішньополітичній арені.

Відносини ЄС-Молдова ґрунтувалися на принципах партнерства, поетапної політичної та економічної інтеграції країни та ширшої кооперації. Тому з 2004 р. відносини між Молдовою та Європейським Союзом починають регулюватися Європейською політикою сусідства, яка сприяла зниженню показника бідності, створенню простору взаємного розвитку і важливостей, що ґрунтуються на ширшій економічній інтеграції, потужних культурних і політичних зв'язках [73, с. 123].

Європейська політика сусідства (ЄПС) – це політика спрямована на розширення зони свого впливу та забезпечення добробуту та безпеки через економічні та політичні відносини з країнами сусідніх регіонів. Дана політика також давала можливість країнам-членам ЄС та їх сусідам налагоджувати тісні культурні, політичні та економічні відносини для забезпечення безпеки та взаємодії.

Шлях до ЄПС розпочався у 2000-х роках, відколи ЄС активізував вектор східноєвропейського співробітництва та започаткував низку політик, програм та ініціатив, спрямованих на прискорення та підвищення ефективності політичних перетворень у постсоціалістичних країнах, підтримку внутрішньої стабільності

молодих демократичних режимів [340, с. 104]. До цього критерію відносилась і Республіка Молдова, яка прагнула поглибити свою співпрацю з ЄС.

Саме так у 2003 р. вперше звернули увагу на концепцію Європейської політики сусідства. Комісія ЄС «Ширша Європа» проголосила головним пріоритетом розширення ЄС на засадах партнерства, не обіцяючи при цьому потенційного членства. Проте кожна країна-партнер повинна була відповідати певним вимогам ЄС. Зокрема, верховенство права, чесне управління, визнання основних прав людини та громадянина, а також принципів ринкової економіки і постійного розвитку. Рівень співпраці з Європейським Союзом напряму залежав від ступеня реалізації названих вимог.

Реалізація Європейської політики сусідства розпочалася з травня 2004 р. Вона стосувалася 16 країн (Україна, Молдова, Білорусь, Грузія, Вірменія, Азербайджан, Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Лівія, Марокко, Сирія, Туніс, Палестинська автономія). На практиці участь потенційних партнерів у ЄПС стала диференційованою, оскільки її реалізація залежала від рамок чинних угод між ЄС і кожним партнером, а також готовності партнерів до участі в ЄПС [278, с. 122-123].

Європейська політика сусідства була започаткована Європейським Союзом у зв’язку з безпрецедентно великим розширенням для налагодження нового рівня відносин з країнами – новими сусідами ЄС та з метою уникнення утворення ліній розподілу в Європі, включила до свого складу східний та південний вимір зовнішньої політики ЄС. Формат Європейської політики сусідства був незадовільним, оскільки вона об’єднувала держави різних в історичному, географічному і цивілізаційному відношеннях регіонів [285, с. 33], писала дослідниця О. Скрипник.

Стратегічна мета Європейської політики сусідства полягає у забезпеченні безпеки та стабільності на південних і східних кордонах Європейського Союзу. Немає сумніву в тому, що успіх цієї ініціативи є важливим для ЄС. Актуальною є думка І. Грицяка, який зазначає, що надання статусу сусіда як європейським, так і неєвропейським країнам, характеризується універсальним і часом довільним

тлумаченням цього статусу, незалежно від географічного розташування країни-сусіда. Утримання східноєвропейських країн в інтеграційних питаннях у постійному підвішеному стані свідчить про перехід ЄС до нового формату відносин з усіма прикордонними державами.

Відповідно до ЄПС Європейський Союз надавав економічну допомогу країні-партнеру з метою поступового процвітання держави, подолання бідності, ширшій інтеграції та міжнародній співпраці і запобігання міждержавних конфліктів, а також підтримки економічних реформ. Для кожної країни-сусіда – це потенційний шанс для подальшого економічного зростання.

Завдяки ЄПС Республіка Молдова отримала можливість для ширшої співпраці з країнами ЄС та фінансову підтримку реформ у країні задля економічного зростання. На початковому етапі існування ЄПС не розглядав Молдову як окремого партнера, країна йшла в одному потоці з іншими країнами Східної Європи.

Так у лютому 2005 р. було ухвалено План дій, котрий мав на меті сприяння зусиллям Молдови щодо подальшого входження в економічні та соціальні структури Європи. У березні 2005 р. ЄС призначив спеціального представника в Молдові, завданням якого було координувати внесок ЄС у врегулювання конфлікту в Придністров'ї. Восени того ж року Європейський Союз відкрив офіційне представництво в Кишиневі. У той час ЄС наполягав на тісніших відносинах з Молдовою, виходячи за рамки співпраці, прагнучи до прогресивної економічної інтеграції та поглиблення політичної співпраці. [73, с. 123].

Для Молдови Європейська політика сусідства стала важливою тому, що вона охоплює дуже широкий спектр питань і сфер співпраці, включаючи торговельно-економічну інтеграцію, мобільність і міграцію, вирішення регіональних конфліктів. Безумовно, важливу роль відіграє безпековий компонент, який має на меті об'єднати зусилля країн ЄС і країн-партнерів для створення безпечного, мирного та процвітаючого регіону навколо ЄС, що принесе користь усім [278]. Саме через проблему Придністров'я найчастіше згадували Молдову в Європарламенті, і вирішення цього конфлікту стало одним з пріоритетних для ЄС у контексті забезпечення миру і процвітання.

Фінансова допомога, що надається країнам-партнерам у рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства (далі – ENPI), може розглядатися як потенційний стимул для тіснішої співпраці з ЄС та внутрішніх реформ. В рамках ЄІСП 2007-2013 рр. Країнам-партнерам було виділено понад $12,4 млрд. євро, що на 32% більше порівняно з попереднім бюджетним періодом (8,6 млрд євро у 2000-2006 рр.), але ці кошти також дуже обмежені порівняно, наприклад, з допомогою країнам-кандидатам. Крім того, фінансовий аспект допомоги не діє як значний стимул з двох причин: по-перше, майже всі виділені суми є недостатніми, щоб «купити» зміну режиму в країнах-партнерах, а по-друге, усі виділені кошти опиняються в руках тих самих проблемних режимів, що робить їх ще сильнішими [278].

Важливим є також те, що на початкових етапах співпраці між Молдовою та ЄС в рамках ЄПС Європейська Рада практично не контролювала, куди йшли виділені ними кошти на реформи. Причина – велика корумпованість верхівки країни, через що громадяни не відчули особливих змін у їх житті, тому проєвропейські настрої поступово відходили. Мало місце розчарування владою, недовіра до неї і, відповідно, до ЄС. Тому ЄПС повинен був пристосовуватись і робити нові кроки та створювати стимули для подальшої співпраці.

Крім політичних, економічних та фінансових стимулів, країни-сусіди отримують технічну допомогу, можливості вивчати передовий досвід у діяльності ЄС та його держав-членів, обмін інформацією та знаннями, участь в установах та програмах ЄС, що в цілому демонструє готовність ЄС надати партнерам ЄПС позитивний імпульс для еволюції стимулів. Європейська комісія усвідомлює, що стимули, запропоновані ЄПС, є менш привабливими, і тому намагається покращити інструменти та систему стимулів з кожним оновленням політики. Однак результати еволюції були неоднозначними. Хоча в 2006-2008 рр з’явилися нові стимули, такі як участь в інституціях і програмах ЄС, деякі попередні стимули зникли, наприклад простір для приєднання до «Чотирьох свобод», і були замінені перспективою створення зони вільної торгівлі [278].

У процесі формування концептуальних підвалин ЄПС, з'явилася типова для більшості країн-учасниць ЄС позиція стосовно нових сусідів: ефективніше сприяти поширенню стабільності, добробуту і процвітання на периферії Європейського Союзу, аніж будувати новий кордон навколо Європи, тим більше, що такий кордон в реаліях глобалізації не забезпечив би надійного захисту. Як зазначив один з британських дипломатів, «уроки минулого вчать, що коли не змінити на краще ситуацію з рівнем добробуту в сусідніх країнах, то жителі цих країн незабаром опиняться перед вашими дверима» [169]. У схожому контексті в жовтні 2005 р. свою думку висловила тодішня член Європейської комісії з питань зовнішніх відносин і політики сусідства Беніта Ферреро-Вальднер, зауваживши: «Європейська політика сусідства базується на тезі про те, що допомагаючи своїм сусідам, ми допомагаємо собі» [277, с. 405].

Такий підхід до справи, вважають дослідники, зумовив активізацію зусиль молдовського уряду, дав новий стимул та сподівання для молдован. Хоча Молдова межує лише з двома країнами, Румунією та Україною, її географічне розташування дає можливість стати важливою сполучною ланкою між багатьма державами та економічними партнерами регіону. Раціональне використання цього потенціалу могло б стимулювати європейську інтеграцію і перетворити обмежувальні фактори на ключові переваги для розвитку молдовської державності [175, с. 160].

Важливість безпекових аспектів Європейської політики сусідства (ЄПС) добре демонструється тим, що співпраця у сфері правосуддя, свободи та безпеки визначалась одним із ключових завдань у всіх Планах дій, ухвалених у рамках цієї ініціативи. Це передбачало спільні зусилля ЄС та країн-партнерів щодо вирішення міждержавних викликів, таких як зменшення міграційного тиску, врегулювання питань видачі віз і надання притулку, боротьба з організованою злочинністю, незаконною торгівлею людьми й наркотиками, відмиванням коштів, тероризмом тощо. Значна увага також приділялась заходам із облаштування кордонів, розбудові діалогу з питань міграції, ефективному управлінню міграційними потоками та розширенню співпраці між правоохоронними й судовими органами [277, с. 408].

Приєднавшись до ЄПС, головною метою двосторонньої співпраці Молдова визначила формування спільних зусиль, спрямованих на досягнення довготривалого вирішення Придністровського конфлікту. Серед ключових напрямів співпраці з Молдовою виділяються зміцнення інституцій, реформування судової системи, покращення умов для ведення бізнесу, забезпечення свободи слова та діяльності медіа. Також важливим є співробітництво у сферах управління кордонами, міграції, протидії торгівлі людьми, організованій злочинності, корупції та відмиванню коштів [337, с. 25].

Для реалізації всіх цих цілей у 2005 р. ЄС направив до Молдови представництво Європейської комісії та призначив Спеціального представника ЄС у Молдові. ЄС також брала участь як спостерігач у багатосторонніх переговорах з придністровського питання. Регулярно відбувалися консультації між Молдовою та Комітетом з політики та безпеки ЄС, Робочою групою Ради ЄС зі Східної Європи та Центральної Азії та Трійкою політичних директорів. Уряд Молдови, у свою чергу, у травні 2008 р. створив Національну комісію з питань європейської інтеграції. Молдова почала активно співпрацювати з ЄС у рамках Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП) [337, с. 25].

Фінансова підтримка для досягнення ключових цілей політики, включених до Плану дій ЄПС, становила 210 мільйонів євро на період 2007 – 2010 рр. Підтримка ґрунтувалася на результатах, досягнутих завдяки попереднім фінансовим програмам ЄС, таким як програма TACIS та інші. У 2008 р. було прийнято дві програми транскордонного співробітництва: програма Румунія-Молдова-Україна (2007–2013 рр. – 126,72 млн євро) та програма Чорноморського регіону (2007–2013 рр. – 17,31 млн євро). Програма транснаціонального співробітництва для країн Південно-Східної Європи, до якої належала Молдова була прийнята у 2008 р. за рахунок коштів Європейських фондів регіонального розвитку. Також, Молдова з 2008 р., брала участь у програмі ЄС Twinning, яка навчала адміністрацію роботі з імплементацією законодавства ЄС [310, с. 25-26].

Twinning є ефективним інструментом інституційного розвитку та сучасною формою прямої технічної співпраці між органами влади держав-членів ЄС і країн-

бенефіціарів. Його основна мета полягає у сприянні покращенню та зміцненню адміністративної спроможності державних установ, оптимізації їхніх структур, розвитку людських ресурсів та посиленню управлінського потенціалу. Такий підхід створює необхідні умови для успішної імплементації законодавства ЄС (acquis communautaire).

Республіка Молдова в рамках Європейської політики сусідства також брала участь у різних проєктах ЄС, як міжнародних, так і регіональних. Участь у них дозволила країні як підвищити свій статус в очах країн Європи, так і набратися нового досвіду.

Звіт Плану дій ЄПС від 2008 р. [100] показує, що за останні роки у Молдові було проведено ряд реформ, хоча, ще залишалося багато недоліків. Основні досягнення включали:

– реформу судової системи;

– угоду про публікацію доповідей Європейського комітету з питань запобігання катуванням;

– присутність ЄС через Місію сприяння кордону на молдовсько-українському кордоні (EUBAM);

– ЄС був включений у роботу з вирішення Придністровського конфлікту (цього не було у випадку з УПС);

– правильна імплементація умов для отримання вигоди від автономних торговельних преференцій ЄС з моменту набуття ними чинності (березень 2008 р.);

– економіка Молдови зазнала значного піднесення після 2007 р., але під час світової фінансової кризи 2008 р. вона знову впала [337, с. 26].

ЄС посилив підтримку Молдови в управлінні кордонами. 17 березня 2022 р. Європейський Союз підписав юридично зобов’язуючу угоду з Молдовою про співпрацю в управлінні кордоном між молдовськими прикордонниками та Європейським агентством прикордонної та берегової охорони (Frontex). Ця угода дозволила додатково розгорнути команди Frontex у Молдові на кордоні для надання посиленої технічної та оперативної допомоги [17].

Не було досягнуто, або досягнуто частково, прогресу у впровадженні реформ щодо гарантування основоположних свобод громадян; вирішення деяких ринкових та регуляторних питань; а також ефективного впровадження національних стратегій у таких секторах, як транспорт та енергетика. У звіті ЄПС (2008 р.) зазначалося, що це пов'язано з такими перешкодами, як недостатній розподіл ресурсів, затримки з прийняттям вторинних законодавчих актів або недостатня політична підтримка. Кілька інших факторів, таких як надмірна централізація влади; авторитарний президент, що применшує роботу виконавчої та законодавчої влади; відсутність прозорості; недостатня співпраця між Урядом та громадянським суспільством тощо також може пояснити недоліки. Тим не менш, не виключено, що це також може бути провалом ЄПС, «який спирається на слабку систему умов, що застосовуються в основному як підбурювання і майже ніколи не як примусовий елемент по відношенню до уряду з Кишиневу» [337, с. 26]. Проблема всього процесу реформ до цього часу полягала у відсутності чіткої перспективи вступу до ЄС.

Попри реформи та досягнення були й проблеми, зокрема ЄС через ЄПС намагався розв'язати Придністровський конфлікт. У 2006 р. ЄС застосував санкції до Придністров'я, зокрема були введенні митні обмеження на імпорт та експорт товарів, які повинні були проходити через Молдову. У цьому ЄС діяв за підтримки України, яка повинна була обмежити торгівлю з Тирасполем. ЄС розраховував примирити ворогуючі сторони і вирішити цей конфлікт. Проте у відповідь на це Росія почала постачати у ПМР зброю під виглядом гуманітарної допомоги і фактично міг виникнути збройний конфлікт. Через ці причини відносини Молдови з ЄПС майже припинилися через внутрішні проблеми.

У січні 2008 р. між Євросоюзом та Молдовою були підписані перші угоди, спрямовані на покращення візового режиму та впровадження механізму реадмісії своїх громадян. У червні того ж року досягнуто домовленості щодо участі Молдови у програмі ЄС «Партнерство з мобільності». Ця програма передбачала співпрацю у сфері міграційних питань, надання політичного притулку та забезпечення загальної

мобільності громадян. А вже з квітня 2014 р. молдовські громадяни отримали право перетинати кордони країн ЄС без віз [73, с. 123].

Молдова стала першою серед східноєвропейських сусідів, яка долучилася до Енергетичного Співтовариства (ЕнС). Переговорний процес щодо вступу завершився 29 квітня 2009 р., а офіційне приєднання країни відбулося 17 березня 2010 р. Це рішення сприяло формуванню інтегрованого ринку природного газу та електроенергії, забезпечуючи поступову гармонізацію з європейськими енергетичними стандартами [241, с. 312].

Російська агресія продемонструвала слабкі місця та обмежену ефективність ідеології Європейської політики сусідства (ЄПС). Основною проблемою цього підходу є відсутність належної уваги до безпекових аспектів. Політика сусідства не змогла ані попередити, ані зменшити ризики для Європи як на середземноморському, так і на східноєвропейському напрямках [266, с. 20].

Зростання конкуренції між Російською Федерацією та Європейським Союзом за вплив у країнах пострадянського простору, що проявляється у протистоянні взаємовиключних інтеграційних проєктів і виборі різних сценаріїв майбутнього – демократична Європа чи імперська Росія, – значно посилює тиск на ці країни з обох сторін [266, с. 20].

Аналіз реалізації Європейської політики сусідства дає підстави вважати, що вона не досягла далекосяжних цілей, які були поставлені на її початку. Підготовка проєктів Союзу для Середземномор'я та Східного партнерства в 2008–2009 рр. мала на меті активізувати та вдосконалити інструменти ЄПС. [278].

У цьому контексті маємо визнати, що Європейська політика сусідства була доволі амбітною програмою ЄС, проте не могла витримати постійної конкуренції. Адже багато подібних проєктів увесь час удосконалювалися та пропонували нові перспективи та можливості у той самий час, як ЄПС фактично стояла на місці і без розумного керівництва та фінансування не могла адаптуватися до сучасних вимог суспільства.

На прикладі Молдови бачимо, що потенціал ЄПС для країни вичерпався, і уряд мусив іти на нові кроки, шукати нових партнерів та шляхи вирішення своїх

проблем. Хоча все ще можна змінити, якщо ЄС адаптує свою політику сусідства так, що країни-партнери отримають нові політичні, економічні, соціальні та культурні можливості. Щоб це не виглядало ніби одні країни важливіші за інші, оскільки можуть більше запропонувати, а іншим не буде куди рости, можливості повинні бути рівними для всіх.

Загалом, у порівнянні з середземноморськими угодами про асоціацію та східноєвропейськими угодами про партнерство і співробітництво, Європейська політика сусідства виявилася неспроможною забезпечити чітку взаємозалежність між виконанням країнами-партнерами встановлених вимог і наданням їм економічної та політичної підтримки [278].

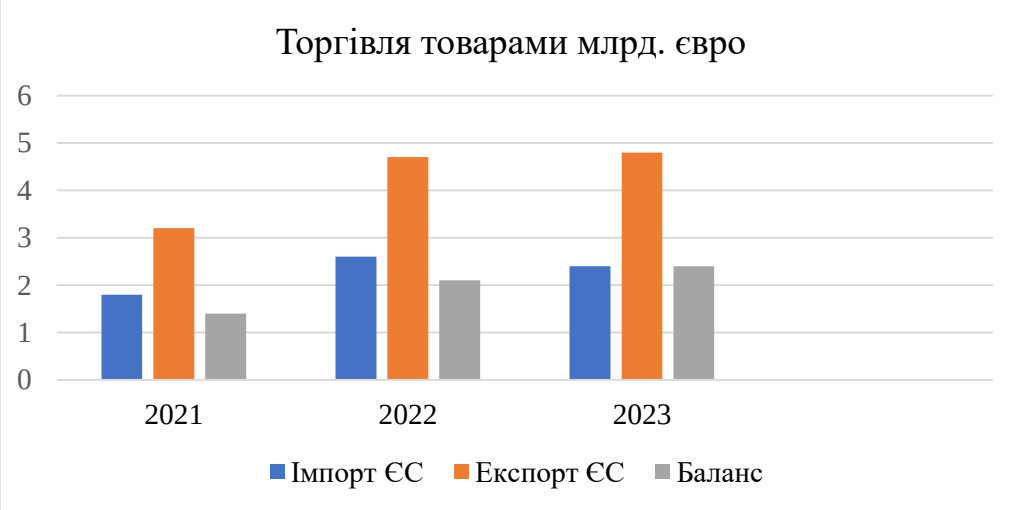
Таким чином, Республіка Молдова стала активним учасником Європейської політики сусідства (ЄПС), яка була започаткована ЄС у 2004 р. для зміцнення співпраці з країнами, що межують з Євросоюзом. Співробітництво між Європейським Союзом та Республікою Молдова у межах ЄПС починалось як підтримка з боку ЄС певних реформ у країні та з часом трансформувалося у ширше партнерство, оскільки очільники Європейської Ради бачили у країні потенціал та прагнули до подальшої співпраці. Європейський Союз у рамках ЄПС намагався розв'язати Придністровський конфлікт, однак через втручання Росії не зміг втілити ці плани. Співробітництво в рамках ЄПС було спрямоване на зближення Молдови з Європейським Союзом, підтримку її сталого розвитку та посилення стабільності в регіоні. У подальшому співпраця з Молдовою продовжилась та реалізовувалась у багатьох інших спільних проєктах.

3.2. Розвиток відносин в рамках торговельно-економічних та енергетичних проєктів Європейського Союзу

Європейський Союз активно підтримував країни-партнери через низку торговельно-економічних проєктів, спрямованих на стимулювання економічного зростання, інтеграцію в європейський ринок та підвищення конкурентоспроможності. Торговельно-економічні проєкти ЄС спрямовані на

інтеграцію партнерів у глобальну економіку, забезпечення сталого розвитку та покращення добробуту населення. Європейський Союз є найбільш привабливою економічною організацією на континенті, зокрема і для Молдови. Це пояснює, чому основним стратегічним пріоритетом зовнішньої політики Молдови, навіть з приходом комуністів до влади у 2002 р., продовжувало залишатися членство в європейських інституціях [364, с. 544]. На сучасному етапі ЄС є найбільшим торговим партнером Молдови, на частку якого припадає 53,7% її загальної торгівлі у 2023 р., за ним йдуть Україна (13,1%) і Китай (8,1%). Частка торгівлі Молдови з Росією значно впала і зараз становить лише 3,7% від загальної торгівлі Молдови. 65,4% молдовського експорту спрямовано на ринок ЄС. Країна займає 65 місце поміж торговельних партнерів Європейського Союзу з валовим товарообігом у 7,2 мільярда євро у 2023 р. (Рис. 3.1.) [118].

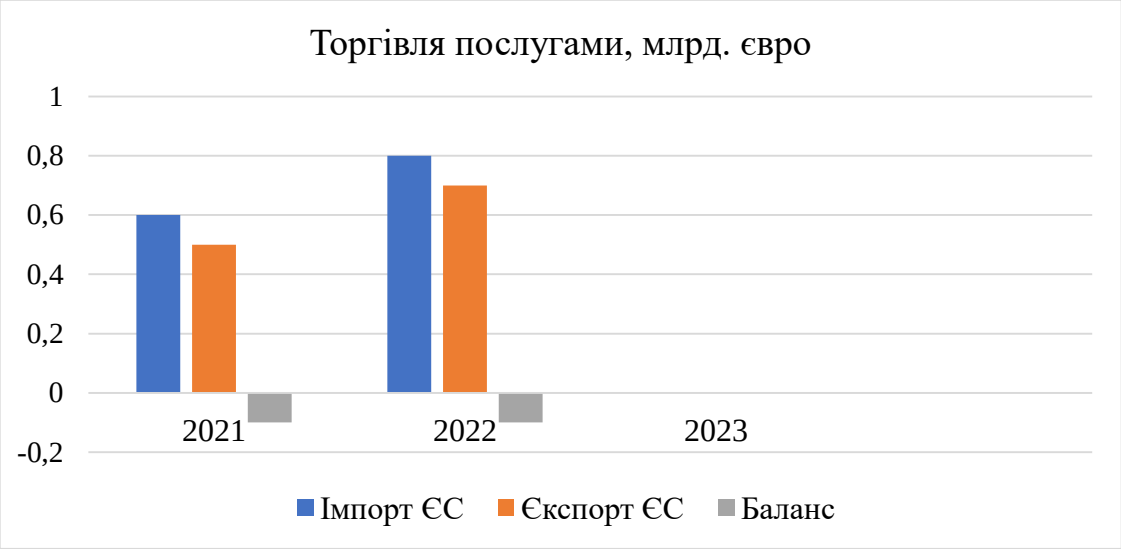
Рис. 3.1.

Експорт ЄС до Молдови у 2023 р. склав 4,8 мільярда євро, що було збільшенням приблизно на 2% порівняно з 2022 р. Ключовими експортними товарами ЄС стали машини та прилади, продукція хімічної та суміжних галузей промисловості, транспортне обладнання. Імпорт ЄС з Молдови дещо знизився (-7%) порівняно з високими рівнями, досягнутими в 2022 р., становлячи 2,4 мільярда

євро в 2023 р. (Рис. 3.2.). Основним імпортом ЄС з Молдови були машини та прилади, мінеральні продукти та продукти хімічної та суміжних галузей [118].

Рис. 3.2.

Співпраця стала ключовим фактором у спрощенні транскордонної торгівлі та вдосконаленні митних процедур. Митні служби Європейського Союзу та Молдови протягом кількох років активно взаємодіяли завдяки ініціативі EU4Digital. Фахівці EU4Digital сприяли налагодженню ефективнішої співпраці між митними адміністраціями через обмін досвідом та знаннями, а також завдяки запровадженню механізму систематичного обміну електронними даними (SEED). Ця система забезпечує автоматичний обмін інформацією про транспортні засоби та товари під час перетину кордону. Очікувалося, що такі заходи зменшать час обробки, скоротять обсяг адміністративної роботи, підвищать ефективність митників, покращать точність і прозорість даних. Усе це мало би важливе значення для оптимізації управління ризиками, прискорення вантажних перевезень та забезпечення швидшого перетину кордону [68].

Гармонізація цифрових ринків у рамках ініціативи EU4Digital у Молдові сприяла суттєвому посиленню конкуренції, що, своєю чергою, забезпечило вдосконалення онлайн-послуг. Це проявляється в доступності кращих цін, розширенні асортименту та підвищенні якості надання цифрових сервісів. Такі

зміни позитивно вплинули на розвиток торгівлі й створення нових робочих місць, що стало вагомим стимулом для соціально-економічного зростання країни [72].

Програма EU4Digital, ініційована Європейським Союзом, сприяла зниженню витрат на роумінг, розвиткові високошвидкісного широкосмугового доступу для посилення економічного зростання та розширенню спектра електронних послуг. Вона також охоплювала вдосконалення кібербезпеки, уніфікацію цифрових стандартів у різних сферах життя, таких як логістика й охорона здоров'я, а також посилення цифрової грамотності. Одним із ключових напрямків стало створення нових робочих місць у цифровій індустрії, що відповідає потребам сучасного суспільства [72].

Проєкт EU4Digital мав на меті поширення ключових переваг Єдиного цифрового ринку Європейського Союзу на країни Східного партнерства. Завдяки цій ініціативі Європейський Союз забезпечив підтримку, спрямовану на зміцнення потенціалу цифрової економіки та суспільства в регіоні. Така підтримка сприяла прискоренню економічного зростання, підвищенню рівня зайнятості, покращенню якості життя громадян та створенню сприятливих умов для розвитку бізнесу.

У рамках Другої фази Програми EU4Digital було реалізовано пілотний проєкт електронної митниці, яким керувала команда експертів програми. Проєкт отримав підтримку з боку Генерального директорату з питань сусідства та переговорів про розширення (DG NEAR), Генерального директорату з питань оподаткування та митного союзу (DG TAXUD), а також Місії Європейського Союзу в Україні та Молдові [68].

Певні надії на пришвидшення процесів євроінтеграції були покладені на ініціативу Європейського Союзу під назвою «Чорноморська синергія», яка передбачала зміцнення двосторонніх відносин між ЄС і країнами Чорноморського регіону [99]. Ця ініціатива була ухвалена 11 квітня 2007 р., однак активна фаза реалізації розпочалася лише після зустрічі міністрів закордонних справ країн ОЧЕС та представників Трійки ЄС у Києві, що відбулася 14 лютого 2008 р. Серед пріоритетних напрямків співпраці в рамках цієї програми було визначено сфери

енергетики, транспорту, екології, міграції та боротьби з транскордонною злочинністю [171, с. 161].

Програмні пріоритети Чорноморської синергії:

– «Блакитний і розумний регіон (Розвиток і посилення дослідницького та інноваційного потенціалу);

– Чистий і зелений регіон (Сприяння адаптації до змін клімату і запобіганню катастрофам, посилення охорони та збереження природи, біорізноманіття і зелена інфраструктура)». Бюджет програми – 72,28 млн євро [296, с. 17].

Програма Дунайського регіону також охоплює Республіку Молдова, пропонуючи фінансування в розмірі 215 мільйонів євро. Основні пріоритети цієї програми спрямовані на забезпечення всебічного розвитку регіону та реалізацію стратегічно важливих ініціатив:

– «Розумніший Дунайський регіон (Розвиток і посилення дослідницького та інноваційного потенціалу та впровадження передових технологій, розвиток навичок розумної спеціалізації, промислового переходу та підприємництва);

– Зеленіший низьковуглецевий Дунайський регіон (Сприяння відновлюваній енергетиці, сприяння адаптації до зміни клімату та запобіганню ризику катастроф, сприяння стійкості з урахуванням екосистеми, сприяння доступу до води та сталому управлінню водними ресурсами, посилення захисту та збереження природи, біорізноманіття та зеленої інфраструктури, у тому числі в міських районах, а також зменшення всіх форм забруднення);

– Більш соціальний Дунайський регіон (Підвищення ефективності та інклюзивності ринків праці та доступу до якісної зайнятості шляхом розвитку соціальної інфраструктури та сприяння соціально орієнтованій економіці, забезпечення рівного доступу до інклюзивних та якісних послуг у сфері освіти, професійної підготовки та навчання впродовж усього життя шляхом розвитку доступної інфраструктури, у тому числі шляхом сприяння стійкості до дистанційної та онлайн-освіти і навчання, підвищення ролі культури та сталого туризму в економічному розвитку, соціальній інтеграції та соціальних інноваціях);

– Краще управління співпрацею в Дунайському регіоні (Підвищення інституційної спроможності органів владних інституцій та зацікавлених сторін для впровадження макрорегіональних стратегій і стратегій морського басейну, а також інших територіальних стратегій, інші акції на підтримання кращого співробітництва (усі напрями)» [296, с. 17-18; 269].

Молдова активно розвивала співпрацю з Європейським Союзом у рамках проєкту East Invest, який реалізовувався між 2010 та 2017 роками консорціумом під керівництвом Асоціації торгово-промислових палат Європи (Eurochambres). Цей європейський проєкт був фінансований Європейським Союзом і мав на меті створення сприятливого інвестиційно-торговельного середовища для країн Східного партнерства, зокрема Республіки Молдова. Завдяки цьому проєкту підтримувалися організації, орієнтовані на розвиток малого та середнього бізнесу, що сприяло поглибленню взаємної співпраці та інвестиційних відносин між зазначеними країнами й Європейським Союзом. У межах проєкту молдовські малі та середні підприємства отримали доступ до тренінгів, консультацій та грантової підтримки, що допомогло підвищити їх конкурентоспроможність на європейських ринках. East Invest сприяв розвитку професійних об’єднань підприємців у Молдові, надаючи їм інструменти для співпраці з партнерами з ЄС. Проєкт допомагав молдовському бізнесу адаптуватися до стандартів ЄС, що сприяло їх інтеграції в поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі (DCFTA).

Таким чином, проєкт East Invest став важливим інструментом для Молдови у зміцненні економічного партнерства з ЄС і стимулюванні розвитку малого та середнього бізнесу, що є основою економіки країни.

У 2024 р. Молдові відкрився доступ до проекту ЄС Interreg Europe. Ця програма належить до серії ініціатив Interreg (напрямок С) і має на меті передусім сприяти міжрегіональній співпраці. Раніше участь у ній була обмежена виключно регіонами з країн-членів ЄС. Однак, починаючи з 2024 р., до цієї програми отримали доступ також Україна та Молдова. Interreg Europe – це програма Європейського Союзу, спрямована на сприяння міжрегіональному співробітництву, обміну досвідом і впровадженню інновацій у країнах-учасницях.

Хоча Молдова не є повноправним учасником програми, вона співпрацює з Interreg Europe через регіональні проєкти, спрямовані на розвиток прикордонних територій, інфраструктури, захист довкілля та підтримку малого і середнього бізнесу.

Для Молдови участь в ініціативах Interreg Europe дозволила залучати європейські практики управління, отримувати доступ до фінансової та технічної допомоги, а також посилювати інтеграцію з регіонами країн-членів ЄС. Сильна сторона програми для регіонів Молдови полягає в її універсальності: вона охоплює всі регіони Республіки Молдова, а не обмежується лише прикордонними зонами. Крім того, програма передбачає можливість партнерства з регіонами будь-якої країни ЄС, а також Норвегії і Швейцарії, які також беруть участь у ініціативі Interreg Europe.

Для досягнення оптимального балансу між багатогранністю міжрегіонального співробітництва та необхідністю забезпечення тематичної концентрації, структура програми передбачила розподіл бюджету таким чином, щоб 80% ресурсів були спрямовані на реалізацію ключових напрямів, визначених трьома основними цілями політики згуртованості (Policy Objectives – PO), а також на досягнення відповідних конкретних завдань (Specific Objectives – SO) у межах цих цілей. Решта 20% програмного бюджету залишається доступною для фінансування інших пріоритетів, не охоплених зазначеними базовими напрямами політики згуртованості, але які відповідають її загальним стратегічним завданням [296, с. 18-19].

URBACT – це одна з програм напрямку С у межах ініціативи Interreg, яка діє з 2002 р. Її мета – підтримка співпраці між містами через обмін ідеями й досвідом у тематичних мережах. Програма сприяє розвитку навичок місцевих зацікавлених сторін у створенні та реалізації інтегрованої політики й політики участі, а також забезпечує обмін знаннями і впровадженням найкращих практик у міському управлінні. З 2024 р. Україна та Молдова отримали можливість долучатися до програми. Для цього виділено додаткові два мільйони євро, що надходять через співфінансування в межах Інструменту сусідства, розвитку й міжнародного співробітництва. Враховуючи особливі потреби міст цих країн, URBACT пропонує

спеціально розроблені заходи для нарощування потенціалу та обміну знаннями. [296, с. 20-21].

У рамках зусиль, спрямованих на допомогу Молдові у вирішенні її нагальних фінансових потреб, викликаних газовою кризою, яка почалася восени 2021 р. та ще більше посилилася наслідками невиправданої агресії Росії проти сусідньої України, у січні 2022 р. ЄС запропонував нову операцію макрофінансової допомоги Молдові. 6 квітня 2022 р. Європейський Парламент та Рада схвалили нову операцію макрофінансової допомоги (МЗС) для Молдови на суму 150 млн євро (120 млн євро у середньострокових пільгових кредитах та 30 млн євро грантів). IFP вступила в силу 18 липня і була надана на два з половиною роки в трьох траншах по 50 млн євро кожен. Ця операція супроводжувалася низкою політичних умов, узгоджених між ЄС і Молдовою в Меморандумі про взаєморозуміння, в тому числі в ключових пріоритетних сферах, таких як верховенство права і боротьба з корупцією, управління державним і фінансовим секторами, зміцнення бізнес-середовища і реформа енергетичного сектора [65].

Серед іншого, Республіка Молдова розраховувала, на отримання вигоди від нових зелених технологій завдяки Фонду фінансування зеленої економіки (GEFF), основним партнером і донором якого є ЄС. ЄБРР та Зелений кліматичний фонд (GCF) запропонували банку «MoldovaAgroindbank SA» (MAIB) позику обсягом 5 млн євро. Позика використовувалася для кредитування фізичних осіб та малих і середніх підприємств і корпорацій для інвестицій у технології. Разом з тим, навіть досвід сусідньої Румунії свідчить, що позики такого обсягу жодною мірою не наближають Молдову до втілення амбітних цілей Європейського зеленого курсу Євросоюзу [190].

Ще 15 мільйонів євро в рамках інструменту фінансування ЄС NDICI-Global Europe було мобілізовано для підтримки гідного та ефективного ставлення до біженців, безпечного транзиту та репатріації громадян третіх країн у співпраці з Міжнародною організацією з міграції. Крім того, після введення в дію Директиви про тимчасовий захист 4 березня 2022 р. для надання тимчасового захисту тим, хто тікає від війни в Україні, Європейська Комісія створила Платформу солідарності

для координації співпраці та обміну інформацією між державами-членами ЄС, зокрема щодо полегшення переміщення біженців із Молдови до держав-членів та моніторингу можливостей прийому в кожній державі-члені. Також триває співпраця з Європолом в рамках угоди про співпрацю. Після місії зі встановлення фактів, організованої в березні, Європол направив двох спеціалістів Європейського центру боротьби з контрабандою мігрантів (EMSC) та аналітиків з вогнепальної зброї та двох запрошених офіцерів [17].

За останні два роки підтримка ЄС секторів безпеки та оборони Молдови значно посилилася. Допомога надавалася у сферах кібербезпеки, протидії гібридним загрозам та дезінформації. З метою зміцнення стратегічного комунікаційного потенціалу Молдови та боротьби з дезінформацією, підтримка незалежних ЗМІ продовжується, зосереджуючись на стратегічній комунікації, розслідувальній журналістиці та боротьбі з дезінформацією. Крім того, підтримка надається місцевим медіа та стартап-компаніям, а також аудіовізуальним радам.

У сфері оборони 7 мільйонів євро від Європейського фонду миру, прийнятого в грудні 2021 р., були використані для підтримки збройних сил Республіки Молдова. Це допомогло фінансувати польові лікарні, машини швидкої допомоги, медичне обладнання для візуалізації та хірургії, а також комплекти знешкодження вибухонебезпечних речовин, включаючи необхідне обладнання та транспортні засоби. Це підвищило їхню здатність надавати послуги цивільним особам, які перебували у кризових або надзвичайних ситуаціях. У червні 2022 р. було затверджено додаткове фінансування в розмірі 40 мільйонів євро, що спрямувало значний поштовх для підвищення спроможностей Збройних сил Молдови. Це кошти, які допомогли зміцнити логістику, мобільність, підрозділи командування та управління, кіберзахист, можливості безпілотної повітряної розвідки та системи тактичного зв’язку. У рамках цієї ініціативи було надано сучасне нелетальне обладнання, забезпечено постачання, послуги та відповідне навчання для ефективного використання наданих ресурсів [65].

У серпні 2022 р. ЄС виділив грант на бюджетну підтримку енергетичного сектору в розмірі 75 мільйонів євро. Цей пакет допомоги дозволив країні впоратися

з численними наслідками російської військової агресії проти України в енергетичному секторі. Зокрема, пом'якшити соціально-економічні наслідки високих цін на енергоносії для найбільш уразливих верств населення та зменшити економічну напругу, спричинену прийомом та підтримкою біженців. Він також сприяв побудові довгострокового соціально-економічного відновлення, енергетичної безпеки та енергетичного переходу Республіки Молдова.

ЄС працював із Секретаріатом Енергетичного Співтовариства над впровадженням Схеми енергетичного порятунку для Молдови, яка дозволить донорам підтримувати закупівлю енергії Молдовою. Експерти надавали постійну консультативну підтримку уряду та ключовим установам Молдови. Секретаріат Енергетичного Співтовариства відкрив новий офіс у Кишиневі, щоб краще допомогти Молдові модернізувати енергетичний сектор і зробити його більш безпечним і стійким до поточних і майбутніх викликів.

Щоб допомогти Молдові протистояти гострій енергетичній кризі, викликаній різким скороченням поставок «Газпромом» та посиленням російських атак на енергетичну інфраструктуру України, ЄС підтримував Молдову у покращенні її енергетичної стійкості та забезпеченні стабільних поставок електроенергії та газу. За сприяння ЄС Молдова здійснила перші закупівлі газу та електроенергії в ЄС. Зниження попиту на енергоносії також був пріоритетом енергетичної безпеки Молдови.

16 березня 2022 р. електромережа Молдови була успішно синхронізована з континентальною європейською мережею. Це допомогло Молдові зберегти стабільність своєї енергосистеми в тодішніх умовах, а також стало історичною віхою у відносинах між ЄС та Молдовою.

У листопаді 2022 р. ЄС зобов'язався надати країні додатковий пакет енергопідтримки на EUR 200 млн, який був виплачений і січні 2023 р. 100 млн євро, з яких склали гранти, щоб допомогти країні задовольнити її потреби в газопостачанні. ЄС також надав ще 50 млн євро грантів, щоб допомогти Молдові впоратися з негативними наслідками агресивної війни Росії проти України, довівши загальну бюджетну підтримку країни до 185 мільйонів євро з грудня 2021

р. У листопаді 2021 р. було мобілізовано швидку відповідь на 15 мільйонів євро для підтримки найбільш вразливих груп населення Молдови та її енергетичного переходу.

У серпні 2022 р. ЄС виділив грант на бюджетну підтримку енергетичного сектору в розмірі 75 млн євро. Цей пакет допомоги допоміг країні впоратися з численними наслідками російської військової агресії проти України в енергетичній сфері. Зокрема, це допомагало пом'якшити соціально-економічний вплив високих цін на енергоносії на найбільш вразливих громадян та полегшити економічний тягар, спричинений прийомом та підтримкою біженців. Це також допомагало побудувати довгострокове соціально-економічне відновлення, енергетичну безпеку та енергетичний перехід Республіки Молдова.

ЄС також співпрацював із Секретаріатом Енергетичного Співтовариства для впровадження Схеми енергетичного порятунку для Молдови, яка дозволила донорам підтримати закупівлі енергоресурсів Молдови. Експерти надавали постійну консультативну підтримку уряду Молдови та ключових інституцій. Секретаріат Енергетичного Співтовариства відкрив новий офіс в Кишиневі, щоб краще допомогти Молдові в модернізації енергетичного сектору і зробити його більш безпечним і стійким до поточних і майбутніх викликів [65].

Молдова брала участь у проєктах із будівництва альтернативних газових коридорів, таких як інтерконектор Ясси-Унгени-Кишинів, що забезпечував постачання газу з Румунії. Проєкти ЄС допомагали Молдові впроваджувати енергоощадні технології та розвивати відновлювані джерела енергії. Програми на кшталт EU4Energy підтримували реформування енергетичного сектора та перехід до екологічно чистих джерел енергії.

Взаємини між Європейським Союзом та Республікою Молдова вирізнялися глибиною та багатогранністю. Спираючись на амбітну Угоду про асоціацію між ЄС та Молдовою, У 2022 р. Європейська Рада офіційно визнала європейську перспективу Республіки Молдова та ухвалила рішення про надання їй статусу країни-кандидата для приєднання до Європейського Союзу, відкривши новий стратегічний етап у відносинах між ЄС та Молдовою [150].

Отже, Республіка Молдова активно співпрацювала з Європейським Союзом у сфері торгівлі та енергетики, що стали важливими напрямами її інтеграції до європейського простору. Ця співпраця здійснювалася через різні угоди та ініціативи. Зокрема, проєкти в яких брала) участь Республіка Молдова дозволили розширити спектр співпраці та збільшити кількість потенційних партнерів, а також коштів які виділяв ЄС для розвитку програм. Співпраця Молдови з ЄС у рамках торговельно-економічних та енергетичних проєктів сприяла економічному зростанню країни, інтеграції її ринків до європейського простору та підвищенню енергетичної безпеки і незалежності. Ці проєкти стали ключовими для модернізації Молдови та її євроінтеграційного курсу.

3.3. Участь Республіки Молдова в програмі ЄС «Східне партнерство»

«Східне партнерство» (СхП) – це ініціатива, спрямована на зміцнення та поглиблення співпраці Європейського Союзу з шістьма країнами-партнерами Східної Європи та Південного Кавказу: Вірменією, Азербайджаном, Білоруссю, Грузією, Республікою Молдова та Україною. Офіційне започаткування відбулося 7 травня 2009 р. в рамках Саміту Східного партнерства, що проходив у Празі. Ця ініціатива ґрунтується на засадах колективної участі, диференційованого підходу та обумовленості. Вона сприяє утвердженню демократії, зміцненню верховенства права, захисту прав людини, а також підтримує принципи ринкової економіки, сталого розвитку та ефективного управління [37]. «Східне партнерство» є частиною ширших рамок Європейської політики сусідства, розробленої в контексті розширення 2004 р., у тому числі для надання політичної, економічної та соціальної підтримки країнам Східної та Південної Європи [307, с. 42].

Основними цілями політичної діяльності Східного партнерства є досягнення тіснішого політичного та економічного співробітництва між країнами-партнерами та Європейським Союзом; забезпечення безпеки, стабільності та ефективного управління; розвиток взаємодії між урядами й представниками громадянського суспільства; розширення міжнародних зв’язків завдяки поступовій лібералізації

візового режиму за умови дотримання визначених вимог; зміцнення енергетичної безпеки; підтримка реалізації реформ у ключових секторах і впровадження заходів для захисту довкілля [307, с. 42].

Головна мета політики «Східного партнерства» полягає в сприянні реформам у таких сферах, як економіка, соціальна політика та політика загалом, у країнах-партнерах. Це потрібно для їхнього наближення до стандартів Ради Європи та Європейського Союзу. «Східне партнерство» виступає як політичний інструмент ЄС і забезпечує співпрацю з партнерськими державами на двох рівнях. Перший — це двосторонній формат, який включає підписання та реалізацію угод про асоціацію, створення зони поглибленої та всеохоплюючої вільної торгівлі, а також поступову лібералізацію візового режиму. Другий – багатосторонній формат, який передбачає роботу через тематичні платформи та реалізацію флагманських ініціатив [149]. У контексті багатосторонніх відносин ключовим компонентом ініціативи «Східне партнерство» на даному рівні виступають платформи, які відображають чотири основні напрями співпраці між країнами цього партнерства та Європейським Союзом. Ці платформи слугують інструментом для відкритого обговорення нагальних питань та моніторингу досягнутого прогресу в різних сферах співпраці. У їхній роботі беруть участь представники міністерств, державних установ, парламентів, організацій громадянського суспільства, міжнародних організацій, фінансових інституцій, а також бізнесових структур. Участь у проєктах, ініціативах та засіданнях, які організовуються в межах діяльності цих тематичних платформ, носить добровільний характер і за необхідності може передбачати залучення третіх сторін [288].

Таким чином, багатостороннє співробітництво «Східного партнерства» складається з чотирьох тематичних платформ:

«Платформа 1: Зміцнення інституцій та ефективне врядування:

– Реформування державного управління;
– Верховенство права;
– Безпека, Спільна політика безпеки та оборони та цивільний захист.

Платформа 2: Економічний розвиток і ринкові можливості:

– Структурні реформи, архітектура фінансового сектору, сільське господарство, малі та середні підприємства;
– Торгівля;
– Гармонізація цифрових ринків.

Платформа 3: Сполучення, енергоефективність, навколишнє середовище та зміна клімату:

– Енергія;
– Транспорт;
– Навколишнє середовище та зміни клімату.

Платформа 4: Мобільність і контакти між людьми:

– Освіта, культура та молодь;
– Дослідження та інновації;
– Міграція, мобільність та інтегроване управління кордонами» [84].

Участь у програмі «Східного партнерства» розглядалася молдовським керівництвом як вагома перспектива для поступового зближення з Європейським Союзом, починаючи зі здобуття статусу асоційованого партнера і завершуючи повноправним членством у цій організації. Прискорення інтеграції Молдови в європейські політичні процеси та інституційні структури традиційно посідає ключове місце серед стратегічних пріоритетів зовнішньої політики країни [171, с. 161].

Очільники Молдови розраховували, що дана ініціатива буде так званим мостом в напрямку ЄС і зрештою за п’ять або максимум десять років країна гарантовано вступить до Європейського Союзу.

Саме за таких майбутніх перспектив, 7 травня 2009 р. Республіка Молдова була включена до «Східного партнерства», урочисто відкритого на Празькому саміті. Президент Республіки Молдова Володимир Воронін не був присутній на саміті, через «політичну кризу в країні, яка виникла після виборів», країна була представлена міністром закордонних справ Андрієм Стратаном. У своєму виступі посадовець зазначив, що: «Республіка Молдова є європейською державою, яка прагне стати членом Європейського Союзу і в зв’язку з цим ми докладаємо

максимум зусиль для досягнення цієї мети, підтримуючи рівень сталого співробітництва з нашими східними партнерами. Ми серйозно і відповідально ставимося до цього процесу і дякуємо державам-членам ЄС за постійну підтримку, яку ми відчуваємо в цьому процесі. Очікуємо активізації політичного діалогу з ЄС, підписання Угоди про асоціацію, лібералізацію візового режиму та створення зони вільної торгівлі. Ці напрями будуть пріоритетними в наших відносинах і ми запевняємо вас, що Молдова готова досягти цих результатів. Ми також впевнені у підтримці ЄС у цьому питанні» [307, с. 43].

Запуск програми «Східного партнерства» та активна участь Молдови значно посприяли зміцненню двосторонніх відносин з Європейським Союзом. З 2010 р. політичні радники з ЄС почали працювати в країні, надаючи підтримку в реалізації державних реформ і контролюючи функціонування місцевих органів влади. Для Брюсселя ця безпосередня взаємодія з Молдовою була важлива передусім для забезпечення стабільності на нових зовнішніх кордонах ЄС, зокрема на тлі питання Придністров'я. Європейський Союз прагнув зробити з Молдови успішну модель у межах «Східного партнерства», яка могла б слугувати прикладом для інших країн-учасниць цієї ініціативи [185, с. 36].

Європейський Союз приділяв значну увагу фінансовій підтримці ініціатив, спрямованих на зміцнення довіри. У Молдові з 2009 р. діяла «Програма підтримки заходів зі зміцнення довіри», яку реалізовувала ПРООН у Молдові, причому основне фінансування надходило саме від ЄС [235, с. 10].

Зрештою, СхП дало надію багатьом молдованам на світле майбутнє в ЄС. Перспектива вступу була ближчою ніж будь коли. І саме Молдова вважалась фаворитом, яка швидкими темпами зуміла за короткий час досягти суттєвого прогресу.

У цілому Республіка Молдова активно інтегрувалася у формат «Східного партнерства», дотримуючись принципу «більше за більше». Цей підхід ґрунтується на прагматичному використанні наданих можливостей як у двосторонньому, так і в багатосторонньому форматах. У двосторонньому вимірі Молдова досягла трьох

основних цілей, поставлених у 2009 р. в Празі: політична асоціація, економічна інтеграція та лібералізація візового режиму [83].

Порівнюючи Східне партнерство із попередніми інструментами Європейської політики сусідства, слід зазначити, що ця ініціатива виявилася більш привабливою для східних сусідів, аніж традиційний формат політики сусідства. Особливістю стало регіональне спрямування, зорієнтоване на європейських сусідів ЄС, яке відрізняється від концепції «кільця друзів» із 16 країн, охоплених Європейською політикою сусідства. Ба більше, сама назва проєкту акцентує увагу на зміні статусу країн-партнерів: з об'єктів політики ЄС вони трансформуються у суб'єктів повноцінного партнерства з Євросоюзом [279]. Саме започаткування Східного партнерства можна розглядати як чітке свідчення політичної зацікавленості об'єднаної Європи у співпраці з пострадянськими країнами Східної Європи.

Уряд Молдови сподівався, що за допомогою «Східного партнерства» відбудеться чергове розширення ЄС, подібне тому, яке було у 2004 р., коли новими членами стали аж десять країн. Для Республіки Молдова це була неймовірна можливість вступити до Євросоюзу разом із іншими державами, зокрема з Україною, яку підтримувала Польща.

Починаючи з 2009 р., коли коаліція ліберально-демократичних партій під назвою «Альянс за європейську інтеграцію» прийшла до влади в Молдові, Європейський Союз, прагнучи створити «історію успіху» в рамках Східного партнерства, покладав значні надії на цю країну. Нова політична еліта досягла помітних успіхів, зокрема, оперативно реалізувала вимоги Плану дій щодо візової лібералізації. Це дозволило Молдові стати першою серед держав Східного партнерства, яка в квітні 2014 р. отримала безвізовий режим з ЄС. Втім, незважаючи на здобутки, в країні фактично тривала так звана «фасадна європеїзація» [330, с. 23].

Крім того, в Молдові загалом покращилося дотримання прав людини під урядом Альянсу за європейську інтеграцію. Це частково було пов'язано з покращенням законодавчої бази, частково завдяки більш злагодженим зусиллями

уряду щодо впровадження нових стандартів ЄС і адаптації до нього чинного законодавства [365, с. 9].

Оцінюючи досягнення окремих країн-партнерів, слід звернути увагу на результати Індексу європейської інтеграції країн Східного партнерства за 2013 р. [68], Молдова продемонструвала значні досягнення у внутрішніх реформах і суттєво зміцнила свої відносини з Європейським Союзом. Зокрема, найбільшим успіхом того року можна вважати заходи Кишиневу щодо антикорупційної політики).

Після формування нового уряду у 2010 р. було започатковано переговори про Угоду про асоціацію між Республікою Молдова та Європейським Союзом. Ця угода передбачала також створення Зони глибокої та всеосяжної вільної торгівлі між сторонами. Крім того, 15 червня в Люксембурзі стартував Діалог про лібералізацію візового режиму між Республікою Молдова та ЄС [307, с. 43].

У 2008 р. Молдова почала видавати біометричні паспорти, як перша із всіх країн Східного Партнерства. Виходячи з надто дорогих розцінок, було випущено відносно невелику кількість таких паспортів. Із 1 січня 2011 р. Міністерство інформаційних технологій та комунікацій почало видавати ексклюзивні біометричні паспорти, у повній відповідності до стандартів ICAO (International Civil Aviation organization) – Міжнародної організації цивільної авіації. Найбільшою проблемою для населення при отриманні такого паспорта стала висока ціна, яка була від 40 до 150 євро, що було досить дорого для простих громадян [308, с. 48-49].

30 вересня 2011 р. Республіка Молдова взяла участь у саміті «Східного партнерства» у Варшаві (Польща). У підписаній на зустрічі декларації згадується, що Молдова досягла значного прогресу в переговорах щодо лібералізації візового режиму, будучи зразком у цьому відношенні для інших держав і може розпочати переговори щодо Угоди про вільну та всеосяжну торгівлю з ЄС протягом 3 місяців [307, с. 43; 32].

Офіційна позиція Республіки Молдова щодо ініціативи «Східного партнерства» була представлена у травні 2011 р. у спеціальному документі,

підготовленому молдовською владою. Цей неофіційний текст під назвою «Пропозиції Республіки Молдова щодо майбутнього розвитку «Східного партнерства» був розісланий до міністерств, посольств та парламентів країн-членів Європейського Союзу. У документі були викладені пропозиції стосовно ключових напрямів подальшого розвитку «Східного партнерства», що орієнтуються на специфічні потреби та стратегічні пріоритети співпраці:

– «регіональний розвиток і політика згуртованості;
– сільське господарство – створення інструменту фінансової підтримки сільського господарства і сільських районів;
– макроекономічна політика, яка б поліпшила інвестиційний клімат, а також підтримка малого і середнього бізнесу;
– енергетична безпека;
– більше комунікаційних зв'язків з країнами ЄС» [195, с. 31].

12 жовтня 2011 р. Молдова офіційно стала асоційованим членом Сьомої рамкової програми ЄС. Вона стала першою країною «Східного партнерства» та другою в рамках Європейської політики сусідства, яка набула статусу асоційованого члена РП7. У цьому статусі Республіка Молдова отримала ті ж права, що й країни-члени ЄС, ставши членом Європейського дослідницького простору. Це дозволило їй співпрацювати як рівному партнеру у всіх заходах, оголошених РП7; стати складовою європейської мережі вчених, бізнес-середовища та посадових осіб, які встановлюють європейські цілі та пріоритети в галузі досліджень та інновацій; користуватися європейським науковим потенціалом та перевагами для вирішення внутрішніх проблем [90].

На відміну від країни-кандидата, асоційована держава має право ініціювати дослідницькі проекти та створення європейських консорціумів, може брати участь у всіх пропозиціях про фінансування, висувати представників до адміністративних комітетів та робочих груп РП7 та Європейського дослідницького простору, користується підтримкою Комісії щодо зміцнення мережі Національних контактних пунктів РП7. У той же час асоційована держава бере участь у дослідницьких ініціативах, які підпадають під дію статей 169 та 171 Договору про

заснування європейської спільноти [90]. Активна участь у програмах Європейського Союзу стало одним із завдань процесу європейської інтеграції Республіки Молдова.

5 червня 2012 р. в Кишиневі відбулося перше засідання неформального діалогу «Східного партнерства», започаткованого Європейською Комісією та Європейською службою зовнішніх справ. Теми, які були розглянуті під час зустрічі: оцінка результатів реформ, здійснені в державах-партнерах після Саміту «Східного партнерства» у Варшаві, імплементація Дорожньої карти «Східного партнерства», виявлення та використання нових можливостей для співпраці та зміцнення діалогу на період до наступного Саміту СхП у 2013 р. [307, с. 43-44].

Зустріч на міністерському рівні країн «Східного партнерства», що відбулася 23 липня 2012 р. в Брюсселі за участю міністрів закордонних справ держав-членів ЄС та країн-партнерів, стала важливою та позитивною подією для Молдови. Під час дискусій європейські посадовці відзначили Республіку Молдова як приклад успіху в рамках «Східного партнерства», високо оцінили значний прогрес, досягнутий у просуванні реформ. Під час зустрічі офіційні представники обговорили актуальні питання порядку денного у відносинах між Молдовою та Європейським Союзом. Особливу увагу приділили стану переговорів щодо Угоди про асоціацію, а також перспективам створення всеосяжної та взаємовигідної зони вільної торгівлі.

12 лютого 2013 р. Міністр закордонних справ та європейської інтеграції Юрія Лянка взяв участь у Другому засіданні Неформального політичного діалогу «Східного партнерства», у форматі міністрів закордонних справ, у Тбілісі. Дискусії на зустрічі мали на меті оцінити виконання державами-партнерами Дорожніх карт, розроблених для двостороннього виміру відносин з ЄС, а також виявити першочергові дії, які необхідно вжити з огляду на саміт «Східного партнерства» у Вільнюсі у листопаді 2013 р. Представники Республіки Молдова обговорили з державами-партнерами розвиток двосторонніх відносин та співробітництва у багатосторонньому контексті, у тому числі з метою максимального використання переваг, які пропонує багатосторонній вимір [307, с. 44].

18 квітня 2013 р. Європейський парламент затвердив Угоду між Європейським Союзом та Республікою Молдова щодо змін до домовленостей про спрощення візових процедур. Ця угода, підписана у червні 2012 р. прем'єр-міністром Владом Філатом та єврокомісаром Сесілією Мальмстрьом, має на меті спрощення процесу отримання віз для громадян Молдови, які планують подорожувати до країн ЄС.

Після серії консультацій з представниками Європейської Комісії та Митної служби Молдови було досягнуто домовленості про спеціальну участь у Митній програмі 2013 р. З метою сприяння створенню зони вільної торгівлі та підвищення конкурентоспроможності підприємницького сектору, 29 вересня 2014 р. у Брюсселі було підписано Угоду про участь Молдови в Програмі конкурентоспроможності малих і середніх підприємців і підприємств 2014 – 2020 (COSME) [86; 119]. Таким чином, молдовські підприємці отримали підтримку в полегшенні доступу до європейського ринку. Також було розпочато співпрацю в рамках програми дій ЄС у сфері охорони здоров'я на 2014 – 2020 рр. «Здоров'я для зростання».

27 лютого 2014 р. Європейський парламент ухвалив рішення про скасування візового режиму для громадян Республіки Молдова. Безвізовий режим відкрив нові можливості для контактів між бізнесменами, для участі в короткострокових навчальних курсах, а також для відвідування родичів і друзів, в тому числі з діаспори, що стало справжнім посиленням міжнародних зв'язків, адже Республіка Молдова стала першою країною «Східного партнерства», яка отримала безвізовий режим з Європейським Союзом [307, с. 45].

«Безвізовий режим – це не лише історична перемога усіх громадян Республіки Молдова, які своєю повсякденною працею сприяли зближенню нашої країни з Євросоюзом. Це також й свідчення прихильності Молдови європейським свободам і демократичним цінностям» [54], – наголосив прем'єр-міністр країни Юріє Лянке. Безвізовий режим між Республікою Молдова та Європейським Союзом відкрив можливість для громадян здійснювати короткі подорожі тривалістю до 90 днів до країн ЄС, включно з державами Шенгенської зони.

Безвізовий режим відкрив перед власниками молдовських біометричних паспортів можливість подорожувати до країн Європейського Союзу без

оформлення візи. Однак мандрівники все ще зобов'язані демонструвати наявність достатніх фінансових ресурсів для покриття витрат під час перебування в ЄС, а також доводити намір повернутися до Молдови. Упродовж першого року дії цієї спрощеної системи понад 460 тисяч молдован змогли скористатися перевагами вільного в'їзду до ЄС. Перед запровадженням безвізового режиму уряд у Кишиневі провів масштабні реформи – близько 40 комплексних змін для забезпечення ефективного контролю за міграцією та кордонами. Зокрема, було впроваджено біометричні паспорти, які відповідають стандартам ІКАО, що стало ключовою вимогою для спрощення візових процедур. Додатково в країні були посилені зусилля у боротьбі з корупцією і відмиванням коштів, приведені до міжнародних стандартів системи обробки персональних даних і захисту прав людини. Завдяки цій масштабній програмі модернізації державного управління Республіка Молдова зробила значний прогрес і в окремих аспектах стала прикладом для інших країн Східного партнерства [93].

Згідно з даними, наданими FRONTEX, Європейською агенцією з управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах країн-членів Європейського Союзу, спостерігається стійка тенденція до зменшення числа нелегальних перетинів «зеленого кордону» (ділянок між пунктами пропуску). Якщо у 2011 р. зафіксували 280 таких випадків, то у 2013 р. це число знизилося до 126, а у 2014 р. – до 60, що дорівнює щорічному скороченню приблизно на 50%. У січні 2015 р. жодного громадянина Молдови не затримали під час спроби незаконно перетнути зелений кордон для проникнення в ЄС, у порівнянні з чотирма такими випадками у січні 2014 р. Як свідчать статистичні дані, лібералізація візового режиму не призвела до зростання зафіксованої нелегальної міграції або збільшення кількості спроб зловживання процедурою надання притулку [93] (Таблиця 3.1.).

Таблиця 3.1.

Показники ЄС стосовно громадян Молдови за 2011-2014 рр.

(за даними FRONTEX)

	2011	2012	2013	2014

Незаконні перетини кордону	280	185	126	60
Незаконне перебування	3435	3388	2445	2432
Відмова у в'їзді	1571	1170	912	1222
Заяви про надання притулку	379	244	228	394

Через п'ять років після набуття чинності безвізового режиму без візи до Шенгенської зони виїхали понад 2,1 мільйона громадян Республіки Молдова (понад 60% населення), при цьому показники відмов та нелегального перебування знизилися (0,3% та 0,5% відповідно від загальної кількості відвідувачів). Механізм реадмісії працював ефективно і отримував необхідну підтримку. Завдяки спільним зусиллям з країнами призначення час розгляду заяв про надання притулку було скорочено, і це дозволило зменшити грошовий відсоток, пов'язаний переважно з пільгами, що означає зменшення кількості заяв у майбутньому. На момент тимчасового набуття чинності Угоди про асоціацію вже існувала нормативна, планова та інституційна база для захисту персональних даних [143, с. 10].

Важливою подією стало приєднання Молдови у квітні 2014 р. до «Рамкової програми співпраці» (РПС), започаткованої спільно Європейським Союзом та Радою Європи для країн «Східного партнерства». Програма була спрямована на посилення спроможностей країн у проведенні внутрішніх реформ, спрямованих на наближення до стандартів Ради Європи та Європейського Союзу у сферах захисту прав людини, забезпечення демократії та дотримання верховенства права [107]. На прикладі Молдови ЄС показав усім потенційним кандидатам на вступ, що прагнення та дії винагороджуються. Після цього Європарламент сформував для Молдови нові завдання і в той же час чергові економічні заохочення.

На Саміті «Східного партнерства», який проходив у Брюсселі 24 листопада 2017 р., було сформульовано низку пріоритетів до 2020 р., у яких наголошувалося на важливості належного врядування – ефективних, підзвітних, прозорих та демократичних інститутів, які сприятимуть формуванню довіри людей до своїх урядів; впровадження реформ у державному управлінні та судовій системі, боротьба з корупцією; співробітництво та підтримка ЄС у сфері реформування

сектору безпеки, впровадження інтегрованого управління кордонами, запобігання організованій злочинності, торгівлі людьми та контрабанді, боротьбі з нелегальною міграцією, гібридними загрозами, тероризмом та войовничим екстремізмом, зокрема, це передбачає розвиток міжрелігійного та міжкультурного діалогу, зміцнення кібербезпеки і протидії кіберзлочинності, а також удосконалення заходів для запобігання природним катастрофам та інші важливі ініціативи [33].

Також, згідно з дослідженням «Факти і цифри про відносини ЄС і Молдови», Європейський Союз через свої проєкти співпраці надав підтримку 5000 молдовським підприємствам; було відновлено близько 700 км доріг, облаштовано автобусами та тролейбусами громадський транспорт у Кишиневі та Бєльцях; системи опалення на біомасі встановлено у понад 225 школах, дитячих садках, будинках культури та селах; побудована нова інфраструктура забезпечення питною водою приблизно для 15 700 осіб [307, с. 46-47].

Ще однією корисною програмою стала Програма ERASMUS+ з якою Молдова співпрацювала з 2014 по 2020 рр. Програма ERASMUS+ підтримує освіту, професійне навчання, розвиток молоді та спорт у Європі, сприяючи молодіжним обмінам і співпраці між молодіжними організаціями та освітніми установами. Вона успішно функціонує вже протягом 35 років. Бюджет на період 2021–2027 рр. складає 26,2 мільярда євро, що майже у два рази перевищує фінансування попереднього етапу програми (2014–2020). Особливий акцент у цьому періоді робиться на соціальній інтеграції, підтримці переходу до екологічних і цифрових технологій, а також залученні молоді до активної участі в формуванні демократичного суспільства. Управління програмою ERASMUS+ здійснює Генеральний директорат освіти та культури (DG EAC).

Програма ERASMUS+ охоплює наступні напрямки підтримки:

– «вища освіта: міжнародне співробітництво, мобільність студентів і співробітників вищої школи, розвиток потенціалу та інновації у вищих навчальних закладах;

– професійна освіта та навчання: підтримання системи професійної освіти та навчання для підвищення якості, мобільності та співпраці між навчальними закладами та бізнесом;

– шкільна освіта: модернізація та покращення якості шкільної освіти, заохочення інноваційних методів викладання та навчання;

– освіта для дорослих: покращення навичок та компетенцій дорослих через проєкти мобільності, стратегічні партнерства та ініціативи, що підтримують навчання впродовж життя;

– Жан Моне: підтримання викладання та дослідницької діяльності у сфері європейської інтеграції, сприяння діалогу між науковцями та політиками;

– формування групи експертів з реформування вищої освіти (HERE – Higher Education Reform Experts – Team): складається з експертів, які допомагають країнам у реформуванні вищої освіти, надають поради та розбудовують потенціал;

– молодь: підтримування мобільності, участі й залученості молоді, заохочення активної громадянської позиції, міжкультурного діалогу і соціальної інтеграції;

– спорт: сприяння співпраці та партнерству у спорті для розв'язання таких проблем, як договірні матчі, допінг і насильство, заохочення інклюзивності, гендерної рівності і масового спорту;

– Erasmus+: Inclusive, Digital, and Green: акцент на інклюзивності, цифровізації та екологічній стійкості в усіх програмних сферах, заохочення проєктів, які відповідають цим ключовим принципам» [296, с. 27-28].

У період з 2015 по 2017 рр. в рамках програми ЄС: Erasmus+ понад 900 молдовських студентів, викладачів, а також 3000 молодих людей з Республіки Молдова скористалися можливістю навчатися, викладати та брати участь у волонтерській діяльності (Таблиця 3.2.).

Таблиця 3.2.

Статистика Міжнародної Кредитної Мобільності за 2015 – 2017 рр.

Рік	Учасники	Учасники РМ – ЄС	Учасники ЄС – РМ	Всього

2017	Студенти та викладачі	314	192	506
2016	Студенти та викладачі	338	192	530
2015	Студенти та викладачі	263	35	298

Окрім програми Erasmus+, Молдова брала участь у програмах «Креативна Європа» (для Грузії, Молдови, України та Тунісу), COSME49 та «Горизонт 2020», включаючи акції Марії Склодовської-Кюрі, що відкриває нові можливості співпраці для адміністрацій, бізнесу, університетів, культурних та аудіовізуальних операторів, професіоналів, молоді, студентів та дослідників. Ініціатива EaP Connect дозволяє дослідникам та студентам «Східного партнерства» віртуально співпрацювати зі своїми колегами у понад 10 000 наукових та освітніх установах Європи [38, с. 17].

У 2015 р. Молдова стала учасницею програми «Східного партнерства» під назвою «Культура та креативність», яка має на меті сприяння розвитку культурного й творчого секторів та посиленню їхньої ролі у забезпеченні сталого гуманітарного, соціального й економічного прогресу в країнах Східного партнерства. Дана програма включає 15 проєктів, що фінансуються ЄС [307, с. 41]. Ці проєкти призначені для молоді та їх самореалізації, що є цікавим для тих, хто не визначився з майбутньою професією.

Програма ЄС та СхП «Культура і креативність» є освітньою ініціативою, спрямованою на підтримку культурних менеджерів і активістів з України, Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії та Молдови. В її межах міжнародні фахівці пропонують практичні рекомендації та знання, що стосуються управління у сфері культури [81].

«Програма допомагає формувати сучасне розуміння та діалог щодо ролі культури серед державних органів влади і ключових гравців в регіоні, а також позитивного впливу, котрий здійснюють креативні індустрії на збільшення робочих місць, розвиток малого і середнього бізнесу, роль місцевого самоврядування та участь громадян у суспільному житті», – сказала Ренате Уцшмід, Менеджер Програми Генерального Директорату Європейської Комісії з

питань сусідства та переговорів щодо розширення ЄС. Попри те, що це регіональна програма, вона значною мірою орієнтована на врахування потреб і специфіки кожної окремої країни. Це досягається завдяки роботі місцевих координаторів, які є невід'ємною частиною основної команди. Загальний бюджет програми становить близько 4,2 мільйона євро [94].

Завданнями Програми є:

– розробка формату відеолекцій – з чистим мінімалістичним середовищем і графікою, що підкріплює головні тези лектора;

– зйомки, монтаж і постпродакшн;

– створення графіки для різних платформ – самих відеолекцій, навчальних матеріалів на сайті та друкованих буклетів. Ілюстрації для проекту виконала Лєра Схемка;

– виготовлення промороликів для онлайн-курсів.

За 2017 р. було створено 15 онлайн-курсів (60 навчальних відео), а також 9 промороликів до них. У результаті понад 12 000 культурних менеджерів пройшли онлайн-навчання, а близько 4000 із них пройшли тест та отримали сертифікати [81].

У Грузії, Молдові та Вірменії ЄС продовжував підтримувати розвиток сільських територій та стале сільське господарство в рамках третьої фази Європейської програми сусідства з сільського господарства та розвитку сільських територій (ENPARD). Для розвитку цифрової економіки країни «Східного партнерства» домовилися протягом 2016 р. зосередити свою цифрову співпрацю на 6 пріоритетних темах: законодавча база (теле) комунікацій; довіра та кібербезпека; цифрові навички; інформаційно-комунікаційні технології, інновації та стартапи; електронна торгівля, включаючи електронну комерцію, електронну митницю та електронну логістику; та системи електронної охорони здоров’я. За кожною з цих тем були створені регіональні мережі «Східного партнерства» та складено плани дій на 2017 – 2020 рр. [38, с. 16].

Важливим напрямом співпраці стала реалізація політики регіонального розвитку в країнах-партнерах «Східного партнерства». Наприклад, у 2016 р. Молдова прийняла нову багаторічну Національну стратегію регіонального

розвитку на 2016 – 2020 рр. [38, с. 16]. У межах цієї роботи виконано проєкт під назвою «Ефективне управління територіальними громадами: досвід стратегічного планування країн Вишеградської групи для держав «Східного партнерства».

Основними пріоритетами Європейського Союзу стосовно стратегічного розвитку Республіки Молдова визначено такі напрямки: забезпечення сталого і гармонійного соціально-економічного зростання по всій країні, зменшення нерівностей у соціально-економічному розвитку як між різними регіонами, так і всередині них. Також увага приділяється зміцненню фінансового, інституційного та людського потенціалу для підтримки зростання на регіональному рівні. Крім того, акцентовано підтримку органів місцевого управління та регіональних спільнот у їхніх зусиллях щодо соціально-економічного розвитку, а також забезпечення взаємодії їхньої діяльності з національними та регіональними стратегіями та програмами розвитку.

Варто підкреслити, що «Східне партнерство» відіграє ключову роль у сфері безпеки як для Європейського Союзу, так і для держав-учасниць цієї ініціативи. Зросла увага до регіону з боку європейських політиків, а країни-партнери отримали додаткові можливості для зміцнення політичного діалогу й активної участі у формуванні спільного порядку денного. Це стало можливим через залучення до таких форматів, як саміти «Східного партнерства», міністерські зустрічі та інші майданчики для політичної взаємодії. Таким чином, ініціатива створила ще одне середовище, де країни можуть вести діалог із лідерами держав-членів ЄС на найвищому рівні. Це суттєво відрізняється від звичних двосторонніх самітів, у яких беруть участь переважно очільники інституцій ЄС [79].

Також, в рамках СхП розвивалося територіальне співробітництво з державами-членами ЄС та країнами «Східного партнерства». Було прийнято програму транскордонного співробітництва на 2014 – 2020 рр. щодо сухопутних кордонів, морських переходів та програм морського басейну. Досягнуто прогресу у посиленні ефективної участі Молдови та України у макрорегіональній стратегії ЄС для Дунайського регіону [38, с. 9].

Після початку російсько-української війни у 2014 р. «Східне партнерство» перетворилося на одну з ключових тем обговорення в політичному порядку денному ЄС. Зацікавленість у цій програмі суттєво зросла під час відзначення її десятирічного ювілею у 2019 р. Основний акцент дискусій було зосереджено на необхідності модернізації ідей та інструментів «Східного партнерства», щоб підвищити здатність ЄС сприяти стабілізації регіону через поширення європейських цінностей у країнах Східної Європи та Південного Кавказу. Проте, попри ці обговорення, масштабних змін у структурі та підходах «Східного партнерства» за підсумками його першого десятиліття так і не відбулося [280, с. 17].

Отже, російсько-українська війна, а також ескалація напруженості у взаєминах між Європейським Союзом і Росією виступають серйозним випробуванням для стійкості ініціативи «Східного партнерства». Ці обставини змушують ЄС вирішувати складну дилему: обирати між захистом своїх фундаментальних цінностей та дотриманням стратегічних інтересів.

Слід зазначити, що ЄС не військова організація і не може так чи інакше діяти силовими методами. Зазвичай використовується так званий «м’який підхід» вирішення проблем. Спочатку уповноважений представник може запропонувати економічно вигідну співпрацю для залагодження справи. Якщо це не спрацьовує ЄС може накласти економічні обмеження або припинити співпрацю. І, насамкінець, якщо справа не рухається із мертвої точки, то застосовуються санкції, які, як показує практика приносять непогані результати. Прикладом такої політики можна назвати Придністровський конфлікт.

Заходи стимулювання, які Європейський Союз пропонує в межах ініціативи «Східне партнерство», зазвичай конкретизуються через концепцію «трьох М»: фінансова допомога, доступ до ринків і розширення можливостей мобільності [280, с. 27]. Ці заходи передбачені в межах угод про асоціацію, які встановлюють чіткі орієнтири для впровадження політичних і економічних реформ, спрямованих на гармонізацію з нормами та стандартами Європейського Союзу. Зокрема, вони включають фінансову підтримку ЄС для здійснення необхідних реформ;

поступовий доступ до внутрішнього ринку ЄС (частково або в окремих секторах) через поглиблені та всеосяжні зони вільної торгівлі за умови дотримання вимог з правового й технічного узгодження; а також пом'якшення умов візового режиму [355, с. 3].

Програма «Східне партнерство» не передбачає застосування Європейським Союзом активних механізмів впливу на внутрішньополітичні процеси в країнах-партнерах. Відсутність реальної перспективи приєднання до ЄС у найближчому майбутньому позбавляє ці механізми суттєвої ефективності. Лише офіційне визнання можливості майбутнього членства певної держави дозволяє ініціювати передвступний процес, що включає використання потужних інструментів впливу, таких як примусові заходи, жорсткі умови, систематичний контроль прогресу реформ та стимулювання внутрішніх перетворень. Натомість у межах «Східного партнерства» ЄС обмежений у можливості істотно формувати порядок денний змін, як це робиться у відносинах з країнами-кандидатами на членство. Лише асиметричний характер відносин між країною-кандидатом і ЄС надає останньому реальний важіль для безпосереднього впливу на розробку та реалізацію внутрішньої політики [280, с. 29].

Однією з ключових перепон для Європейського Союзу у прагненні зблизити свої позиції з державами «Східного партнерства» залишається так званий «російський чинник», значення якого, очевидно, ЄС спершу недооцінював. Ініціатива «Східного партнерства» передбачала свідоме переорієнтування діалогу із сусідніми країнами з питань потенційного членства в Союзі на поступове зближення та інтеграцію у конкретних секторальних напрямах. Однак Російська Федерація з самого початку сприйняла цю програму як загрозу, що підтверджується її активними зусиллями з протидії можливому переорієнтуванню країн спільного сусідства на європейську співпрацю. Яскравим свідченням такого підходу стало створення у 2015 р. Євразійського економічного союзу, який Москва використовує як інструмент стримування регіональної інтеграції з ЄС. Водночас Європейський Союз оцінив недостатньо не лише значущість геополітичних інтересів Росії щодо цієї ініціативи, але й ті сильні важелі впливу, які Москва має

у регіоні. На підтвердження цього можна звернутися до думки П'єра Вімона, одного із високопосадовців Європейської служби зовнішньої діяльності, який піддав критиці недосконаліть брюссельських стратегій у контексті східного сусідства: «Звідси випливає постійна слабкість, яку можна побачити у багатьох стратегіях, розроблених інституціями Євросоюзу, і яка полягає саме в тому, що ці документи не містять реальних стратегій за браком значущого геополітичного аналізу. Тому політика «Східного партнерства» ретельно уникає питання відносин із Росією…» [280, с. 30-31].

П'ятий саміт Східного партнерства, що відбувся 24 листопада 2017 р., продемонстрував, що, незважаючи на його загальний досить стриманий характер, ця ініціатива залишається стійкою основою для побудови відносин Європейського Союзу з його східними сусідами. Результати заходу вказали на небажання ЄС у найближчому майбутньому здійснювати будь-які суттєві зміни в рамках Східного партнерства. Однак формат все ж переживає важливий етап свого розвитку, зокрема завдяки нещодавньому набуттю чинності Угод про асоціацію між ЄС і Грузією, Молдовою та Україною [275, с. 138].

На сьогодні вже можна виділити щонайменше чотири вразливі аспекти «Східного партнерства». До них належать: концептуальна схожість із ЄПС, відсутність чіткого шляху до членства для країн, які цього прагнуть, неоднорідність цільових учасників та недостатнє фінансування [284, с. 122]. Варто зауважити, що створюючи СхП, ЄС не ставив перед собою мету розширення своїх кордонів та приєднання нових країн-членів. Мова йшла лише про широку співпрацю у спільних проєктах. Європейський Союз, пропонуючи нову платформу для співпраці, продовжував уникати взяття на себе вагомих зобов'язань перед східноєвропейськими сусідами. На думку К. Лонгхарста, така стратегія стала джерелом розчарування для східних партнерів [345, с. 27].

5 грудня 2019 р. під час засідання Ради міністрів ОБСЄ міністри закордонних справ країн «Східного партнерства» провели робочу зустріч із Верховним представником ЄС із закордонних справ та політики безпеки Жозепом Борреллем. В ході обговорення сторони обмінялися думками щодо подальшого розвитку

ініціативи «Східне партнерство», акцентуючи увагу на тому, що Молдова, Україна та Грузія активно прагнуть до отримання перспективи членства в Європейському Союзі. Сторони відзначили, що в такому контексті було б доцільно активніше застосовувати принцип диференціації в рамках «Східного партнерства», виходячи з інтересів та амбіцій окремих партнерів [41].

У 2020 р. в межах програми «Східного партнерства» було здійснено соціологічне опитування, яке мало на меті визначити ставлення громадян Республіки Молдова до європейського напряму розвитку держави. Результати свідчать, що 63% респондентів висловили довіру до Європейського Союзу, 29% зайняли нейтральну позицію, а лише 9% респондентів продемонстрували негативне ставлення [185, с. 37].

У травні 2021 р. міністри закордонних справ Молдови, України та Грузії заснували «Асоційоване Тріо» – тристоронній формат для поглиблення співробітництва у сфері європейської інтеграції. Ця ініціатива була закріплена підписанням відповідного Меморандуму, який висвітлює європейські устремління трьох асоційованих партнерів ЄС і підтверджує їхнє прагнення до майбутнього членства в Європейському Союзі. У тексті документу також зазначено наміри цих країн розширити рамки чинних Угод про асоціацію, активізувати секторальне співробітництво з ЄС і поступово інтегруватися у Внутрішній ринок Європейського Союзу [266, с. 21].

ЄС також співпрацював з Молдовою у сфері зовнішньої та безпекової політики. Угода про створення рамок участі Молдови в операціях ЄС з врегулювання кризових ситуацій була підписана 13 грудня 2012 р. (набула чинності в липні 2013 р.). З 2014 р. Молдова бере участь у місіях ЄС з врегулювання кризових ситуацій, її офіцери беруть участь у місії, розгорнутій в даний час в EUTM Малі.

Консультації з питань безпеки та оборони з Молдовою були створені у 2014 р. та відновлені у 2021 р. для обговорення співпраці з питань протидії гібридним загрозам, кібербезпеці, стратегічних комунікацій, навчання та розбудови потенціалу місій ПРОГС, підтримки реформування сектору безпеки. 28 листопада

2022 р. в Кишиневі відбулися 6-ті консультації з безпеки та оборони ЄС-Молдова. 18 березня 2022 р. було розпочато діалог високого рівня з питань політики та безпеки між ЄС та Молдовою з метою посилення співпраці в рамках спільної політики безпеки та оборони [65].

Таким чином, ініціатива «Східне партнерство» – це програма ЄС, яка покликана зміцнити відносини з країнами Східної Європи та налагодити тісне співробітництво. Республіка Молдова в рамках цієї програми брала участь у багатьох проєктах Європейського Союзу. Країна прагнула і прагне стати повноцінним членом європейської спільноти і заради цього розширювала свою співпрацю з країнами Європи. Єдиним розчаруванням було те, що СхП не дозволяв країні стати частиною ЄС, а лиш давав альтернативу брати участь у різноманітних проєктах.

Висновки до 3 розділу

Отже, Європейська політика сусідства стала першим кроком Молдови на шляху зближення з ЄС. Саме завдяки їй країна отримала План дій, який передбав посилення подальшої співпраці, фінансову підтримку з боку Європейського Союзу та консультації з проведення необхідних реформ та змін, необхідних для адаптації законодавства під стандарти ЄС. Також ЄПС дозволило Молдові співпрацювати з країнами-партнерами та розширювати список торгових партнерів.

У рамках торговельно-економічних та енергетичних проєктів Республіка Молдова брала участь у великій кількості ініціатив Європейського Союзу, що сприяло розширенню кругозору зовнішньої політики та активізації економічних, соціальних, культурних, політичних, освітніх та інших зв’язків з партнерами. Зокрема, країна здобула цінний досвід і здатність активно долучатися до створення й реалізації сучасних підходів і методик співпраці з державами Європи та світу. Також спостерігався певний прогрес у просуванні в Молдові європейських тенденцій до розвитку та вирішення внутрішніх та зовнішніх проблем.

Участь Республіки Молдова в ініціативі Східне Партнерство дозволило здійснювати політичне та економічне зближення з ЄС. Дана ініціатива надала реальну можливість реформувати економіку, освіту, демократичний сектор країни та створити передумови для посилення подальшого співробітництва з Європейським Союзом. Проте участь у СхП подекуди розчарувало керівництво країни через обмежені можливості та фактичне відкладення реального вступу до ЄС, замість цього пропонувалися широкі альтернативи, які не могли забезпечити тих переваг, які мали і мають країни-члени Європейського Союзу.

Таким чином, з кожним роком Молдова укладала нові договори, налагоджувала зв’язки з новими партнерами та отримувала подальші стимули для розвитку. Зокрема, участь у різноманітних проєктах давала фінансові стимули розвивати нові галузі та технології, впроваджувати європейські стандарти та обмінюватись досвідом з іншими. «Східне партнерство» залишається ключовим механізмом для підтримки європейського вибору Молдови, створення можливостей для сталого розвитку та подальшої інтеграції до європейської спільноти.

РОЗДІЛ 4
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

4.1. Асоціація Молдова-ЄС: наслідки, завдання та перспективи

Європейський Союз виступає ключовим партнером у розвитку Республіки Молдова. Його головна мета – забезпечити, щоб європейська допомога сприяла створенню реальних переваг для громадян країни, посиленню верховенства права, ефективному використанню можливостей Поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) з ЄС, а також зміцненню співпраці у сферах транспорту та енергетики [143, с. 12].

Серед основних причин, які пояснюють підвищену увагу ЄС до Молдови, виділяють такі фактори:

– невеликі розміри країни та її економічна слабкість, що сприяє майже повному узгодженню позиції Молдови з позицією ЄС;

– значна дипломатична, політична та фінансова підтримка з боку Румунії, яка відіграє ключову роль у європейському курсі Молдови;

– прагнення ЄС використати приклад «успішної Молдови» як стимул для інших партнерів Східного партнерства, зокрема України, задля просування необхідних ЄС рішень та впровадження внутрішніх реформ у цих країнах [73, с. 32].

З приходом до влади уряду Ю. Лянке, який дотримується проєвропейського курсу, Молдова активно почала рухатися у напрямку євроінтеграції. Зокрема, на початку 2010 р. стартували переговори з Європейським Союзом щодо укладення Угоди про асоціацію.

Мандат Республіки Молдова на ведення переговорів з ЄС щодо майбутньої Угоди про асоціацію був затверджений Рішенням Уряду Республіки Молдова № 680 від 13 листопада 2009 р. [14]. На підставі дотримання всіх процедур, передбачених чинним законодавством, включаючи консультації Комітету з питань

зовнішньої політики Парламенту Республіки Молдова, Указом тимчасово виконуючого обов'язки Президента Республіки Молдова № 67 від 17.11.2009 р. [70] було розпочато переговори щодо проєкту Угоди між Республікою Молдова та Європейськими Співтовариствами.

12 січня 2010 р. Молдова розпочала переговори з Європейським Союзом щодо підписання Угоди про асоційоване членство. Навесні 2011 р. в Кишиневі відбувся економічний форум «ЄС-Молдова», ініційований Польщею. Прем'єр-міністр Польщі підкреслив, що під час головування країни в ЄС, яке розпочалося з 1 липня 2011 р., Варшава беззастережно підтримуватиме євроінтеграційні прагнення Молдови та сприятиме врегулюванню Придністровського конфлікту. В результаті 29 листопада 2013 р. Молдова попередньо схвалила Угоду про асоційоване членство з ЄС [73, с. 123-124].

15 вересня 2011 р. у Страсбурзі було прийнято Резолюцію про проведення переговорів щодо Угоди про асоціацію між Республікою Молдова та Європейським Союзом [70]. У своєму виступі Спікер Європейського парламенту Єжи Бузек відзначив події в Республіці Молдова за останні два роки, заявивши, що «сьогоднішнім голосуванням Європейський Парламент визнає зростаючу важливість Республіки Молдова в Європі та її значення, а також відданість ЄС як ключовому партнеру» [307, с. 43].

У 2011 р. Європейський Союз запровадив принцип «більше за більше, менше за менше», що передбачав значну підтримку для тих країн, які демонструватимуть успішне впровадження реформ, спрямованих на наближення до європейських стандартів. Особливий акцент робився на якісних змінах у ключових сферах. Єврокомісар із питань розширення та Європейської політики сусідства Штефан Фюле підкреслив серйозність намірів ЄС зосереджувати ресурси на підтримці держав, де процес реформ буде проходити найбільш активно й ефективно. Фінансова допомога спрямовуватиметься саме до таких країн, без прив'язки до географічного розташування. Пріоритетними сферами для Євросоюзу визначено проведення вільних і чесних виборів, забезпечення свободи об'єднань, зборів, висловлювань і засобів масової інформації, утвердження верховенства права,

створення незалежної судової системи та активну боротьбу з корупцією. Запровадження цього підходу мало стати потужним стимулом для країн-учасниць програми «Східне партнерство» до активнішого впровадження необхідних реформ. [288, с. 36].

Виконати всі ці пріоритети взявся Маріан Лупу, але його пропозиції не були схвалені урядом, позаяк він не мав реальної президентської влади. Хоча М. Лупу й виступав за євроінтеграцію, це не допомогло йому перемогти на виборах 2012 р., на яких перемогу здобув Ніколає Тімофті, який і почав втілювати в життя потрібні зміни.

Переговорний процес стосовно укладення Угоди про асоціацію між Республікою Молдова та Європейським Союзом був офіційно започаткований 12 січня 2010 р. Основні положення цієї угоди досягли попереднього узгодження за результатами п’ятнадцяти пленарних раундів, які завершилися у червні 2013 р. Паралельно, окремий напрямок переговорів стосувався запровадження Комплексної та всеосяжної зони вільної торгівлі (ЗВТ+), яка є складовою частиною зазначеної Угоди про асоціацію. Ці переговори розпочалися в січні 2012 р. та попередньо завершилися після проведення семи раундів у липні 2013 р.

Парафування Угоди відбулося в рамках Вільнюського саміту «Східного партнерства», 28-29 листопада 2013 р. Після парафування було проведено технічну процедуру перевірки правової відповідності та зроблено переклад Угоди всіма мовами сторін, а потім – затверджено для підписання Радою ЄС, що відбулася 27 червня 2014 р. в Брюсселі [35].

За результатами переговорів з європейськими партнерами, в преамбулі документа визнається приналежність Республіки Молдова до європейського ціннісного та цивілізаційного простору, а також перспектива постійного розвитку співпраці між Республікою Молдова та ЄС з метою євроінтеграції [35].

Угода ґрунтується на значенні, яке сторони надають повазі до спільних цінностей і принципів, зокрема демократії, верховенства права, дотримання прав людини та основних свобод, а також забезпеченню функціонуючої ринкової економіки та сталого розвитку.

Складовою частиною Угоди є Розділ 4 – Угода про зону поглибленої та всеосяжної вільної торгівлі з ЄС [35]. Угода про зону вільної торгівлі між РМ та ЄС було укладено 1 вересня 2014 р., на відміну від України, коли усі положення подібної угоди вступили в дію 2016 р. [171, с. 161].

Парламент Республіки Молдова ратифікував Угоду Законом № 112 від 02.07.2014 р., [47] оприлюднений Указом Президента країни № 112. 1237 від 8 липня 2014 р. [47], таким чином закінчуючи внутрішню процедуру ратифікації Угоди про асоціацію РМ-ЄС. Європейський парламент ратифікував Угоду про асоціацію 13 листопада 2014 р. [16].

З огляду на те, що ратифікація є тривалим процесом, було вирішено тимчасово застосовувати з 1 вересня 2014 р. деякі частини Угоди відповідно до Рішення Ради ЄС. Після ратифікації Угоди законодавчими органами всіх держав ЄС з 1 липня 2016 р. Угода про асоціацію почала діяти в повному обсязі [86].

Угода про асоціацію з Європейським Союзом є основною правовою, інституційною та політичною базою, що впливає на порядок денний розвитку Республіки Молдова в середньостроковій та довгостроковій перспективі з політичної, економічної та соціальної точки зору. У контексті, в якому ЄС є основним торговельним партнером Республіки Молдова, лібералізація торгівлі та створення Поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) були логічним і необхідним кроком для отримання вигоди з конкурентного потенціалу економіки Молдови. Більшість попередніх оцінок впливу ПВЗВТ припускали чистий позитивний ефект, який буде досягнутий завдяки збільшенню експорту, економіки в цілому, зайнятості, заробітної плати, споживання та добробуту населення відповідно. Водночас, певні ризики нависли над менш конкурентними секторами – зокрема, агропродовольчим [143, с. 7].

З початком дії ПВЗВТ на 2018 р. експортування товарів у держави Європейського Союзу складав 293,3 мільйонів доларів США (на 40,2% більше порівняно з січнем-лютим 2017 р.), займаючи частку 67,2% у загальному експорті (66,2% – у січні-лютий 2017 р.) [127].

Угода про асоціацію між Республікою Молдова та Європейським Союзом стала важливим кроком у напрямку інтеграції національної економіки до європейського простору. Документ передбачав поетапну лібералізацію торгівлі товарами та послугами, спрощення умов для руху робочої сили, зниження тарифів, усунення технічних бар'єрів, а також ліквідацію кількісних обмежень на експорт молдовської продукції до країн ЄС. Однією з ключових вимог угоди було гармонізацію національного законодавства зі стандартами та нормами Європейського Союзу. Підписання угоди означало добровільне зобов'язання Молдови запровадити європейські стандарти в таких важливих сферах, як державні закупівлі, забезпечення вільної конкуренції та захист інтелектуальної власності. Важливо зазначити, що Молдова продемонструвала найбільший прогрес серед усіх країн-учасниць ініціативи «Східне партнерство», що неодноразово підкреслювалося представниками керівництва ЄС. Особливого значення набули досягнення в контексті лібералізації візового режиму з Європейським Союзом, яка офіційно набула чинності 28 квітня 2014 року. Для досягнення цієї мети уряд країни провів масштабну імплементацію структурних реформ, які часто були політично та соціально складними. Ці зміни стали важливим сигналом політичної волі Молдови рухатися у напрямку інтеграції до європейської спільноти [171, с. 161]. Отримання Молдовою безвізового режиму з ЄС вважається одним із найбільших успіхів президента Н. Тімофті [38, с. 23].

Угода про асоціацію між ЄС та Молдовою складалася із семи розділів та чотириста шістдесяти п'яти статей, вона передбачала:

– «сприяти політичній асоціації та економічній інтеграції між Сторонами на основі спільних цінностей і тісних зв'язків, у тому числі шляхом розширення участі Республіки Молдова в політиці, програмах та установах ЄС;

– зміцнювати рамки для розширеного політичного діалогу в усіх сферах, що становлять взаємний інтерес, забезпечуючи розвиток тісних політичних відносин між Сторонами;

– сприяти зміцненню демократії та політичній, економічній та інституційній стабільності в Республіці Молдова;

– сприяти, зберігати та зміцнювати мир і стабільність у регіональному та міжнародному вимірах, у тому числі шляхом об'єднання зусиль для усунення джерел напруги, посилення безпеки кордонів, сприяння транскордонному співробітництву та добросусідським відносинам;

– підтримувати та посилювати співпрацю у сфері свободи, безпеки та правосуддя з метою зміцнення верховенства права та поваги до прав людини та основних свобод, а також у сфері мобільності та контактів між людьми;

– підтримувати зусилля Республіки Молдова щодо розвитку свого економічного потенціалу через міжнародне співробітництво, також шляхом наближення свого законодавства до законодавства ЄС;

– створити умови для посилення економічних і торговельних відносин, що ведуть до поступової інтеграції Республіки Молдова у внутрішній ринок ЄС, у тому числі шляхом створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі, яка забезпечить далекосяжне наближення законодавства та лібералізація доступу до ринку відповідно до прав і обов'язків, що випливають із членства в СОТ, і прозорого застосування цих прав і обов'язків;

– створити умови для все більш тісної співпраці в інших сферах, що становлять взаємний інтерес» [16].

Отже, Угода створювала реальну можливість для Молдови налагодити тісну довготривалу співпрацю і зрештою стати членом ЄС.

Угода про асоціацію між Молдовою та Європейським Союзом створила сучасну правову основу, що дозволила вивести відносини між Республікою Молдова та ЄС на новий якісний рівень, забезпечуючи політичну асоціацію та економічну інтеграцію з Європейським Союзом [307, с. 45]. Рада Європи та Європейська комісія почали реалізацію широкого спектра) спільних програм, які були специфічними для конкретної країни, регіональними або багатосторонніми, щоб допомогти підвищити стандарти прав людини та демократії в Європі та сусідніх країнах. У 2014 р. було підписано нову угоду з Молдовою, яка передбачала потенційний бюджет у розмірі до 200 мільйонів євро протягом шести років, щоб перевести ці спільні програми на більш стратегічну та довгострокову основу [148].

Угода про асоціацію стала водночас важливим інструментом економічної модернізації та джерелом напруження у відносинах між Молдовою і Росією. Москва відреагувала на ратифікацію Угоди та ухвалення плану її імплементації доволі жорстко, усунувши Молдову зі Зони вільної торгівлі СНД [171, с. 161].

8 квітня 2015 р. міністр закордонних справ Республіки Молдова Наталя Герман оголосила про рішучість країни продовжувати курс на зближення з Європейським Союзом, попри значний тиск, що чиниться Москвою. Згідно з її заявою, європейська інтеграція розглядається як найперспективніший шлях для досягнення реінтеграції країни з Придністровським регіоном, оскільки переваги, які відкриваються у процесі такої інтеграції, будуть очевидними та відчутними для всіх громадян [73, с. 124].

Зрештою, кожен уряд Молдови розумів, що Москва лише обіцяє «гори з піску», але не переходить до конкретних дій. На противагу цьому виступав Європейський Союз, який мав економічні аргументи «за», які були кращі за Кремлівські погрози та шантаж. І звісно, ЄС є гарантом стабільності в регіоні, тому для молдован Угода про асоціацію була і є великою надією на світле майбутнє поруч з провідними країнами Європи.

Після підписання Угоди про асоціацію спостерігалася позитивна динаміка у ціннісному сприйнятті молдовського суспільства самого процесу євроінтеграції. Так, у березні 2015 р. громадська підтримка європейської інтеграції в Республіці Молдова становила 40%. У березні 2022 р. цей відсоток становив 61%. Також змінилася громадська думка щодо того, хто є головним зовнішньополітичним партнером Молдови. У березні 2015 р. 58% респондентів називали Росію основним партнером. У 2021 р. 74% молдован вже визначили Європейський Союз як свого основного економічного та політичного зовнішньополітичного партнера [339, с. 101].

Проте Угода про асоціацію між Молдовою та Європейським Союзом мала на меті створення платформи для співпраці, а не передбачала повноцінну інтеграцію. Міністр закордонних справ Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр висловив наступне: «Ми не говоримо про вступ до Європейського Союзу а, швидше за все,

про пропозицію Молдові глибокого співробітництва, модернізації країни» [172, с. 92].

Попри усі сподівання молдован, швидкої інтеграції не сталося, причиною цього знову виступала внутрішня нестабільність, бідність громадян, корумповане керівництво та пов'язані з цим скандали і той факт, що Молдова з 2009 по 2012 рр. була країною без президента. Останнє найбільше говорить про те, наскільки нестабільною була країна у цей час. Тож ЄС не міг обіцяти того, що не збирався на той час виконувати.

Проте Молдові були надані консультації та доступ до програм ЄС з метою поліпшення внутрішньої ситуації в країні. Хоча ці заходи не задовольняли більшість громадян, після чого проєвропейські настрої молдован почали змінюватись. Про це говорить зокрема те, що на президентських виборах 2016 р. перемогу здобув проросійський Ігор Додон.

Молдова, прагнучи чітко продемонструвати своє прагнення до вступу в Європейський Союз, зайняла максимально амбітну позицію під час переговорів. Вона взяла на себе зобов'язання адаптувати все відповідне законодавство ЄС до положень Угоди про Асоціацію [271, с. 5].

Щороку Брюссель надає офіційну оцінку молдовських реформ у Звіті Європейської комісії, який стосується виконання положень Угоди про асоціацію [294]. Отже, при порівнянні звітів за 2017 та 2021 роки можна помітити, що ЄС відзначає прогрес у наступних напрямках:

– «запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству (завдяки ратифікації Стамбульської конвенції);

– розширення можливостей для розвитку суспільства та його участі у формуванні публічної політики;

– імплементація найкращих міжнародних практик у сфері публічних закупівель (в першу чергу створення онлайн системи публічних закупівель – Mtender);

– інші секторальні зрушення (адаптація санітарних та фітосанітарних норм, успішна співпраця з Europol, підвищення рівня відповідності національних стандартів у сфері статистики до стандартів ЄС тощо)» [214].

З початком дії Угоди про асоціацію співробітництво Молдови з ЄС значно посилилося. Зокрема, Республіка Молдова стала першою державою «Східного партнерства», яка підписала 1 липня 2014 р. Угоду про участь у Рамковій програмі Європейського Союзу з досліджень та інновацій – «Горизонт-2020» («Horizon 2020»). Ця програма відкриває нові можливості для наукового та дослідницького середовища Молдови, що наближає країну до стандартів ЄС щодо економічного розвитку через інновації [86].

Участь Республіки Молдова в «Горизонт-2020» дозволило:

– співпрацювати як рівноправний партнер у всіх конкурсах, оголошених «Horizon 2020»;

– стати частиною європейської мережі вчених, бізнес-середовища та осіб, які приймають рішення, встановлюючи цілі та пріоритети європейських досліджень та інновацій;

– скористатися перевагами європейської наукової досконалості та досконалості у вирішенні внутрішніх проблем;

– ініціювати дослідницькі проекти;

– направляти представників до керівних комітетів і робочих груп Horizon 2020 та Європейського дослідницького простору тощо.

Співпраця з ЄС у сфері культури ознаменувалася приєднанням Республіки Молдова до програми «Креативна Європа». Угода між Республікою Молдова та Європейським Союзом була підписана 18 березня 2015 р. та набула чинності 11 травня 2015 р. У контексті участі Республіки Молдова в програмі «Креативна Європа» у Кишиневі було створено бюро «Креативна Європа», яке організовує навчальні курси, семінари та консультації з питань культури [86].

Крім того, ЄС змінив тактику надання допомоги країнам-партнерам. Зокрема, Євросоюз перед фінансуванням того чи іншого проєкту надсилав свого представника для оцінки можливих витрат щоб унеможливити або ускладнити

передачу коштів на інші потреби. Також країна зобов’язувалася виконати певні вимоги поставлені представництвом ЄС.

Допомога, надана Європейським Союзом, ґрунтувалася на суворих вимогах, нерозривно пов’язаних із досягненням конкретних результатів у реалізації реформ. Вона також передбачала дотримання демократичних принципів, захист верховенства права та забезпечення прав людини. Цей принцип послідовно застосовувався у випадку Республіки Молдова, зокрема щодо програм бюджетної підтримки та макрофінансової допомоги. З 2015 р. розподіл європейських коштів було призупинено. У 2018 р. Європейська комісія вирішила переформатувати допомогу та перерозподілити її відповідно для підтримки інших місцевих суб'єктів, а саме різних організацій, які просували реформи, з особливим акцентом на громадянське суспільство, медіа, мікро-, малі та середні підприємства (ММСП) та місцеві органи державного управління [143, с. 12].

Напередодні парламентських виборів у листопаді 2014 р. Ангела Меркель у листі до тодішнього прем'єр-міністра Молдови Юрія Лянке висловила побажання успіху та наголосила, що результати виборів стануть індикатором бажання громадян Молдови продовжувати шлях до членства в Європейському Союзі. Фактично, це свідчило про те, що перспектива приєднання до ЄС стане реальною, якщо країна після виборів продемонструє відданість реформам і послідовність у їх впровадженні. Ця думка була знову підтверджена в лютому 2015 р. під час переговорів щодо формування нового уряду. Проте Молдова обрала інший напрямок розвитку і своїми подальшими рішеннями почала віддалятися від Європейського Союзу [229, с. 5].

У 2016 р. Комісія ЄС розробила у тісній співпраці з ОЕСР/SIGMA Принципи державного управління, які використовувались як довідкові рамки для держав ЄПС, які зобов’язувались реформувати свої адміністрації відповідно до міжнародно визнаних принципів та практик належного врядування. Так, у Молдові у 2016 р. було прийнято кілька законів про реформування сектору юстиції, про реформи державного управління (РДУ) та про боротьбу з корупцією [38, с. 12].

З початком війни на Сході України, значну увагу стали приділяти питанню безпеки. У країнах Східної Європи реалізуються проєкти технічної допомоги, спрямовані на забезпечення безпеки та захисту в морській галузі, що впроваджуються Європейським агентством з безпеки на морі. Поряд із цим, Європейське агентство авіаційної безпеки активно сприяє підвищенню стандартів у цивільній авіації, забезпечуючи підтримку у сферах авіаційної безпеки та захисту. ЄС уклав угоди про повітряний транспорт з Молдовою та Грузією [38, с. 19].

Реформування сектору безпеки має ключове значення для довгострокової стабілізації сусідства як засіб розбудови підзвітних інституцій, так і як частина заходів з розбудови миру і довіри. Підтримка ЄС у реформуванні сектору безпеки в третіх країнах визначається програмою ЄС щодо реформування сектору безпеки. Наприкінці 2016 р. ЄС започаткував тематичну оцінку підтримки ЄС реформування сектору безпеки в країнах сусідства та розширення. Молдова була першою країною, до якої ЄС направив нового радника з реформування сектору безпеки для надання вказівок щодо реалізації стратегії національної безпеки, розвитку національних меж і потенціалу щодо СПБО, а також сприяння участі Молдови в місіях та операціях [38, с. 21].

У 2017 р. Європейський Союз вирішив запропонувати Республіці Молдова програму макрофінансової допомоги на суму 100 млн євро, яка включала 40 млн у формі гранту та 60 млн у формі пільгового кредиту. Окрім допомоги з розвитку, що надається державами-членами ЄС, Республіка Молдова також отримувала вигоду від інших тематичних програм допомоги, а саме у сфері прав людини та консолідації громадянського суспільства. Крім того, країна отримувала кошти з регіональних програм в рамках «Східного партнерства». Наприклад, Програма EU4Business вартістю 200 мільйонів євро підтримувала бізнес-середовище в Республіці Молдова, розвиток ММСП та доступ до фінансування та навичок. Крім того, Кишинів взяв участь у програмах транскордонного співробітництва ЄС (СВС), таких як Чорноморська програма, Румунсько-Молдовсько-Український конкурс транскордонного співробітництва та програма INTERREG. Підтримка ЄС

також надавалася через консалтингові проєкти високого рівня від експертів ЄС щодо імплементації Угоди про асоціацію [143, с. 12].

ЄС також підтримував Республіку Молдова через спільні інвестиційні програми з Європейським інвестиційним банком (ЄІБ) та Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР). Країна взяла участь у Партнерстві з енергоефективності та захисту довкілля на Сході (E5P), а ЄІБ також підтримувала розвиток агропродовольчого сектору. «Filière-du-vin» та «Fruit Garden Moldova» – два знакові інвестиційні проєкти, реалізовані у відповідь на численні торговельні ембарго, запроваджені Російською Федерацією [143, с. 12-13].

Європейський Союз покращив свою комунікаційну та візуальну діяльність у Республіці Молдова. У 2018 р. Європейська служба зовнішніх справ (EEAS) затвердила Вимоги до комунікації та видимості. Представництво ЄС у Молдові приділило особливу увагу інформуванню про заходи, що проводяться в Молдові, та активізації регіональних та місцевих мобілізаційних заходів, спрямованих на місцеві організації громадянського суспільства, місцеві органи влади, сільський та регіональний розвиток [143, с. 13].

У 2018 р. парламент Республіки Молдова схвалив нову стратегію розвитку «Молдова 2030», яка зосередилась на сталому та інклюзивному розвитку, зміцненні людського та соціального капіталів, інституційній реформі та забезпеченню деяких основних прав громадян. Торгівля і торгівельна політика в Республіці Молдова була спрямована на використання її географічного положення щоб досягти більш тісної економічної інтеграції зі своїми сусідами на заході, зокрема Європейським Союзом. Залучення інвестицій та просування експорту на 2016 – 2020 рр. були спрямовані на залучення інвестицій та структурну диверсифікацію експорту [152, с. 6].

У 2019 р. Міжнародний валютний фонд запровадив оновлену класифікацію країн, у рамках якої Україна та Молдова були віднесені до регіональної групи «Нова, що розвивається, Європа» [180, с. 200]. Таким чином, Європарламент підкреслив важливість обох країн і завірив у своїй подальшій підтримці.

У 2014 – 2019 рр. було посилено співробітництво між ЄС та Молдовою у сфері протидії шахрайству, моніторингу управління та використання коштів ЄС. При цьому особливу роль відіграло стратегічне та оперативне співробітництво між Урядом Республіки Молдова та відповідними європейськими агентствами, зокрема Національним антикорупційним центром і Європейським офісом з протидії шахрайству (OLAF). Після звинувачень у шахрайстві із зовнішніми коштами Європейське управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству проводило стратегічно-оперативний аналіз національного законодавства, після чого у співпраці з Антикорупційною прокуратурою порушило кримінальні справи, які потребували додаткових зусиль для забезпечення завершеності розслідувань з притягненням до кримінальної відповідальності причетних осіб. Також було створено Національний орган доброчесності (ANI) та Агентства з повернення кримінальних активів (PWDU), однак необхідні були подальші заходи для посилення спроможності цих органів діяти більш рішуче та ефективно [143, с. 13].

З 2014 р. співробітництво було зосереджене на розбудові ефективної та підзвітної державної адміністрації в Республіці Молдова з метою підтримки впровадження верховенства права, забезпечення роботи державних установ на благо всього населення Республіки Молдова та сприянню безперешкодному розвитку відносин між Республікою Молдова та її партнерами. Особлива увага була приділена модернізації та розвитку функцій виконавчої влади з метою надання якісних послуг громадянам Республіки Молдова [135].

Європейський Союз та Республіка Молдова активізували процес економічних реформ, зосереджуючи увагу на глибшому розумінні ключових аспектів своїх економічних систем. Співробітництво між Сторонами сприяло економічній політиці, що стосувалася функціонуванню ринкових економік, а також формулюванню та здійсненню цієї економічної політики. Республіка Молдова прагнула створити функціонуючу ринкову економіку та поступово наблизити свою політику до політики ЄС відповідно до керівних принципів обґрунтованої макроекономічної та фіскальної політики, включаючи незалежність центрального банку та цінову стабільність, надійні державні фінанси та сталий платіжний баланс

[135]. Така співпраця була особливо потрібна Молдові в контексті боротьби з корупцією та імплементації законодавства під стандарти ЄС.

Ефективне впровадження політики ЄС у регіоні було посилене завдяки новій робочій групі ЄС зі стратегічних комунікацій на Сході та посиленню видимості програм співпраці ЄС. У Вірменії та Молдові були розроблені кампанії проти корупції і на підтримку верховенства права [38, с. 9]. У такий спосіб країна могла протидіяти придністровській та російській пропаганді.

У Молдові було розроблено значну кількість законодавчих актів в інформаційній сфері, таких як: Конституція (ст. 32 «Свобода думок і вираження»; ст. 34 «Право на інформацію»); Закони «Про свободу вираження поглядів», «Про пресу», «Про доступ до інформації», «Про прозорість процесу прийняття рішень», «Про захист персональних даних», «Про народного адвоката – омбудсмена», «Про електронні комунікації», «Про запобігання та боротьбу з кіберзлочинністю», а також Кодекс телебачення і радіо Республіки Молдова та інші [211, с. 72].

Звіт Європейської Ради за 2020 р. підкреслив головну проблему Молдови – корупцію. Саме безкарність молдовської корумпованої влади зумовлювало подальші проблеми. Тому ЄС запропонував провести широкі зміни у системі правосуддя. Проте до цього часу ці зміни не запроваджені.

Тим не менш, політики Молдови дуже впевнені, що коли критерії ЄС будуть виконані, Європейський Союз буде змушений прийняти Молдову. Однак це залежить від того, наскільки швидко Молдова зможе виконати ці умови. Більшість перешкод мають внутрішній характер, наприклад, зниження спроможності центральних установ та нехтування реформами на місцевому рівні. Проте ЄС та Світовий банк висловили бажання допомогти Молдові в цьому русі. У сфері регіонального співробітництва Молдова також є членом Центральноєвропейської ініціативи (CEI), Процесу співробітництва між Південно-Східною Європою (SEECP), Ради регіонального співробітництва (RCC) та Угоди про вільну торгівлю в Центральній Європі (CEFTA). Нарешті, Молдова ініціювала контакти між SEECP та Організацією Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) для координації пріоритетів, а також створила офіційні структури для Пакту

стабільності, Антикорупційної ініціативи та Ініціативи проти організованої злочинності [337, с. 24].

Одним із ключових питань, що сповільнювало переговорний процес із Європейським Союзом, було питання сертифікації експорту Молдови, що стосується його походження. Відсутність контролю Молдови над усією територією країни спричинила дві значні проблеми. Перша стосувалася недостатнього нагляду за імпортом з України, який проникав до Молдови через територію Придністров'я. Хоча ризики недобросовісної діяльності були мінімальними на той час, вони суттєво зростали в умовах надання Молдові торговельних преференцій. Другою проблемою стала неможливість молдовських урядовців здійснювати моніторинг підприємств у Придністров'ї, що унеможливлювало перевірку виробничих процесів. Це означало, наприклад, що Молдова не могла гарантувати, чи одяг, який формально мав би виготовлятися в Придністров'ї, насправді не був імпортованим із Китаю. Водночас представники Європейського Союзу наголошували, що ЄС не вимагатиме від Молдови жорсткіших стандартів, ніж тих, яких дотримувалася, наприклад, Албанія. Таким чином, не існувало об'єктивних причин, чому Молдова не могла б досягти цих вимог [172, с. 92-93].

У сфері прав людини відбулися певні зміни в політичній та інституційній структурі. Після другого циклу загального періодичного оцінювання, хоча й з деякими побоюваннями, все ж таки було прийнято новий Національний план з прав людини на 2018 – 2022 рр. та створено Національну раду з прав людини. Роль народного адвоката була посилена і в 2019 р. він отримав акредитацію зі статусом «А» відповідно до Паризьких принципів. Раді з питань рівності вдалося перетворитися на незалежну інституцію, яка займається просуванням недискримінації та рівності. Права національних меншин закріплювалися за допомогою програмних документів. Було покращено роль державного агентства з моніторингу та виконанні рішень ЄСПЛ. Рада з питань запобігання катуванням була створена і зміцнена як національний механізм запобігання катуванням. Разом з тим, відносно велика кількість обвинувальних вироків Молдови в ЄСПЛ, випадки катувань та незаконного видворення іноземних громадян підкреслюють

необхідність додаткових зусиль на національному рівні, спрямованих на посилення ролі, потенціалу та інструментів інституцій, які є частиною системи захисту прав людини [143, с. 9].

Однією з найбільших проблем Республіки Молдова є трудова еміграція молоді, що негативно впливає на демографію. За даними спостерігачів, у 2010 р. частка молоді у віці від 19 до 24 років становила 12% від загальної чисельності населення, а в 2021 р. частка зменшилася до 6%. Еміграція не лише суттєво скорочує населення працездатного віку, а й зменшує робочу силу країни, а це у свою чергу б'є по фінансах. Грошові перекази як частка ВВП знизилися з 18,7 % у 2015 р. до 14,8 % у 2021 р. (Таблиця 4.1). Європейський Союз фактично підтримує економічно Молдову, оскільки є основним джерелом загального обсягу надходжень грошових переказів Республіки Молдова, що становив майже 50 % у 2020 р.

Таблиця 4.1

Грошові перекази, 2015 – 2021 рр.

	2015	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**
Особисті перекази, отримано (млн. дол. США)	1,450.0	1,387.3	1,556.0	1,744.6	1,817.3	1,810.2	2,028.1
% ВВП	18.7	17.2	16.1	15.2	15.2	15.7	14.8
Особисті перекази, платно (млн. дол. США)	…	205.1	211.9	260.3	295.4	328.3	427.7
% ВВП	…	2.5	2.2	2.3	2.5	2.8	3.1

На президентських виборах у Республіці Молдова 15 листопада 2020 р. перемогу здобула лідерка опозиції та засновниця проєвропейської правоцентристської партії «Дія і солідарність» Мая Санду. Її підтримали 57,7% виборців, тоді як за попереднього президента Ігоря Додона проголосувало менше

42,3%. Після церемонії інавгурації, що відбулася 25–26 грудня 2020 р., Мая Санду розпочала виконання обов'язків президента, продемонструвавши реальний потенціал для втілення оптимальної моделі державного розвитку в Молдові. Праві політичні сили активно відповіли на гострі внутрішньополітичні виклики, зосередившись на вдосконаленні принципів державотворення та просуванні курсу євроінтеграції. Особливу важливість мала ініціація ефективного реформування процесів державного управління, яке триває й досі, даючи відчутні результати. Мая Санду наголосила, що бачить своїм головним завданням об'єднання суспільства, відновлення економіки та створення збалансованої зовнішньої політики. Вона заявила про прагматичний підхід до діалогу з усіма ключовими міжнародними партнерами, включаючи Румунію, Україну, держави Європейського Союзу, Росію та США, при цьому керуючись передусім національними інтересами Молдови [200, с. 131].

Європейська спільнота має великі очікування від нинішньої президентки. Адже, вона отримала перемогу не завдяки, а всупереч тенденціям, що країна є залежною від Росії. Саме бачення Молдови в ЄС та прагнення полишити комуністичне минуле і йти у європейське майбутнє повинні стати ключовими цілями для країни.

Важливим досягненням у роботі Майї Санду стало рішення про розпуск парламенту та організація дострокових виборів у 2021 р. Це стало можливим через небажання парламентарів скасувати проросійські закони, ухвалені за ініціативою Ігоря Додона, а також їхній опір призначенню нового уряду, сформованого з її прихильників [200, с. 131].

У 2020 р. Європейський Союз ініціював проєкт «EU4MOLDOVA: місто стартапів – Кагул» із загальним бюджетом 7 мільйонів євро. У співпраці зі Шведським агентством міжнародного розвитку (Sida) та Національною асоціацією компаній у сфері ІКТ (ATIC), цей проєкт спрямований на підтримку розвитку інформаційно-комунікаційного сектору Молдови, впровадження цифрових реформ і стимулювання партнерства між приватним та державним секторами, а також навчальними закладами для створення інноваційних рішень.

З жовтня 2021 р. ЄС надав Молдові понад 1,09 млрд євро на підтримку, включаючи гранти та позики. Після візиту високого представника Ж. Борреля та комісара О. Варгеї до Молдови на початку березня 2022 р. ЄС склав комплексний пакет підтримки для посилення стійкості Молдови в багатьох сферах: допомога в управлінні потоками біженців через гуманітарну допомогу та підтримку; управління кордоном; посилення енергетичної безпеки та стійкості; макрофінансова допомога та інша фінансова допомога; посилення співпраці у сфері безпеки та оборони [17].

Молдова зробила значні кроки в реалізації своєї дорожньої карти, спрямованої на прискорення цифровізації економіки та розвиток електронної комерції. У 2022 р. було впроваджено два масштабні національні проєкти: «Програму цифрової трансформації малого та середнього бізнесу» і «Програму підтримки цифрових інновацій та технологічних стартапів». Їх метою є підтримка малого й середнього бізнесу, а також фінансування інноваційних технологічних стартапів. Реалізацією цих ініціатив займається Організація розвитку підприємництва (ODA). У сфері кібербезпеки здійснюються активні заходи за підтримки ЄС через проєкт Швидкої допомоги. Він допомагає національним компетентним органам узгоджувати свою діяльність із Директивами ЄС щодо мережевих і інформаційних систем. Це має на меті посилення кіберстійкості установ державного сектору та важливих об’єктів критичної інфраструктури [72].

З початком російсько-української війни стало очевидним, що політика Європейського Союзу в регіоні східного сусідства потребує доповнення традиційної моделі «нормативної сили» ширшим арсеналом засобів, включаючи санкції, посилену риторику та конкретні дії. Для ЄС цей конфлікт став одним із ключових каталізаторів його геополітичного пробудження, що сприяло формуванню чіткішого розуміння власних інтересів як інтегрованого політичного суб’єкта та стратегій їхнього захисту. Протистояння з найсерйознішим викликом на європейському континенті призвело до переважання політичних інтересів над економічними і змусило ЄС переглянути свою роль, зокрема визнавши себе не лише нормативною, але й геополітичною силою, здатною до активної

дипломатичної взаємодії та застосування впливу за допомогою засобів тиску. Незважаючи на наявність помітних розбіжностей у позиціях окремих національних урядів щодо санкцій проти Росії, їх запровадження та наполегливе дотримання свідчать про спільне розуміння державами-членами фундаментального характеру загрози, а також про стратегічно важливе значення єдиної позиції [280, с. 31].

У відповідь на наплив біженців із охопленої війною України до Молдови Єврокомісія виділила 38 мільйонів євро на гуманітарні операції, щоб підтримати біженців та приймаючих їх громад в Молдові. Цю допомогу надають гуманітарні партнери в Молдові (агенції ООН, Червоний Хрест і міжнародні неурядові організації).

У лютому 2022 р. Молдова активувала механізм цивільного захисту ЄС із запитом про допомогу в управлінні міграційними потоками. Наразі 19 країн ЄС і Норвегія надали Молдові екстрену допомогу через Механізм. Це включає поставки обладнання для притулків, медичних товарів, генераторів електроенергії та інших предметів першої необхідності. Команда експертів із цивільного захисту ЄС перебуває в Молдові, консультуючи владу та координуючи допомогу, що надходить. Комісія також мобілізувала свої медичні запаси rescEU, розміщені в Нідерландах та Угорщині, щоб забезпечити вкрай необхідне медичне обладнання, таке як кисневі концентратори, апарати штучної вентиляції легень і монітори пацієнтів.

Захід швидкого реагування з бюджетом у 8 мільйонів євро було оголошено в рамках «Інструменту сусідства, розвитку та міжнародного співробітництва – Глобальна Європа» («NDICI-Глобальна Європа») для посилення стійкості Молдови до кризової ситуації, яка підтримуватиме національні зусилля з підвищення кібербезпеки країни та стійкості її інформаційного простору, а також надаватиме всеосяжну допомогу уряду та населенню в управлінні потоком біженців, спричиненим війною в Україні [17].

3 березня 2022 р. Республіка Молдова офіційно звернулася із заявкою на членство у Європейському Союзі. У відповідь, 17 червня 2022 р., Європейська комісія надала свою офіційну оцінку цієї заявки. Після аналізу та обговорення, 23

червня 2022 р., Європейська Рада ухвалила рішення визнати європейську перспективу Молдови, надавши країні статус кандидата на вступ до ЄС [29].

У своєму висновку [2] Комісія представила дев'ять кроків, які має зробити Молдова, щоб рухатися далі шляхом розширення. У ході цих дев'яти кроків Молдова повинна рухатися до всеосяжної реформи правосуддя, боротьби з корупцією, усунути недоліки, виявлені ОБСЄ/БДІПЛ і Венеціанською комісією, активізувати повернення активів, реформувати державні інституції, усунути вплив олігархів, посилити боротьбу з організованою злочинністю.

Запобігання та боротьба з корупцією на високому рівні характеризувалися, значною мірою, вибірковою практикою правосуддя або відсутністю остаточності, і це незважаючи на консолідацію нормативно-правової та інституційної бази шляхом створення антикорупційної прокуратури та реформування системи доброчесності. Було докладено низку зусиль, спрямованих на реформування поліції, у тому числі з боку партнерів з розвитку. Але деполітизація правоохоронних органів та їх близькість до громадян залишається боргом, а отже, важливим пріоритетом [143, с. 9].

2 лютого 2023 р. Комісія опублікувала аналітичний звіт щодо дотримання Молдовою acquis ЄС (комплекс спільних прав та обов'язків, що становлять Кодекс законів ЄС) [1]. У аналітичному звіті оцінювався юридичний комплаєнс, а також стан готовності Молдови застосовувати acquis ЄС. Це дослідження базується на аналізі відповідей, отриманих у результаті анкетування трьох країн-заявників – України, Молдови та Грузії. Окрім того, використано релевантну інформацію, накопичену протягом тривалого періоду в процесі активних і поглиблених діалогів, спрямованих на імплементацію Угод про асоціацію, з особливим акцентом на створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Цей аналітичний звіт доповнює червневі висновки Комісії, які були зосереджені на політичних та економічних критеріях. Комісія продовжить стежити за прогресом Молдови за цими критеріями і приводити всі правила ЄС у відповідність до регулярного пакету розширення [65].

Надання Молдові статусу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу значно посилило підтримку євроінтеграції серед населення, що фактично позбавляє антиєвропейські політичні сили шансів повернутися до влади. У Молдові це сприймається як безумовна перемога прихильників інтеграції країни з ЄС. Такий поворот може вплинути на попередню стратегію, яка базувалася на балансуванні між зближенням з ЄС і збереженням конструктивних відносин із Росією. У Кишиневі дедалі частіше переглядається політика двовекторності, адже існує переконання, що така роздвоєність стримує розвиток держави та її інтеграцію до єдиного європейського політичного простору [200, с. 143].

Враховуючи наполегливу політику М. Санду та рішучість йти до кінця не можуть не надихати рухатись вперед. Молдова за теперішньої влади є прикладом, як за кілька років можна досягти того, що інші робили майже два десятиліття. Звіт Європейської Ради за 2023 р. засвідчив, що Європейський Союз і надалі забезпечуватиме всебічну підтримку Республіці Молдова. Зокрема, увага буде зосереджена на зміцненні стійкості, безпеки, стабільності, економічного розвитку та енергетичної незалежності країни. Це особливо актуально в умовах впливу дестабілізуючих зовнішніх чинників. Крім того, ЄС продовжить підтримувати Молдову на її шляху до вступу у Європейський Союз [29, с. 3].

У 2023 р. Мая Санду наголосила, що на фоні війни в Україні співпрацю з ЄС потрібно зміцнювати. Невідомо, коли і як закінчиться війна в Україні, щоб Молдова не стала наступною. А об’єктивно оцінюючи свої сили країна не зможе ефективно протистояти Росії. Враховуючи той факт, що мешканці Придністров’я чекають «руський мир» не відомо, що від них можна чекати. М. Санду зазначила, що 2030 рік – це крайній термін, який Молдова встановила для себе всередині країни, аби бути готовою до вступу в ЄС. «Ми наполегливо працюємо, і ми сподіваємося, що в грудні буде позитивне рішення щодо початку переговорів. І ми сподіваємося, що ЄС буде готовий прийняти Молдову в найближчі кілька років», – зауважила президентка [225].

14–15 грудня 2023 р. Рада Європейського Союзу офіційно затвердила рішення щодо початку переговорного процесу про вступ Республіки Молдова до

Європейського Союзу [159]. Головою делегації Європейського Союзу стала Хаджа Лахбіб, яка обіймає посаду міністра закордонних і європейських справ Бельгії. Її супроводжував Комісар з питань сусідства та розширення Олівер Варгеї. Очільником молдовської делегації був прем'єр-міністр Дорін Речан.

21 травня 2024 р. Республіка Молдова уклала угоду з Європейським Союзом, яка закріплює стратегічне партнерство у галузі безпеки та оборони [49], першу у своєму роді з будь-якою країною-партнером. ЄС доручив Комісії надалі оцінювати рівень підготовленості Молдови до старту переговорів у визначених напрямах, а також окреслити ключові питання, які можуть постати в процесі обговорень. Основну увагу буде зосереджено на основному кластері, що згідно з Переговорною Рамкою має стати першим етапом для відкриття. Як майбутній член Європейського Союзу, від Молдови очікується неухильне дотримання фундаментальних цінностей, визначених статтею 2 Договору про Європейський Союз. До таких цінностей належать повага до людської гідності, захист основних свобод, забезпечення принципів демократії, утвердження рівності, дотримання верховенства права, а також пошана до прав людини, включаючи права представників меншин [67].

25 червня 2024 р. Європейський Союз організував першу міжурядову конференцію на рівні міністрів, офіційно запустивши переговори щодо вступу Республіки Молдова до ЄС [64]. Європейський Союз вкотре висловив свою категоричну позицію щодо засудження агресивної війни Росії проти України. Він також підтвердив готовність і надалі надавати повноцінну підтримку Молдові та її громадянам у подоланні викликів, спричинених війною. Крім того, ЄС наголосив на своїх намірах продовжувати зусилля для посилення стійкості, забезпечення безпеки та стабільності в країні. Саме тому, найбільш позитивні зрушення спостерігаються у співпраці між ЄС та Молдовою у сфері зовнішньої та безпекової політики. Відзначається, зокрема, дотримання владою Кишиневу більшості декларацій та рішень ЄС Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП) (близько 71%), постійна участь у місіях ЄС з врегулювання криз (зокрема EUTM Mali), укладення Угоди між ЄС і Молдовою про питання забезпечення безпеки та

обміну секретними даними, створення передумов для зміцнення діалогу з питань безпеки шляхом вибору Республіки Молдова як пілотної країни для підтримки ЄС в Україні [65].

Республіка Молдова, подібно до Грузії та України, зазнає суттєвого впливу з боку Російської Федерації на своє внутрішньополітичне життя. Яскравим свідченням цієї тенденції стали президентські вибори, які відбулися 20 жовтня 2024 р. паралельно з референдумом щодо євроінтеграційного курсу держави. Традиційно Москва докладала зусиль для дестабілізації ситуації в країні, прагнучи використати ці вибори як інструмент для повернення Молдови у сферу власного геополітичного впливу.

Практично єдиною політичною силою в Молдові, яка послідовно підтримує проєвропейський курс, є «Партія дії та солідарності» (ПАС) під керівництвом президентки Маї Санду. Її політична діяльність стикається з опонуванням численних проросійських сил, представлених як у формі так званої «об'єднаної опозиції», так і серед окремих «незалежних» кандидатів. Традиційно проросійські партії, зокрема соціалісти та комуністи, зіштовхуються із конкуренцією з боку інших політичних об'єднань аналогічного спрямування, таких як партія «Шор» чи політична платформа MAN на чолі з Ренато Усатим. Утім, спільним знаменником для всіх цих сил є протистояння президентці Маї Санду та її проєвропейському курсу.

Москва традиційно експлуатує питання «нейтрального статусу» Республіки Молдова як засіб для дестабілізації її внутрішньополітичної ситуації і створення хаосу в оцінках регіональної динаміки з боку міжнародних акторів, зокрема Європейського Союзу. На початку 2024 р. активізувалося використання двох ключових інструментів – придністровського та гагаузького факторів – задля ілюстрації начебто широкого «опору» серед населення країни щодо перспектив її інтеграції до євроатлантичних структур [261, с. 39].

На чергових виборах президента Республіки Молдова, що відбулися 3 листопада 2024 р., перемогу здобула чинна президентка Мая Санду та її партія «Дія і солідарність». Її підтримали 930 139 виборців, що становить 55 % голосів.

Головного конкурента Олександра Стояногло, якого підтримує Соціалістична партія Республіки Молдова, підтримали 750 430 громадян країни, що складає 45 % від загальної кількості виборців (Рис. 4.1.).

Рис. 4.1.

Згідно з інформацією, наданою Центральною виборчою комісією, виборча активність становила 54,31 %: «328 855 виборців проголосували на 231 виборчій дільниці, створеній в діаспорі, що є найбільшою кількістю виборців з моменту організації виборів за кордоном – факт, який забезпечив перемогу М. Санду, тоді як А. Стояногло набрав більшість голосів на території Республіки Молдова» [110].

На цих виборах було протистояння М. Санду та А. Стояогло, які однаково обстоюють проєвропейську політику. Лідеркою прозахідного флангу молдовської політичної сцени, без сумніву, можна вважати Маю Санду, яка свою кампанію побудувала навколо інтеграції Молдови в ЄС.

Александр Стояногло вибудував свою політичну кампанію, акцентуючи увагу на критиці досягнень чинної влади в галузях економіки, соціальної політики та боротьби з корупцією. Водночас він позиціонує себе як прихильника курсу європейської інтеграції Республіки Молдова. Однак низка публічних заяв, зокрема щодо готовності до переговорів із Володимиром Путіним та намірів відновити авіасполучення між Молдовою та Російською Федерацією, створюють основу для деяких аналітиків вважати його політиком із проросійською орієнтацією. Тим

самим А. Стояногло продовжує політику колишнього президента – Ігоря Додона [122].

Таким чином, можна стверджувати, що Республіка Молдова з часу підписання Угоди про асоціацію впевнено тримається проєвропейської позиції. Налагоджуючи більш тісну співпрацю з ЄС, країна отримує колосальну фінансову підтримку за допомогою якої може брати участь у різноманітних проєктах та реформувати своє законодавство під загальноєвропейське. Найбільшими внутрішніми проблемами залишаються – корупція та внутрішня нестабільність. Проте домінування проєвропейської коаліції на чолі з Маєю Санду залишають Молдову в полі зору ЄС та країн-партнерів.

4.2. Позиція ЄС у Придністровському конфлікті

Придністров'я, вузька смуга землі, розташована між Україною та річкою Дністер, формально визнана міжнародною спільнотою як частина території Молдови. Проте з часу пострадянської трансформації цей регіон фактично перебуває під контролем сепаратистського уряду. Конфлікт між Молдовою та Придністров'ям найчастіше класифікується разом із іншими подібними ситуаціями в пострадянському просторі як «заморожений конфлікт». Однак збройне протистояння, що розгорнулося невдовзі після розпаду Радянського Союзу, виявилося набагато менш кривавим порівняно з подібними подіями в Абхазії чи Нагірному Карабасі. Це істотно вплинуло на обмеження рівня психологічних травм серед населення. Ключовою відмінністю стала відсутність масштабних етнічних чисток та серйозних порушень прав людини в регіоні. Також питання внутрішньо переміщених осіб тут не набуло такого гострого характеру, як, наприклад, на Південному Кавказі. Обидві сторони конфлікту демонструють значну етнічну й мовну неоднорідність, маючи у своєму складі помітні частки румунського, російського та українського населення. На цьому тлі відносини серед громадян залишаються здебільшого нейтральними або позитивними. Історична взаємодія між Молдовою та Придністров'ям також є значущою. Обидві території понад

півстоліття входили до складу Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки (МРСР), що забезпечило триваліший спільний соціокультурний досвід порівняно з багатьма сучасними державними утвореннями [172, с. 89-90].

Після проголошення незалежності Молдови, уряд країни сприймаючи інші етнічні меншини, що проживали у віддалених районах, як пряму загрозу їхнім політичним та економічним інтересам, вжив подальших заходів щодо посилення адміністративного режиму, а по відношенню до віддалених регіонів були застосовані обмеження. Посилення обмежень з боку центральної влади спонукало до подальшої консолідації етнічних меншин, політизації гасел і цілей їхнього руху, зміцнення основ власної «держави» [352, с. 30].

Коли почала виникати опозиція цим заходам, владна верхівка вирішила застосувати силу, як основний аргумент вирішення проблем, Придністров'я, маючи підтримку Росії, вчинило так само. Так почався Придністровський конфлікт.

У 1992 р., після того як Придністровська Молдавська Республіка (ПМР) проголосила незалежність, тут розпочалася війна з центральною владою Молдови, що тривала пів року. Перемогли сепаратисти завдяки підтримці частин російської армії, розташованих у Придністров'ї. З тих пір конфлікт перейшов у фазу замороженого, а ПМР прагнула увійти до складу Російської Федерації. Єдине, чого вдалося домогтися невизнаній республіці, – російських субсидій, російської пропаганди й прапорів РФ на вулицях [217, с. 223-224].

Самопроголошена Придністровська Молдавська Республіка всередині Молдови була васалом Росії з часів збройних конфліктів у 1992 р. між молдовськими силами та придністровськими сепаратистами, яким допомагала Росія [178, с. 402]. РФ таким чином тримала Молдову у постійній напрузі, перешкоджаючи будь якій спробі йти прозахідним шляхом. Росія надала Придністровській самопроголошеній державі не тільки гроші, але й військо для того щоб зберегти у такий спосіб Республіку Молдова у своїй орбіті. За сприяння 14-ї російської армії, що знаходилася на території Республіки Молдова, озброювалися загони республіканської гвардії. З Росії в Придністров'я прибували

загони козаків [301, с. 75]. Таким чином, Москва готувала підґрунтя для подальшого захоплення Молдови.

Питання Придністров'я є однією з найважливіших проблем сучасної Молдови, де російська сторона найчастіше використовує політику шантажу і тиску. Придністровська Молдавська Республіка зі столицею в Тирасполі це автономний регіон, не визнаний міжнародним співтовариством, але чітко підкреслює свою відокремленість від інших країн та території Молдови. Саме цей конфлікт істотно гальмує розвиток Молдови і ставить її в залежність від Російської Федерації.

Це не перший випадок, коли Москва вдавалась до подібної тактики по відношенню до Молдови. Це загальновизнана тактика щодо всіх колишніх радянських республік, які прагнули послабити російський вплив на свою територію [362, с. 67].

Після того як гаряча фаза конфлікту закінчилась, Молдова та Росія підписали 21 липня 1992 р. мирну угоду, кульмінацією якої було введення миротворчого контингенту російських військ для підтримання порядку із зобов'язанням вивести їх не пізніше 2002 р. Коли ж вийшов термін виводу військ з регіону відповідно до зобов'язань ОБСЄ у Стамбулі, російська сторона заявила, що робити цього не буде. Європа і світ не відреагували, а наслідки маємо до нині. Але стало зрозуміло, що Москва не збирається його дотримуватись. Слід звернутися до слів Отто фон Бісмарка, який зауважував, «що угода з Росією не вартує навіть паперу, на якому її написано».

Маючи свої війська в Молдові, Росія по-перше, має 100% гарантію, що країна не вступить у НАТО, по-друге, маючи тут ракети середнього радіусу дії, Москва потенційно може погрожувати іншим країнам Північного альянсу. І звісно, Росія прагне нових завоювань, а питання Придністров'я відкрите, самі мешканці краю більше проросійські ніж промолдовські.

Процес фактичних переговорів щодо врегулювання конфлікту розпочався у 1994 р. У ньому взяли участь президент Республіки Молдова Мірча Снєгур, президент Російської Федерації Борис Єльцин, а також, за участі як спостерігача, лідер Придністров'я Ігор Смирнов [231, с. 52]. На початку 1990-х рр. європейські

країни щиро вірили, що з Росією можна домовитись. Проте на той час у кожній країні Європи були свої проблеми, тому на Придністров'я не звертали особливої уваги.

До 2002 р. Європейський Союз не брав прямої участі у вирішенні придністровського конфлікту, але згодом значно активізував свої зусилля у цьому напрямі. Одним із перших конкретних кроків стала заборона, введена 27 лютого 2003 р., на поїздки представників «придністровської влади» до країн ЄС. Згодом список осіб із так званої «Придністровської Молдавської Республіки», на яких поширювалися ці санкції, був розширений. Першим яскравим свідченням зростаючої уваги Євросоюзу до Молдови та питання Придністров'я стала Європейська політика сусідства, що почала впроваджуватися з 2004 р. [231, с. 59].

У 2003 р. було висунуто черговий план врегулювання конфлікту, реалізація якого перебувала на межі підписання. Йдеться про так званий Меморандум Козака, названий на честь його автора, який у той період займав посаду заступника керівника Адміністрації президента Російської Федерації. У документі пропонувалася федералізація Республіки Молдова, причому закладені в ньому принципи в цілому узгоджувалися з інтересами колективного Заходу. «ЄС обстоює збереження територіальної цілісності Молдови. Однак питання федералізації Молдови є для нього неістотним у контексті розв'язання конфлікту. Першочерговим питанням є обсяг повноважень, який уряд Молдови делегує Тирасполю. ЄС щиро зацікавлений у тому, щоб надати стільки владних функцій Придністров'ю, скільки раціонально можливо» – зауважив дослідник К. Вітман [249, с. 98].

Наприкінці листопада 2003 р., Верховний представник ЄС Хав'єра Солана порадив президенту В. Вороніну не приймати «Козацький меморандум», оскільки ця пропозиція надала б придністровській стороні фактичне право вето на конституційні зміни в Молдові і таким чином увічнить російську військову присутність на десятиліття [259, с. 2].

Росія не припинила підтримувати придністровський сепаратизм навіть після того, як до влади в Молдові прийшов проросійський комуністичний уряд. Російська

політика щодо Молдови була настільки наполегливою, що навіть молдовські комуністи відвернулися від Росії як від головного «стратегічного» партнера. У 2004 – 2005 рр. Росія також намагалася відсунути на другий план інститути ЄС, активізуючи дискусії щодо Придністров'я з деякими країнами-членами ЄС, щоб показати, що вона консультується з європейськими партнерами, намагаючись підірвати спільну політику ЄС щодо Придністров'я [352].

Європейський Союз долучився до процесу врегулювання придністровського конфлікту із запровадженням Європейської політики сусідства. Протягом 2003 – 2004 рр. ЄС став спеціальним дипломатичним консультантом у Молдові, періодично надсилаючи дипломатичні місії до Кишинева, піднімаючи проблему Придністров'я перед Росією та Україною, висловлюючи думки щодо процесу вирішення конфлікту [289, с. 30].

Деякий період у межах Європейського Союзу панувала думка, що врегулювання Придністровського конфлікту не становитиме значних труднощів. Основою для такого оптимістичного підходу слугувала відсутність у регіоні значущих релігійних або етнічних протиріч, що зазвичай ускладнюють розв'язання подібних питань. «На відміну від більшості інших конфліктів, придністровська проблема не має глибокого релігійного чи етнічного коріння», – зазначив спеціальний представник Європейського Союзу у справах Молдови К. Міжеї [183, с. 104].

Проте те, що на початку вважалось клубком ниток, які можна розв'язати, виявилось настільки складним, що конфлікт не вдалося вирішити вже більше як тридцять років. Головна проблема в тому, що мешканцям Придністров'я не потрібна Молдова щоб нормально жити, оскільки їх «щедро» спонсорує Росія. А «силу грошей» не можна недооцінювати. І хоча самопроголошена країна живе ніби в минулому столітті, проте мешканці мають кошти на безбідне життя.

Також важливим є мовне питання, адже мовою навчання у Придністров'ї продовжує залишатися російська [216, с. 376]. Крім російської тут розмовляють українською та румунською. Проте мешканці Придністровської республіки

вважають себе росіянами. І згідно з референдумом 2003 р. більше 90% населення прагнуло приєднатись до Росії.

У Придністров'ї дозволено подвійне громадянство, і значна частина населення володіє також російськими паспортами. Пенсіонери отримують суттєву фінансову підтримку з боку Росії. Таким чином, Росія відіграє важливу роль у підтримці прагнення Придністров'я до незалежності, адже зацікавлена у збереженні такої лояльної до себе території, як ПМР, для зміцнення свого впливу в регіоні [183, с. 105]. Судячи з усього пенсії та допомога від РФ приходила чимала. Від часу самопроголошення незалежності Тирасполь ніколи не мав проблем з міграцією, тобто громадян влаштовував такий порядок речей.

Для Європейського Союзу заморожений конфлікт у Придністров'ї залишається джерелом нестабільності та загрози безпеці в регіоні. Ця проблема вимагає більшої уваги з боку європейської спільноти, оскільки існує низка причин, чому ЄС повинен активніше долучатися до її врегулювання:

1. Присутність замороженої зони конфлікту створює загрози безпеці всього Євросоюзу. Це виражається через контрабанду товарів, незаконну торгівлю зброєю та діяльність організованої злочинності;

2. Конфлікт підриває демократичні реформи, що намагається впроваджувати Молдова, що, своєю чергою, обмежує її здатність виконувати зобов'язання в межах партнерства з ЄС;

3. Географічна близькість до кордонів Євросоюзу додає конфлікту стратегічної ваги. Особливо ситуація загострилася після приєднання Румунії до ЄС у 2007 р. Придністров'я стало своєрідним важелем маніпуляції для Росії, який може бути використаний не лише у випадку збройного протистояння з Молдовою, але й проти Румунії, яка окрім членства в ЄС є ще й частиною НАТО. До цього додається фактор війни Росії проти України, що лише посилює небезпеку в регіоні.

Таким чином, забезпечення стабільності в Придністров'ї стає ключовим завданням для Європейського Союзу як у контексті безпеки, так і для збереження демократичних процесів у сусідніх країнах [299, с. 89-90].

В рамках Плану дій ЄС-Молдова, підписаного 2004 р., Європейський Союз також намагався сприяти мирному врегулюванню конфлікту через дипломатичні зусилля, посередництво та підтримку реформ у Молдові. Цей план був важливим інструментом для забезпечення європейського курсу Молдови, сприяння її політичній та економічній інтеграції до європейської спільноти та забезпечення стабільності в регіоні.

Згідно з Планом дій ЄС-Молдова [26] було передбачено реалізацію чотирьох головних завдань:

«1. Постійна участь Молдови в переговорах щодо правового статусу регіону. З 2005 р., за ініціативою сторін конфлікту, а також посередників проводяться зустрічі в рамках процесу перемовин, який відомий сьогодні під назвою «5+2» (ПМР, Молдова – сторони конфлікту; Росія, Україна, США, ЄС, ОБСЄ – посередники та спостерігачі). Крім цього, згідно плану ЄС проводить окремі зустрічі в рамках двосторонніх відносин з Молдовою, Росією та Україною. Зокрема, Україні була відведена особлива роль у врегулюванні Придністровського конфлікту: проводилися заходи з посилення охорони придністровської ділянки кордону з Молдовою. З боку ЄС відповідальність за виконання задачі покладена на Голову представництва ЄС в Молдові.

2. Стимулювання та підтримка реформ в Молдові. Це сприятиме тому, що країна стане більш привабливою в очах мешканців лівобережних районів Дністра, тим самим посилить в них мотивацію реінтеграції з РМ;

3. Забезпечення виведення російських військ та озброєння з території Придністров'я. Вище було зазначено, що Росія, будучи країною – гарантом врегулювання конфлікту, продовжує на неофіційному рівні надавати підтримку придністровським сепаратистам, що є основним чинником гальмування стабільного розвитку РМ та інтеграції в ЄС.

4. Надання допомоги Молдові з боку ЄС в постконфліктний період. Уряду країни доведеться займатися відновленням єдиного економічного, політичного, соціального, інформаційного простору. Це завдання, для виконання якого допомога ЄС виявиться вкрай корисною» [299, с. 90].

Таким чином, впровадження Плану дій ЄС-Молдова 2004 р. стало важливим етапом у підтримці мирного врегулювання Придністровського конфлікту. Хоча остаточного розв'язання проблеми досягти не вдалося, зусилля ЄС допомогли зміцнити стабільність у регіоні та сприяли інтеграції Молдови у європейські структури. Подальше врегулювання конфлікту потребує комплексного підходу, з урахуванням як міжнародної підтримки, так і реформ у самій Молдові.

Потрібно визнати що, влада Придністров'я підштовхнула ЄС до більшого залучення до процесу врегулювання конфлікту. Придністров'я виступає проти будь-якого втручання Заходу в цей процес і глибоко не довіряє Європі. Обструкціонізм Придністров'я на переговорах, який використовувався лідерами сепаратистів для продовження статус-кво, фактично дискредитував механізм в очах більшості спостерігачів і дав уряду Молдови переконливі аргументи наполягати на більшій участі ЄС і США в переговорах [353].

Це було підсилено серією напружених відносин між Молдовою та Придністров'ям у 2003 – 2004 рр., які виявили недоліки не лише переговорного формату, а й миротворчого механізму. Жорстока спроба закрити єдині шість румуномовних шкіл з використанням латинського алфавіту в Придністров'ї влітку 2004 р. спричинила низку заяв ЄС, продовження заборони на в'їзд для більшої кількості придністровських чиновників до країн ЄС та візит на початку серпня 2004 р. Роберта Купера, генерального директора із зовнішніх та політичних питань Ради ЄС до Придністров'я. Криза призвела до прямого і небезпечного протистояння між молдовською поліцією і придністровським ополченням, в яке миротворчі сили не втручалися. Також не могла втрутитися Спільна контрольна комісія, до складу якої входили Росія, Придністров'я та Молдова, а також орган, що здійснював нагляд за безпековою ситуацією, через вето Придністров'я та Росії. [353]. Таким чином, дії Придністров'я підірвали довіру до форматів переговорів і миротворчих операцій, очолюваних Росією, і заохотили ЄС, США і Молдову подумати про те, як можна змінити ситуацію.

Одним із ключових зовнішньополітичних ресурсів Європейського Союзу виступає концепція «м'якої сили», що була згадана раніше. Сформований

позитивний імідж ЄС як впливового актора на міжнародній арені, а також привабливість його внутрішньої та зовнішньої політики, забезпечують йому вагомий інструмент для переконання партнерів у підтримці його стратегічних цілей і адаптації до його політичного курсу. Однак варто зауважити, що недостатність «жорсткої сили» обмежує здатність Європейського Союзу ефективно конвертувати свій позитивний імідж у практичну реалізацію механізмів «м'якої сили». Додатково, численні кризові явища, які спостерігалися в Європі протягом останніх років, значною мірою підірвали як загальну привабливість, так і ефективність зазначеної сили ЄС у глобальному контексті [262, с. 276].

Безпекова політика Європейського Союзу характеризується переважним акцентом на дипломатичних інструментах і механізмах «м'якої» сили, що обумовлює необхідність комбінування військових засобів із традиційно цивільними підходами, особливо у контексті гібридної війни. Водночас, навіть у цьому специфічному вимірі, поточний стан європейських структур, залучених до виконання контррозвідувальних завдань і протидії різноманітним формам гібридної агресії, не може розцінюватись як достатній для ефективного протистояння дестабілізаційним діям з боку Російської Федерації [266, с. 22-23].

З метою посилення промолдовських настроїв серед населення Придністров'я ЄС долучився до Програми підтримки заходів щодо зміцнення довіри, взявши на себе основну частину фінансування 12 проєктів. Запровадження автономних торговельних преференцій з боку Європейського Союзу, а також організація митного оформлення експортних товарів із Придністровського регіону виключно через митні органи Республіки Молдова, спричинили зростання обсягів експорту до країн ЄС. Таким чином, ЄС прагнув створити додаткові економічні стимули, спрямовані на поглиблення співпраці між Кишиневом і Тирасполем [289, с. 31].

Дослідники наголошують на існуванні певної невідповідності між діями ЄС та його риторикою щодо Придністровського конфлікту. Офіційно ЄС виступав за збереження задекларованого переговорного формату і, відповідно, за те, щоб залишитися поза формальним переговорним процесом. Значна повага до Росії проявлялася в публічних заявах ЄС, в яких наголошувалось, що ЄС

співпрацюватиме з Росією [361, с. 4], не дивлячись на її агресивну політику щодо Молдови під час активної фази конфлікту.

Як один із міжнародно-правових доказів участі Російської Федерації у війні як агресора можна розглядати Рішення Європейського суду з прав людини від 8 липня 2004 р. у справі «Ілашку та інші проти Молдови і Росії». У цьому ключовому документі міжнародного права було зазначено конкретні аспекти, що підтверджують причетність РФ до конфлікту:

«380. в ході Молдавського конфлікту 1991 – 1992 рр. сили колишньої 14 армії перебували в Придністров'ї та билися на стороні придністровських сепаратистів. Велика кількість зброї зі складів 14 армії була добровільно передана сепаратистам. З грудня 1991 р. Молдовська влада систематично скаржилася в міжнародні органи на акти агресії з боку колишньої 14 армії проти Республіки Молдова і звинувачувала Росію в підтримці Російських сепаратистів [5].

381. У ході зіткнень між молдовською владою і придністровськими сепаратистами лідери Російської Федерації підтримували сепаратистів своїми політичними заявами. Росія підготувала основні положення угоди про припинення вогню і підписала їх як сторона.

382. Відповідальність Російської Федерації настає у зв'язку з незаконними діями придністровських сепаратистів, ураховуючи підтримку цих дій з боку Росії. Російська Федерація зробила свій внесок в утвердження сепаратистського режиму в Придністров'ї, підтримуючи його політичними і військовими засобами. Навіть після підписання угоди від 21 липня 1992 р. Російська Федерація продовжила забезпечувати військову, політичну та економічну підтримку сепаратистського режиму» [231, с. 51-52].

Це доводить, що завдяки Росії сепаратисти Придністров'я перемогли молдовські сили. І, звісно, не важко здогадатись, кому з того часу не вигідно вирішувати цей конфлікт. Крім того, що війська РФ дислокуються у ПМР, фактично окупувавши цю територію, вони потенційно можуть загрожувати самій Молдові. І поки Москва їх не виведе буде доволі складно вести переговори по беззбройному врегулюванню.

У 2005 р., коли Європейський Союз долучився до переговорного процесу, стратегія «м'якого» підходу набула ще більшої інтенсивності. Це проявилося, зокрема, в упровадженні політики «малих кроків», реалізованої в рамках міжнародної «Програми підтримки заходів зі зміцнення довіри». Лідируючу роль у цій програмі взяла на себе Програма розвитку ООН у Молдові з вагомою фінансовою участю ЄС. Попри значні інвестиції Євросоюзу в розвиток Придністров'я та торговельні привілеї, включно з наданням режиму найбільшого сприяння в торгівлі після приєднання Молдови разом із Придністров'ям до зони вільної торгівлі з ЄС у 2015 р., громадська думка в регіоні залишалась незмінною. Соціологічне опитування 2019 р. румунського агентства показало, що місцеве населення не проявляє більшої симпатії до Європи порівняно з Росією. Попри те, що придністровський бізнес дедалі більше залежить від європейських ринків і переорієнтовується на Європу, суспільні настрої залишаються проросійськими. У 2019 р. лише 5,2% респондентів висловили підтримку входженню регіону до складу Молдови. Натомість 37,1% вважали інтеграцію до Російської Федерації найкращим варіантом, а 22,6% виступали за повну незалежність регіону. Динаміка ідентичності населення також є показовою: 37,3% опитаних ідентифікували себе як «придністровців», 35,7% – як росіяни, і лише 14% назвали себе молдованами. Парадоксально, що попри той факт, що найбільша частка експорту регіону (30%) припадає на країни ЄС (проти 13%, які йдуть до Росії), аж 92,2% «придністровців» назвали Росію найкращим політичним та економічним партнером. Ще більш контрастною є статистика щодо зовнішніх загроз: згідно з опитуванням, 41,9% населення вважають Україну головною загрозою для регіону, 15,6% виділяють США, 13,2% – Молдову, а 7% – Румунію. [300].

За сприяння Європейського Союзу та України 22 липня 2005 р. парламент Молдови ухвалив закон, що визначає статус Придністров'я [123]. Відповідно до документа, російські миротворці мали покинути регіон до 31 грудня 2006 р., а Придністров'ю передбачалося втратити статус суверенної держави та інтегруватися до складу Молдови як автономія. Його статус був окреслений як «адміністративно-територіальне утворення у формі республіки в межах Республіки

Молдова». Регіон мав стати частиною спільного економічного, митного та фінансового простору країни, але водночас отримати власну конституцію і уряд. Ці органи повинні були формуватися Верховною Радою Придністров'я – законодавчим органом, який обиратиметься через всенародне голосування [226, с. 7]. Проте і цього разу Росія проігнорувала європейську спільноту.

Згодом Європейський Союз залучив Україну до переговорного процесу. У цьому контексті було представлено План Ющенка, відомий як «7 кроків до демократії». Цей план був офіційно озвучений Президентом України Віктором Ющенком під час саміту ГУАМ, що відбувся 22 квітня 2005 р. [15]. План включав ідею «демократизації» Придністров'я, а також організацію прозорих і вільних виборів до місцевої Верховної Ради. Контроль за їх проведенням передбачалося покласти на міжнародні інституції, такі як Європейський Союз, ОБСЄ, Рада Європи, а також на Росію, США, Україну та інші демократичні країни [301, с. 36].

З метою реалізації цього плану Молдова прийняла низку додаткових резолюцій, які передбачали ліквідацію придністровської міліції та так званого Міністерства державної безпеки – фактично проросійської мілітаризованої структури. Серед інших заходів були забезпечення вільної діяльності молдовських політичних партій, міжнародних і молдовських засобів масової інформації на території Придністров'я, а також підтримка розвитку громадянського суспільства. Парламент Молдови поставив умову, згідно з якою всі кандидати на виборах у Придністров'ї повинні мати молдовське громадянство. Окремо висувалася вимога демілітаризації регіону, що включала виведення російських миротворчих військ і припинення незаконної транскордонної торгівлі. Однак ці ініціативи не були визнані керівництвом Придністровської Молдавської Республіки, що зрештою призвело до згортання Плану Ющенка [301, с. 36].

Важливим моментом у співробітництві ЄС з Молдовою стало започаткування у 2005 р. Місії Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні (EUBAM) [151].

Місія Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні працює в Республіці Молдова та Україні для того, щоб:

– сприяти стандартам і процедурам управління кордонами Європейського Союзу для швидшого перетину людей і товарів;

– підвищувати професійний потенціал митних і прикордонних органів Молдови та України;

– допомагати молдовським та українським партнерам у більш ефективній боротьбі з транскордонною злочинністю;

– виконувати роль каталізатора та об'єднувати ключові зацікавлені сторони для посилення транскордонної співпраці між прикордонними органами та правоохоронними відомствами;

– сприяти мирному врегулюванню Придністровського конфлікту [138].

Правовою основою EUBAM є Меморандум про Взаєморозуміння, підписаний 7 жовтня 2005 р. Європейською Комісією та Урядами Республіки Молдова та України [151]. Проєкт реалізується за фінансової підтримки Європейського Союзу в рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства, з Міжнародною організацією з міграції (МОМ) у ролі виконавчого партнера. Чинний мандат Місії діє до 30 листопада 2025 р.

Мандат EUBAM передбачає:

– «бути присутньою та спостерігати за митним оформленням і прикордонними перевірками;

– з метою консультування вивчати документи та записи (включаючи дані в електронному вигляді) стосовно охорони кордону;

– надавати допомогу у боротьбі з незаконним переміщенням осіб та товарів;

– направляти запити на повторну перевірку та переоцінку будь-якої партії товарів, що вже пройшла перевірку;

– відвідувати без попередження будь-яке місце на молдавсько-українському кордоні, включаючи прикордонні відділення, митні пости, транзитні офіси, внутрішні відділення поліції, заклади зі збору доходів та транзитні дороги вздовж кордону;

– вільно пересуватися на територіях Молдови й України;

– перетинати молдовсько-український державний кордон зі здійсненням контролю лише у виключно необхідних цілях і без жодних затримок;

– використовувати будь-які дороги та мости без сплати податків і мита;

– мати доступ до відповідного телекомунікаційного обладнання;

– імпортувати та експортувати товари для офіційного використання в Місії» [124].

Висновки Місії ЄС EUBAM вказують на те, що Придністров'я є осередком масштабної організованої контрабанди основних споживчих товарів та продуктів харчування. Щорічні прибутки від таких схем сягають десятків мільйонів євро. Місія виявила значні проблеми в управлінні по обидва боки кордону та представила низку рекомендацій для молдовської й української влади з метою уніфікації стандартів із європейськими. Серед пропозицій – модернізація інформаційних технологій, надання прикордонним органам слідчих повноважень, покращення щоденного обміну даними, розвиток механізмів аналізу ризиків і впровадження децентралізації повноважень [172, с. 91].

5 червня 2010 р. під час зустрічі Президента Російської Федерації Дмитра Медведєва з канцлером Федеративної Республіки Німеччина Ангелою Меркель був підписаний меморандум, який передбачав можливість створення Комітету «Росія – ЄС» для обговорення питань зовнішньої політики та безпеки на рівні міністрів. У документі також зазначалася необхідність співпраці між Росією та Європейським Союзом у рамках вирішення придністровського конфлікту у форматі «5+2» [301, с. 37-38].

У грудні 2011 р. після дуже конкурентних виборів у сепаратистському регіоні Євген Шевчук переміг Анатолія Камінського, колишнього голову місцевого парламенту, за яким стояв Кремль. Не дивно, що Росія поставилася до Шевчука холодно в перші дні його президентства в 2012 р. [357]. ЄС та Молдова розраховували, що нова влада Придністров'я візьме якщо не проєвропейський, то хоча б і не промосковський курс. Тому Європейський Союз пішов на певні поступки Тирасполю.

Рада ЄС навіть тимчасово скасувала візові обмеження для керівництва Придністров'я, щоб сприяти прогресу. Завдяки конструктивним робочим відносинам між прем'єр-міністром Молдови Владом Філатом і главою адміністрації ПМР Євгеном Шевчуком вдалося досягти низки домовленостей і пожвавити економічні та гуманітарні зв'язки між Молдовою і Придністров'ям. Сторони узгодили встановлення прямого телефонного зв'язку, а також відновили пасажирські перевезення за маршрутом Кишинів – Тирасполь – Одеса та вантажні залізничні сполучення через територію Придністров'я [301 с. 38]. Проте, період взаємодії завершився доволі швидко. Наприкінці 2012 р. стосунки між Євгеном Шевчуком і Кремлем почали розморожуватися, після чого президент Придністров'я вже не приховував своєї проросійської орієнтації.

У листопаді 2013 р. в ході саміту «Східного партнерства» у Вільнюсі Республіка Молдова парафувала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом. Цей крок викликав негативну реакцію в Тирасполі, оскільки Придністров'я наполягало на укладенні окремої угоди з ЄС. Після офіційного підписання Угоди про асоціацію в червні 2014 р. Євген Шевчук, колишній лідер невизнаного Придністровського регіону, заявив, що даний крок суперечить зобов'язанням, які Молдова взяла на себе згідно з Московським меморандумом 1997 р. Він також підкреслив, що зміст Угоди не враховує інтереси придністровських виробників і загалом економіки регіону [301, с. 18].

Тирасполь намагався прикинутися ображеним аутсайдером, нарікаючи на неспроможність вплинути на зміст переговорів. Сепаратистська республіка, діючи стратегічно, звернулася до низки публічних аргументів, спрямованих на зрив переговорного процесу щодо створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі. У ній стверджувалося, що це погіршить економічну ситуацію в регіоні (хоча експерти прогнозували зростання ВВП на 3,6% у результаті її застосування) і унеможливить процес зміцнення довіри між Кишиневом і Тирасполем, що безпосередньо вплине на перспективи остаточного вирішення конфлікту. Додаючи геополітичний фактор, натякали, що ЄС прагне змусити Придністров'я відмовитися від євразійського вектора економічної інтеграції.

Стратегія Придністров'я йшла в ногу з порядком денним Росії в Молдові. Кремль активно просував наратив про те, що європейська інтеграція Молдови підриває шанси країни на реінтеграцію та може спровокувати подальші тріщини в її територіальній цілісності (наприклад, у Гагаузії). Москва спробувала скористатися скаргами Тирасполя, щоб загальмувати переговори Молдови з ЄС. Чим голосніше сепаратистська республіка пропагувала курс проти Поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі і риторику щодо євразійської інтеграції, тим більше переваг вона могла отримати від Кремля. Наприклад, у листопаді 2012 р. Росія заснувала GONGO4 «Євразійська інтеграція», спрямовану на спрямування коштів (за оцінками, до 100 мільйонів доларів США) до Придністров'я для різних гуманітарних та інфраструктурних проектів [357]. Попри зусилля Придністров'я та Росії, переговорний процес щодо створення Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з Європейським Союзом не був зупинений. Зрештою, стало зрозуміло, що очільники Тирасполя тільки тягнуть час, перешкоджаючи подальшій співпраці між Молдовою та Європейським Союзом.

До моменту набуття чинності Угоди про асоціацію між Молдовою та Європейським Союзом (1 січня 2015 р.) Придністровський регіон мав можливість користуватися режимом найбільшого сприяння в торгівлі з ЄС. Після впровадження Угоди цей режим було продовжено на один рік, хоча очікувалось, що його дію завершать 1 січня 2016 р. Разом з тим, наприкінці 2015 р. Рада асоціації Молдова–ЄС оголосила про поширення положень Угоди щодо питань торгівлі на всю територію Молдови. Це дозволило Придністров'ю разом з рештою країни приєднатися до зони вільної торгівлі з Європейським Союзом без змін у політичному статусі регіону. Другим важливим напрямом співпраці стала реалізація програми «Support to Confidence Building Measures Programme» (у перекладі – «Програма підтримки заходів зі зміцнення довіри»), яку спільно впроваджували Європейський Союз та Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй у Республіці Молдова (UNDP Молдова) [301, с. 18].

З 2009 р. в межах програми було реалізовано п'ять етапів. Основне фінансування надходило від Європейського Союзу, причому його обсяги невпинно

зростали. Для першого етапу програми було виділено 1,7 млн євро, під час другого етапу сума збільшилась до 2 млн євро. Третій етап отримав уже 10,6 млн євро, з яких 9,5 млн євро надійшло від ЄС, а 1,1 млн євро – з операційного бюджету UNDP. Таким чином, фінансування третього етапу майже втричі перевищило сумарні кошти двох попередніх етапів. У подальшому фінансування залишалося стабільним: у рамках четвертого етапу (2015–2018 рр.) Євросоюз виділив 11,1 млн доларів США, а для п'ятого етапу (2019–2021 рр.) – 10,7 млн доларів США.

На кожному етапі цієї програми були визначені конкретні завдання, серед яких:

– «поліпшення економічного розвитку та економічне зближення між двома берегами Дністра через обмін досвідом і розширення спектру послуг з підтримки бізнесу;

– стимулювання місцевих громад до участі у спільних проєктах з розвитку соціальної сфери;

– виявлення та пошук спільних проблем екологічного розвитку завдяки створенню можливостей і платформ для співпраці суб'єктів з обох берегів Дністра;

– розширення можливостей місцевих громад та суб'єктів обох сторін для участі у спільних проєктах, спрямованих на поліпшення критично важливої інфраструктури;

– розвиток громадянського суспільства у спосіб підвищення потенціалу неурядових організацій у сфері крос-берегової співпраці з вирішення основних завдань місцевого розвитку» [301, с. 19].

Третій напрямок стосується так званого Берлінського протоколу, який представляє собою дорожню карту дій, ухвалену в ході зустрічі у форматі «5+2», що відбулася 2–3 червня 2016 р. в Берліні [12]. На той час Німеччина головувала в ОБСЄ, і завдяки активній роботі її дипломатії вдалося досягти підписання цього документа.

У протоколі зазначено сім пунктів, з яких п'ять стосуються конкретних аспектів, спрямованих на вирішення поставленого питання: «апостилювання (підтвердження чинності) дипломів, виданих у Придністров'ї; використання

автомобілів з номерними знаками, зареєстрованими у ПМР для участі в міжнародному дорожньому русі; налагодження зв'язку; співпраця в галузі екології, зокрема охорони ресурсів Дністра; питання кримінальних справ, порушених у Молдові проти так званих громадян Придністров'я».

Підписання документа викликало хвилю критики серед експертної спільноти та представників громадянського суспільства Молдови. У своїй заяві вони висловили занепокоєння, що під час переговорів у форматі «5+2» на країну чиниться тиск, спрямований на змушення влади Республіки Молдова прийняти односторонні поступки, які суперечать нормам і принципам міжнародного права. На їхню думку, такі поступки могли б суттєво нашкодити перспективам майбутніх переговорів і створити небезпечний прецедент для інших заморожених конфліктів [301, с. 21].

Попри вжиті заходи, їхній вплив виявляється недостатнім для суттєвого впливу на позицію третьої сторони у переговорному процесі – Російської Федерації, яка відіграє ключову роль у Придністровському конфлікті. Підтримуючи контрольовану нестабільність у Республіці Молдова, що слугує джерелом напруги як для регіональної системи безпеки, так і для національних інтересів України, офіційна Москва демонструє сталість у своїх діях та відмову від компромісів. Ті поступки, реалізація яких могла б бути спрямована на стабілізацію ситуації за участю Європейського Союзу, залишаються поза її політичною волею [290, с. 6].

Офіційно ЄС вважав неприйнятною незмінну позицію керівництва Придністровського регіону Республіки Молдова та його небажання повною мірою залучитися до зусиль для досягнення мирного та всеосяжного вирішення Придністровського конфлікту [149]. Після чого ЄС застосував санкції проти Придністров'я.

Придністров'я, яке залишається під фактичним контролем Москви, перетворилося на інструмент стримування не лише проєвропейських сил у Молдові, але й джерело поширення російської загрози на південно-східні регіони України. У період з 2014 р. до середини 2015-го сотні російських «миротворців»,

дислокованих на берегах Дністра, суттєво підвищили свою бойову готовність, активно проводячи тренування, навчання зі стрільби та маневри. У вересні 2014 р. з'явилися повідомлення про відправку до регіону додаткових військових підрозділів, чого не спостерігалося за попереднє десятиліття. Восени того ж року президент невизнаної республіки, Євген Шевчук, зробив заяву з натяком на кримський сценарій, зазначивши, що Тирасполь може самостійно визначати свою подальшу долю шляхом референдуму [233, с. 367-368].

Втім, стратегія Європейського Союзу, спрямована на поступове зміцнення довіри через політику «малих кроків», так і не досягла передбачуваних результатів. Станом на 2020 р. існуючий формат переговорного процесу не сприяв ефективному впровадженню досягнутих домовленостей. Крім того, заходи, спрямовані на економічне зближення, не змогли забезпечити підвищення рівня довіри серед населення Придністровського регіону до політичного курсу, реалізованого Кишиневом [235, с. 10].

Міжнародна спільнота не визнала підсумків проведеного референдуму, і тому Придністровська Молдавська Республіка досі залишається невизнаною державою. Європейський Союз наголосив, що такий «референдум» суперечить міжнародно визнаному суверенітету та територіальній цілісності Республіки Молдова. Разом із тим, західні партнери порадили Молдові докласти зусиль до переконання жителів Придністров'я у перевагах життя в єдиній державі [184, с. 10-11].

У 2016 р. спостерігалося пожвавлення переговорів про врегулювання Придністровського конфлікту, адже з 1 січня 2016 р. правила ПВЗВТ між ЄС та Молдовою були поширені на Придністров'я, що дозволило економічним операторам, розташованим у цьому регіоні, продовжувати користуватися перевагами преференційної торгівлі з ЄС [38, с. 20].

Суттєвою перешкодою для врегулювання проблематики Придністров'я залишається переконаність придністровців у тому, що економічна ситуація молдован значно гірша за їхню. Хоч рівень життя і є приблизно однаковим, ці уявлення значною мірою формуються завдяки цілеспрямованій пропаганді. Навіть якщо Молдова стане економічно привабливою, перспектива врегулювання

конфлікту залишається слабкою без хоча б мінімального рівня довіри між сторонами, а саме цього елементу катастрофічно бракує. Більше того, стосунки між сторонами настільки напружені, що кожна з них звинувачує іншу у нечистоплотності під час переговорів та численних порушеннях домовленостей. Молдовські посадовці тривалий час заявляли, що досягнути угоди неможливо, поки Ігор Смирнов залишається при владі; з боку придністровців такі ж закиди лунали на адресу Володимира Вороніна. Проте сьогодні лідери обох сторін уже змінилися [172, с. 93]. Президентка М. Санду розраховує вирішити цей конфлікт після приєднання Молдови до ЄС. Проте для того, щоб його вирішити необхідно аби Росія вивела з Придністров'я свої війська.

Перемога Маї Санду на президентських виборах у Молдові в листопаді 2020 р., а також успіх проєвропейських сил на парламентських виборах у липні 2021 р. були сприйняті у Придністровському регіоні переважно спокійно. Керівник придністровської адміністрації Вадим Красносельський зазначив, що Тирасполь готовий до конструктивного діалогу як із новим президентом, так і з новообраним парламентом [301, с. 26-27].

Європейська політика в стратегічному контексті характеризується суперечливістю, що проявляється у її непослідовності та неперервних коливаннях між кількома взаємовиключними підходами. Зокрема, європейські держави намагаються знайти баланс між прагненням до компромісів і веденням діалогу з Москвою та необхідністю захисту власних демократичних цінностей. Політика варіюється між ілюзіями створення континентальної системи безпеки і орієнтацією на трансатлантичну солідарність, а також між стратегіями умиротворення агресора і активного протидії його загрозам. Така стратегічна невизначеність відображає глибоку внутрішню боротьбу на рівні європейської політичної думки, включаючи гостру конфронтацію між прагматизмом вузькокорисливого характеру та стратегічними інтересами і ключовими цінностями, що мають принципове значення для регіону [266, с. 20].

У зв'язку з «заморожуванням» конфлікту, завершенням його «гарячої» фази майже три десятиліття тому та відсутністю подальшої необхідності військової

присутності й гарантій підтримання миру, виникла потреба замінити чинну «миротворчу» операцію на міжнародну цивільну спостережну місію ОБСЄ, ЄС або ООН. При обговоренні форматів можливої місії в Придністров'ї було запропоновано надати їй комплексний характер із залученням ОБСЄ, ЄС і окремих країн-членів. Також розглядалася можливість створення міжнародної поліцейської місії для забезпечення громадського порядку та співпраці з місцевими органами влади у формуванні дієвих демократичних структур правопорядку [231, с. 57].

Після анексії Криму та розгортання війни на Сході України стало очевидним, що Придністровський конфлікт слід сприймати як частину ширшої стратегії гібридної війни, яку веде РФ. Спільні витоки цих конфліктів – придністровського та російсько-українського – вказують на нагальну потребу в координації зусиль і розробці єдиних підходів до їх вирішення. Важливим також є протистояння новим викликам і загрозам у регіоні [192, с. 396].

Анексувавши Крим Росія показала не лише Європі, а й усьому світу, що навіть у XXI ст. кордони держав можна змінювати. Прикладів цього, на жаль, дуже багато: Грузія, Абхазія, Придністров'я, Осетія, Таджикистан, Чечня, Дагестан, Україна та Сирія і цей перелік далеко не повний. Більшість країн ЄС засудили таку агресивну політику Росії спрямовану на розширення розширення сфери впливу і створення низки лояльних їй територій, проте на сьогодні реальної ефективної протидії на законних підставах країни-члени зробити не можуть. Таким чином, можна стверджувати, що приклад Придністровського конфлікту показує, що поступки Росії не дали ніяких результатів.

Важливим чинником, що сприяв тиску на молдовське керівництво та загостренню ситуації в країні, стала активізація сепаратистських рухів у Гагаузії. Основною метою цих дій було створення додаткових перепон на шляху європейської інтеграції держави. Як уже згадувалося, в червні 2013 р. низка депутатів Народних зборів Гагаузії ініціювала збір підписів для організації референдуму щодо виходу автономії зі складу Республіки Молдова. Цю ідею відкрито підтримували як керівництво Придністров'я, так і російські медіа, які розгорнули масштабну кампанію з провокування нового осередку напруги в регіоні

[92]. На думку політолога Олександра Вайнрауха: «до врегулювання конфлікту у Придністров'ї ще далеко. Про це свідчать і результати опитувань як українських, молдовських, так і придністровських експертів» [181, с. 89].

Окрім очевидного небажання влади Придністров'я розпрощатися з військовими ресурсами, які забезпечують почуття безпеки перед потенційним тиском Молдови, однією з основних причин залишалася позиція Росії. Вона не прагнула відмовлятися від свого останнього військового форпосту в цьому регіоні, адже його втрата означала б ослаблення впливу на ситуацію тут. Придністров'я водночас служило важливим політичним інструментом впливу Москви не лише на Молдову, а й на Україну. Саме тому «Придністровська Молдавська Республіка» залишається стратегічним партнером для РФ [206, с. 4].

Український науковець Р. Додонов, вивчаючи особливості розвитку збройних конфліктів у пострадянських країнах XXI ст., дійшов висновку, що сепаратистські процеси в цьому регіоні є результатом свідомої стратегії, яку здійснює Москва: «Сепаратистські рухи активізуються або в регіонах із застарілою конфліктністю між автохтонним населенням і титульною нацією, або в регіонах з відсутнім чи слабким національно-етнічним «стрижнем». Перший варіант ми спостерігаємо в Абхазії і Південній Осетії, другий – у Придністров'ї та на Донбасі... Сценарій розгортання збройного конфлікту обирається в Кремлі: якщо сепаратизм виникає в країнах, що позначили свою незалежну від Росії думку, то слід чекати на появу бунтівної території чергової «народної республіки»; якщо ж сепаратистські тенденції присутні в самій РФ, то пріоритет отримують тези про національну єдність і державницькі цінності» [220, с. 62].

На сучасному етапі врегулювання Придністровського конфлікту ми спостерігаємо кризу в переговорному процесі «5+2». Насамперед це пов'язано з повномасштабним вторгненням Росії в Україну. Керівництво невизнаного Придністров'я продовжує проросійську політику. З часу подання Молдовою заявки на отримання статусу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу, самопроголошене Придністров'я посилило вимоги щодо офіційного визнання своєї незалежності з боку Молдови [289, с. 31].

Реалізація політики «малих кроків назустріч один одному» хоча і певною мірою сприяла зниженню напруги у відношеннях Кишиневу та Тирасполя, водночас практично ніяк не просунула з мертвої точки політичне врегулювання Придністровського конфлікту – територія «Придністровської молдавської республіки» з 1992 р. так і залишається непідконтрольною Кишиневу [219, с. 154].

Очільники Європейського Союзу прийшли до висновку, що примирити Молдову та Придністров'я можливо лише економічним шляхом. У їх баченні потужна економіка має бути привабливим стимулом для Тирасполя для початку переговорного процесу. З метою здійснення реформ ЄС тисне на уряд Молдови, підкріплюючи це фінансовими надходженнями, намагається залучити до переговорів США. Це потрібно для того щоб зменшити тиск Росії, оскільки саме Москва не дає змоги провести перемовини між сторонами, та робить усе щоб їх зірвати [346].

ЄС вимагав реформ ще й тому, що коли країна налагодила б стабільну економічну систему, вона стала б привабливою для іноземних інвестицій і відповідно у перспективі знизила корупцію та могла покращити рівень життя населення. Усе це в підсумку зробить Молдову кращим варіантом для Придністров'я і сторони врешті зможуть за посередництва ЄС сісти за стіл перемовин і залагодити конфлікт.

У листопаді 2020 р. президентка М. Санду за підтримки ЄС закликала Москву вивести свої миротворчі війська з Придністров'я, проте Росія не просто проігнорувала, а навпаки почала підбурювати правлячі кола Тирасполя до активної пропаганди ідеї приєднання до Росії. Проте такі дії Кремля не дезорієнтували президентку Молдови і вона завірила ЄС та громадян Республіки Молдова в тому, що можливий план вступу Євросоюзу двома етапами, спершу правий берег Дністра, а потім лівий. У цьому контексті президентка має цілковиту підтримку народу, а також країн-сусідів України та Румунії.

Таким чином, Європейський Союз займає більше активну, ніж нейтральну позицію у врегулюванні Придністровського конфлікту, виступаючи за збереження суверенітету і територіальної цілісності Республіки Молдова. Європарламент

підтримує суверенітет Молдови і готовий до діалогу з Тирасполем. Проте, наразі агресивна Росія тримає свої війська в регіоні та має маріонетковий уряд, який намагається перешкоджати офіційній політиці Молдови на зовнішній арені. ЄС підтримує мирне розв'язання конфлікту шляхом діалогу між сторонами, сприяє зміцненню довіри через спільні ініціативи та проєкти, а також активно залучений у переговорний формат «5+2». Водночас ЄС наголошує на важливості реформ у Молдові для забезпечення стабільності та розвитку регіону. Схоже єдиним способом вирішення конфлікту виступає євроінтеграція Молдови і поступовий економічний тиск на Придністров'я та Росію. Ну і звісно, перемога України у війні, яку розв'язала Росія. Без підтримки Москви Тирасполь буде змушений шукати діалогу з Кишиневом та в подальшому примирення та повернення до Молдови.

4.3. Відносини Молдови з Україною в контексті євроінтеграції

Україна та Республіка Молдова офіційно визнали одна одну як незалежні держави у грудні 1991 р. Встановлення дипломатичних відносин між двома країнами відбулося 10 березня 1992 р., що започаткувало подальший обмін дипломатичними місіями [192, с. 393]. Майже одночасно для обох країн почався процес євроінтеграції.

У 1994 р. Республіка Молдова уклала Угоду про партнерство та співробітництво з Європейським Союзом. У тому ж році аналогічну угоду підписала і Україна. І молода незалежна Молдова і ЄС тоді шукали нових форматів взаємодії, а ця угода заклала основу для політичної, економічної та культурної співпраці між ними. Через складнощі ратифікаційного процесу і для Молдови, й для України Угоди про партнерство та співробітництво набули чинності лише у 1998 р. [191].

Після розширення Європейського Союзу у 2004 та 2007 рр. у Східній Європі, між кордонами ЄС і Росії, залишилися три країни – Україна, Молдова та Білорусь – які на той момент перебували на перехресті стратегічних сценаріїв власного розвитку. Інтерес ЄС і Росії до співпраці з цими державами, їхні тісні зв'язки як із

Росією, так і з Євросоюзом, спільна історична спадщина СРСР, значення як країн-транзитерів енергоресурсів і транспортних маршрутів до ЄС, а також необхідність враховувати позиції обох сторін у зовнішній політиці створювали основу для розгляду цих країн як простору «спільного сусідства» між двома головними геополітичними гравцями [274].

Молдова всього кілька років тому вийшла зі своєї найтривалішої політичної кризи, Україна за час незалежності пережила дві революції, і кожен рік відзначався новою хвилею протесту. Причини цього криються глибоко в молдовському та українському суспільствах [272, с. 66].

Перед Європейським Союзом постала необхідність розробки нової дієвої моделі взаємин із країнами Східного партнерства, яка могла б відповідати на питання про перспективи подальшого розширення. Зокрема, Україна та Молдова вже тоді проголосили інтеграцію до Союзу своїм головним зовнішньополітичним пріоритетом. Водночас така модель мала забезпечити основу для комплексного політико-економічного діалогу, а також сприяти співпраці у сферах безпеки, прикордонного врядування, міграційної політики та інших стратегічно важливих напрямів [283, с. 319].

Корупція і зловживання владою з боку політичного класу призводили до недовіри громадян до політичної системи в цілому. У квітні 2017 р. лише 16% молдован мали довіру до парламенту та політичних партій, а 19% довіряли уряду. Найбільш довіреною установою була церква – 29%. В Україні ситуація була ще гірша, 65% не довіряли державній владі, 70% не довіряли Президенту і 75% не довіряли Верховній Раді [272, с. 67].

Зовнішня політика Молдови істотно залежить від факту існування непризнаної Придністровської Молдовської Республіки, над якою центральна влада країни фактично не має контролю. Схожа проблема постала і в Україні після анексії Криму у 2014 р. та появи невизнаних Донецької і Луганської Народних Республік [202, с. 159].

Політичні еліти відіграють значною мірою виконавчо-інституційну функцію в процесі поширення цінностей ЄС. Вони відповідають за формування законодавчої

та правоохоронної систем, вони також зобов'язані підтримувати свободу слова, незалежність ЗМІ та рівність перед законом, вони мають вплив на економічні та соціальні реформи, можуть формувати громадську думку та культуру. Тривалий час після здобуття Україною та Республікою Молдова незалежності політичні еліти обох країн були скоріше перешкодою на шляху реалізації демократичної ціннісної парадигми в цих державах, ніж опорою. Посткомуністична проросійська політична еліта значною мірою сприяла зміцненню консерватизму та традиціоналізму в українському та молдовському суспільствах. Високий рівень корупції та патронажно-клієнтська система державного управління визначали номінальний характер суспільно-політичних реформ та функціонування демократичних інститутів. З часом циркуляція політичних еліт призвела до оновлення керівників державної влади. Разом з тим, пріоритетом для молдовських та українських політиків було насамперед утримання влади, що спонукало їх використовувати проєвропейську риторику та впроваджувати деякі реформи ЄС у виборчих цілях. Сьогодні, після більш ніж 30 років незалежності, офіційна позиція українських та молдовських політиків нарешті чітко декларує проєвропейський вектор розвитку обох країн. Ціннісна парадигма ЄС є основою для побудови стратегії внутрішньої політики. Практично всі законодавчі ініціативи та суспільно-політичні реформи реалізуються відповідно до західноєвропейських цінностей та принципів [340, с. 103].

Слід зазначити, що в авторитарних і тоталітарних системах, таких як Радянський Союз, феномен громадянського суспільства або деформований за змістом, або відсутній взагалі. Тому розбудова ефективного сектору громадянського суспільства в Україні та Республіці Молдова розпочалася лише після здобуття цими країнами незалежності. У свою чергу, на громадянське суспільство було покладено місію поширення демократичних, європейських цінностей у маси. Майже всі європейські програми розбудови та зміцнення демократії були спрямовані на підтримку діяльності громадського сектору. Водночас, зростаюча кількість громадських організацій не змогла охопити великий сегмент суспільства, що призвело до низьких показників залучення громадян – 5%

та 4% в Україні та Молдові відповідно. Станом на 2021 р. лише 21% українців та 22% молдован відчували довіру до громадських організацій у своїх країнах [340, с. 103-104].

Ця цифра є критично низькою і дає зрозуміти, що українське та молдовське громадянське суспільства все ще перебувають у процесі формування. Однак, незважаючи на такий висновок, саме український та молдовський народи стали основним джерелом проєвропейських настроїв в обох країнах, що пов'язує європейську інтеграцію з метою покращення їхнього соціально-економічного майбутнього.

Засоби масової інформації є найважливішим засобом у поширенні демократичних цінностей у суспільстві. Протягом незалежної історії України та Республіки Молдова були періоди посилення цензури та придушення свободи слова. Така тенденція спостерігалася ще в першому десятилітті 2000-х років. Однак, незважаючи на це, ЗМІ активно поширювали незалежну інформацію, в тому числі через соціальні мережі. На сьогодні в Україні та Республіці Молдова є досить успішні кейси медіаактивності, які сприяють зміцненню захисту прав людини, свободі та динаміці демократичних перетворень. Наприклад, можна згадати медіаплатформу AGORA, яка активно висвітлює питання прав людини, прозорості державних закупівель та антикорупційних заходів у Республіці Молдова, або медіапроєкт Hromadske.ua, який є незалежним інтернет-виданням, що популяризує демократичні та європейські цінності в Україні [340, с. 104].

Європейський Союз відігравав роль головного ініціатора та донора у процесі поширення демократичних цінностей у перехідних демократіях, зокрема в Україні та Республіці Молдова [340, с. 104]. Оскільки законодавства обох країн є пострадянськими і мають певні суперечності, через які владні структури можуть відчувати себе недоторканими в усьому.

Україна та Молдова, як учасниці програми ЄС «Східне партнерство», мають змогу скористатися обмеженими, але цілком реальними перспективами співпраці в рамках цього формату. Це стає можливим передусім завдяки тому, що обидві держави знаходяться на подібному рівні впровадження доступних інструментів і

ресурсів. Окрім того, Україна та Молдова підписали з Європейським Союзом Угоди про асоціацію, які включають всеохоплюючий режим вільної торгівлі. Цей режим передбачає не лише спрощення тарифної політики, а й масштабні регуляторні реформи, спрямовані на адаптацію нормативного середовища обох країн до європейських стандартів [206, с. 9].

Польща активно підтримує ідею швидкого та глибокого входження Молдови та України до Європейського Союзу. Ця країна відіграла важливу роль у розробці Планів дій між ЄС і Україною, ЄС і Молдовою, а також індивідуальних планів інтеграції для держав Закавказзя. Крім того, Польща виступила ініціатором встановлення дипломатичних відносин із Білоруссю. Завдяки зусиллям польських дипломатів, ЄС погодився розмістити на території Польщі Європейське агентство з питань операційного співробітництва щодо зовнішніх кордонів країн-членів, відоме як Агентство управління кордонами [268, с. 37].

Польща вбачала за необхідне запровадження та реалізацію східної політики ЄС, спрямованої на Україну, Молдову, Білорусь, а також, що важливо, Росію. Однак така «зрівнялівка» викликала невдоволення Росії, яка не бажала асоціювати себе з країнами, що донедавна перебували під її впливом і «жили за її правилами». Це була вже третя спроба Польщі закріпити концепцію «східного виміру». Своїм баченням Польща долучилася до дискусій щодо східної політики ЄС, які набрали обертів у 2002 р. після заяви британського міністра закордонних справ Джека Стро стосовно України, Молдови та Білорусі. Він запропонував Євросоюзу надати підтримку цим країнам для сприяння розвитку демократії та ринкових відносин. Ініціатива здобула міжнародну підтримку, про що свідчить її продовження Данією і Великобританією через створення концепції «Ініціативи нового сусідства». В результаті Україна, Молдова та Білорусь отримали статус «особливих сусідів», закріплюючи їхню важливість у майбутній політиці ЄС [251, с. 52].

Не можна оминути увагою й інші держави Європейського Союзу, які, з різним ступенем активності, сприяють розвитку східного вектора політики ЄС. Серед найбільш помітних партнерів слід виділити країни Балтії, Скандинавії та регіону Вишеградської групи. Ці країни вже сформували міцні та активні зв’язки з

державами Східної Європи, проявляючи проактивний підхід у просуванні зазначеного напряму зовнішньої політики ЄС [228, с. 77-78].

Наприкінці 2020 р. новообрана проєвропейська президентка Мая Санду, разом із створенням проєвропейської більшості в молдовському уряді, відкрила нову сторінку у відносинах між Кишиневом і Брюсселем. Прихід до влади цієї політичної сили став поштовхом для активізації двостороннього співробітництва, адже вихід із зовнішньополітичної ізоляції та забезпечення інтеграції Молдови до Європейського Союзу визначилися як ключові пріоритети її політичної програми. Цікаво, що перший закордонний візит у цьому статусі Мая Санду здійснила вже 12 січня 2021 р. – до Києва. Під час зустрічі з українським президентом Володимиром Зеленським було обговорено питання посилення партнерських відносин між державами та їхнього спільного прагнення до євроінтеграції [185, с. 37]. Цей візит створив передумови для нової сторінки у двосторонніх відносинах. Він став першим закордонним візитом М. Санду і засвідчив розмороження двосторонніх контактів на найвищому рівні. Окрім того, М. Санду однозначно підтвердила, що вважає Крим частиною України, а також заявила про підтримку суверенітету і непорушності кордонів України [189].

У ході діалогу сторони також обговорили «придністровське питання». Президенти наголосили, що актуальним є діалог з врегулювання Придністровського конфлікту у форматі «5+2», що включає Молдову, Росію, Придністров'я, ОБСЄ і Україну, а також США та ЄС у якості спостерігачів. При цьому, як українська, так і молдовська сторони вважають, що пріоритетом врегулювання має бути питання безпеки та суверенітету і цілісності Республіки Молдова. Для України цей аспект вкрай важливий, адже, як відомо, за президентства І. Додона у Молдові обговорювалися різні, в тому числі проросійські сценарії врегулювання, які могли б створити негативні прецеденти для України [189].

Попри зовнішню агресію, Україна продовжує активно залучатися до переговорного процесу щодо врегулювання конфлікту в Придністров'ї. Київ непохитно підтримує суверенітет і територіальну цілісність Республіки Молдова,

визнаючи обґрунтованість вимог молдовської сторони щодо виведення з її території російських військових підрозділів, озброєнь і боєприпасів. Україна також виступає за трансформацію нинішньої миротворчої операції, що перебуває під керівництвом Російської Федерації, в міжнародну цивільну місію. Розв'язання конфлікту має бути досягнуте виключно мирним шляхом, із забезпеченням дотримання міжнародно визнаної територіальної цілісності Республіки Молдова в межах її суверенних кордонів [192, с. 395-396].

Дещо схожими для України та Молдови у 2014 р. стала гібридна агресія Росією. Для порівняння візьмемо Придністров'я та Донбас. Хоча між конфліктами лежить час у 20 років, вони практично ідентичні. Обидва почалися після зміни політичного курсу з проросійського на більш незалежний. Використовуючи засоби масової інформації та пропаганду, Російська Федерація розпочала хвилю протестів місцевих російськомовних меншин. Як у молдовському, так і в українському сценаріях російське телебачення лякало населення розповідями про унійністські/бандерівські репресії проти їхніх громад та порушення їхніх прав. Протестуючі натовпи починали самоорганізовуватися, як правило, під керівництвом кураторів з Росії, і блокували дороги та адміністративні будівлі. Через деякий час риторика змінювалася від збереження прав російськомовних до закликів до федералізації та суверенітету, а потім до закликів до незалежних та/або об'єднання з Росією. Кінцевий результат: ще одна сіра зона і заморожений конфлікт [272, с. 68], який для України обернувся повномасштабною агресією.

Європейська інтеграція слугує ключовою платформою для поглиблення співпраці між державами у сферах зміцнення демократичних цінностей, розбудови інститутів громадянського суспільства, проведення комплексних внутрішніх реформ і ефективного протистояння корупційним проявам. Одним з найважливіших завдань Посольства України в Республіці Молдова є здійснення інформаційно-роз'яснювальної діяльності, що спрямована на забезпечення молдовських офіційних кіл, аналітичних середовищ та громадськості об'єктивними даними щодо ситуації в Україні в контексті російської агресії. Особливість такої діяльності полягає в тому, що Москва продовжує утримувати значний вплив у

медійному просторі та політичному житті Молдови, що створює додаткові виклики для виконання цього завдання [192, с. 395].

Російсько-українська війна суттєво інтенсифікувала євроінтеграційні процеси в обох країнах. Унаслідок цього, чинні проєвропейські уряди України та Республіки Молдова майже синхронно подали заявки на членство в Європейському Союзі, і в короткий проміжок часу обидві держави отримали статус кандидатів на вступ. Такий розвиток подій свідчить про те, що на даному етапі обидві країни перебувають на аналогічному рівні реалізації свого євроінтеграційного курсу.

Республіка Молдова, сусідня з Україною країна, яка в умовах російсько-української війни зіткнулася з серйозними міграційними та економічними викликами, продовжує залишатися енергетично залежною від Росії. Крім того, на її території досі знаходиться російський «миротворчий» контингент у регіоні невизнаного Придністров'я. У такій ситуації європейська інтеграція стає для країни єдиним шансом уникнути перетворення на сіру зону під впливом РФ. Вона також відкриває можливості фінансової підтримки з боку Європейського Союзу, за умови послідовного впровадження необхідних реформ для наближення до членства в ЄС [185, с. 34].

За словами президента України Володимира Зеленського, «перемога України звільнить світ від такої проблеми, як небезпечна Росія. Історія доводить, що програш диктатури – це завжди поштовх для поширення свободи. Українська перемога – це гарантії безпеки та відновлення територіальної цілісності для Молдови» [119, с. 15].

Отже, спільно скоординовані зусилля щодо вступу до Європейського Союзу залишаються єдиним перспективним шляхом для подальшого розвитку демократичних інститутів, а також для ефективного вирішення питань безпеки в Україні та Республіці Молдова.

Основні етапи формування євроінтеграційного курсу України та Республіки Молдова, починаючи від здобуття незалежності і до вибуху російсько-української війни, умовно розподіляються на три ключові періоди:

1. Період співпраці та партнерства з ЄС (1991–2014 рр.);

2. Період політичної асоціації та інтеграції з ЄС (2014–2021 рр.);

3. Період кандидатства на вступ до ЄС (з 2022 р. і до нині). Кожен із цих етапів відображає поступальну динаміку євроінтеграційних процесів у обох державах, а також ключові фактори, що впливали на характер і розвиток їхніх відносин із Європейським Союзом [185, с. 34-35].

Аналізуючи початковий етап формування євроінтеграційного політичного курсу Республіки Молдова, неважко дійти висновку, що, порівняно з Україною, процес встановлення перших відносин між Молдовою та Європейським Союзом був значно тривалішим і складнішим. Інтеграція Молдови до європейського простору почала обговорюватися ще з 1990 р. Однак реакція ЄС на ці ініціативи виявилася здебільшого стриманою, що значною мірою було зумовлено внутрішньополітичною нестабільністю в регіоні. Зокрема, ключовим чинником було загострення конфлікту в самопроголошеній Придністровській Молдовській Республіці, який розпочався у 1990 р. та супроводжувався інтенсивним військовим протистоянням. У 1992 р. цей конфлікт набув нового виміру із введенням на територію Придністров'я російського «миротворчого» контингенту, присутність якого зберігається донині. Попри початкове байдужість ЄС, відносини між Молдовою та об'єднаною Європою офіційно розпочалися лише після підписання Угоди про партнерство та співробітництво у 1994 р. Водночас слід зазначити, що вагомий політичний імпульс євроінтеграції виходив зі сторони молдовського керівництва лише згодом. Вперше концепція інтеграції Республіки Молдова до європейських структур була офіційно артикульована на найвищому рівні президентом Петру Лучинським лише у грудні 1996 р. під час його контактів із європейськими посадовцями [185, с. 35-36].

Третій саміт «Східного партнерства», що відбувся у Вільнюсі 28-29 листопада 2013 р., в геополітичному контексті позначився як поразка Європейського Союзу та водночас значний успіх Росії у Східній Європі. Як зауважує Дж. Шерр, «рішення українського уряду від 21 листопада 2013 р. про призупинення підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом стало

ключовим моментом у цьому процесі перемогою для всіх, хто вважає, що Європа закінчується на кордоні з Україною» [274].

Період політичної асоціації й інтеграції з Європейським Союзом для обох країн розпочався у 2014 р. Він ознаменувався переходом до нового рівня співпраці в межах Угоди про асоціацію, що закріпило нормативно-правову та політичну незворотність євроінтеграційного курсу України й Республіки Молдова. Для України цей етап також став періодом активного протистояння російській агресії [185, с. 36].

Для Республіки Молдова процес формування євроінтеграційного політичного курсу характеризувався значною нестабільністю та суперечливістю. Водночас, в Україні, протягом усього періоду становлення проєвропейської політичної траєкторії (2014–2024 рр.), двосторонні відносини з Європейським Союзом демонстрували стійку тенденцію до нарощування. Цьому сприяло також обрання українськими громадянами політичного керівництва, орієнтованого на євроінтеграцію, представленого екс-президентом Петром Порошенком і нинішнім главою держави Володимиром Зеленським. 21 березня 2014 р. в Брюсселі було підписано політичну частину Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що стало важливою віхою на цьому шляху. У вересні того ж року Верховна Рада України офіційно підтримала європейський курс, ухваливши заяву «Про європейський вибір України».

У Молдові початок нового етапу відносин із Європейським Союзом було затьмарено серйозними викликами, що виникли у 2014 р. Цей період ознаменувався суттєвим падінням довіри з боку ЄС до молдовської політичної верхівки через численні зловживання у виборчому процесі, гучні корупційні скандали та нездатність країни сформувати уряд упродовж трьох місяців. Негативна оцінка цих подій знайшла своє відображення у звіті Європейської комісії про прогрес у Молдові. Ставало дедалі очевидніше, що представники молдовської влади більше зосереджені на забезпеченні власних бізнес-інтересів, що, своєю чергою, вплинуло на громадську думку щодо підтримки європейського курсу. За даними соціологічного дослідження, навесні 2015 р. лише 40% громадян

висловлювали підтримку євроінтеграції. Попри це, Молдова та ЄС крокували вперед: було підписано Угоду про асоціацію, яка зміцнила політичне та економічне співробітництво між сторонами, водночас залишаючи поза межами угоди питання врегулювання конфлікту у Придністров'ї. Важливим досягненням на шляху до зближення з ЄС стало запровадження безвізового режиму для громадян Молдови у квітні 2014 р., що відбулося раніше, ніж в Україні [185, с. 37].

Перед обличчям війни в Україні ЄС консолідувався з Молдовою. З жовтня 2021 р. він надав країні понад 1,2 мільярда євро підтримки у формі грантів і позик. ЄС прагнув зміцнити стійкість, безпеку, стабільність, економіку та енергетичну безпеку Молдови, посилити співпрацю у сфері безпеки та оборони, а також підтримати зусилля Молдови щодо впровадження реформ та вступу до ЄС. У січні 2022 р. Єврокомісія запропонувала пакет макрофінансової допомоги Молдові в розмірі 150 мільйонів євро (два транші з яких було виплачено в 2022 – 2023 рр.), а 24 січня 2023 р. вона запропонувала збільшити цю суму до 145 мільйонів євро [187].

З початком широкомасштабного військового вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 р. розпочалася нова фаза у взаємовідносинах між Києвом та Кишиневом із Брюсселем. У цей період обидві країни – Україна та Молдова – здобули статус кандидата на вступ до Європейського Союзу, що знаменувало важливий геополітичний зсув у регіоні. Уже 28 лютого 2022 р., перебуваючи в умовах активної війни, уряд України підписав заявку на членство в ЄС із закликом до невідкладного приєднання до Союзу. Через кілька днів, 3 березня 2022 р., президентка Республіки Молдова, відома своєю проєвропейською позицією, також підписала аналогічну заявку на приєднання до Європейського Союзу [185, с. 37].

Президент України Володимир Зеленський звернувся до Європейського парламенту із закликом про невідкладний вступ України до Євросоюзу за спеціальною прискореною процедурою. Тим часом лідери восьми країн-членів ЄС виступили із спільною заявою, в якій наголосили на необхідності пришвидшення цього процесу [287, с. 257]. Таку ж пропозицію озвучила президентка Молдови Мая

Санду, яка прагне спільними з Україною зусиллями боротися за вступ обох країн до ЄС.

Менше ніж за чотири місяці на черговому засіданні Європейської ради лідери Європейського Союзу надали Україні та Молдові статус країн-кандидатів. Таке оперативне ухвалення рішення, без перебільшення, може бути визнане безпрецедентним, оскільки за останні три десятиліття ЄС переважно фокусувався на поступовому впровадженні демократичних та правових реформ у країнах, що прагнуть наблизитися до європейської спільноти. Однак війна в Україні та кардинальні зміни в архітектурі регіональної безпеки створили нові можливості для швидкого реагування. Це спонукало ЄС переглянути раніше подані заявки на членство значно скорішими темпами. Таким чином, європейські інституції виразили не тільки жест солідарності з Україною та її громадянами, але й значно посилили геополітичну підтримку. У випадку Молдови це стало надзвичайно важливим моментом в контексті запобігання її перетворенню на «сіру зону» з підвищеною вразливістю до російського впливу. На це впливає не лише енергетична залежність країни, але й наявність російського військового контингенту на території Придністров'я. Таким рішенням ЄС продемонстрував свою стратегічну готовність підтримати стабільність і безпеку у регіоні [185, с. 37-38].

Агресивна війна Росії проти України особливо вплинула на Молдову: понад 750 тис. біженців прибули в країну і близько 102 тис. все ще перебували в Молдові до початку 2023 р. У відсотках це трохи більше 2,5 млн осіб. Таким чином Молдова є країною з найбільшою кількістю біженців на душу населення серед сусідів України. У цей період підвищеної вразливості, ЄС продовжував надавати потужну підтримку Молдові. З жовтня 2021 р. ЄС надав Молдові понад 1,09 млрд євро підтримки, включаючи гранти та кредити [65].

Комісія також мобілізувала свої медичні поставки RescEU, дислоковані в Нідерландах та Угорщині, щоб забезпечити таке необхідне медичне обладнання, як кисневі концентратори, апарати легеневої вентиляції та монітори пацієнтів.

У межах Інструменту сусідства, розвитку та міжнародного співробітництва – Глобальна Європа було анонсовано швидку фінансову підтримку у розмірі 8 мільйонів євро. Ця ініціатива спрямована на зміцнення стійкості Молдови в умовах кризи, підтримку національних зусиль з підвищення кібербезпеки та забезпечення стабільності її інформаційного простору. Крім того, кошти допоможуть уряду та громадянам країни ефективніше впоратися з викликом масового потоку біженців, спричиненого війною в Україні [65].

У відповідь на приплив біженців із зруйнованої війною України до Молдови, Європейська комісія виділила 38 мільйонів євро на гуманітарні операції для підтримки біженців та приймаючих громад у Молдові. Цю допомогу надали гуманітарні партнери в Молдові.

У лютому 2022 р. Молдова активізувала механізм цивільного захисту ЄС, попросивши допомоги для управління міграційними потоками. На сьогоднішній день 19 країн ЄС і Норвегія надали Молдові екстрену допомогу через механізм. Сюди входить постачання житлового обладнання, медичного приладдя, електрогенераторів та інших предметів першої необхідності. Група експертів ЄС з цивільного захисту знаходиться в Молдові, консультуючи владу та координуючи вхідну допомогу.

Процес євроінтеграції Республіки Молдова в умовах війни в Україні виявився водночас унікальним і суперечливим. Незважаючи на складнощі, що спричиняють криза внутрішньополітичних і економічних процесів, потік у 4,8 млн біженців через повномасштабне вторгнення Росії в Україну, спроби дестабілізації та диверсій у невизнаному Придністров'ї, країна зуміла здобути статус кандидата на вступ до ЄС. Водночас Молдова продовжує здійснювати реалізацію положень Угоди про асоціацію та рекомендацій Європейської комісії [185, с. 38].

Молдовські прикордонники зіткнулися з додатковими проблемами, як через велику кількість біженців, що прибувають до країни, так і через те, що кордон примикає до зони активних бойових дій. Тому ЄС посилив свою підтримку Молдові у сфері управління кордонами. Місія ЄС з прикордонної допомоги Молдові була посилена на 15 мільйонів євро. 17 березня 2022 р. Європейський

Союз уклав юридично обов’язкову угоду з Молдовою, що регулює співпрацю у сфері прикордонного контролю між молдавськими прикордонними службами та Європейським агентством з питань охорони зовнішніх кордонів і берегової лінії (Frontex) [61]. Ця угода дозволяє додатково направити Frontex Group до Молдови на кордон для надання розширеної технічної та оперативної допомоги.

Додаткові 15 мільйонів євро в рамках інструменту фінансування ЄС NDICI Global Europe були мобілізовані для підтримки гідного та ефективного лікування біженців, безпечного транзиту та репатріації громадян третіх країн у співпраці з Міжнародною організацією з міграції.

Після запровадження 4 березня 2022 р. Директиви про тимчасовий захист для осіб, які уникають війни в Україні [75], Європейська Комісія заснувала Платформу солідарності. Її мета – забезпечити координацію співпраці та обмін інформацією між державами-членами. Зокрема, платформа спрямована на організацію переміщення біженців із Молдови до країн-членів ЄС, а також моніторинг можливостей прийому в кожній із цих країн.

Співпраця з Європолом також триває в рамках угоди про співпрацю. Після місії з пошуку фактів, організованої в березні, Європол направив двох фахівців з Європейського центру проти контрабанди мігрантів (ЄМСК) і аналітиків вогнепальної зброї, а також двох запрошених офіцерів.

У лютому 2023 р. Росія посилила свою гібридну війну проти Молдови і з тих пір відкрито намагається дестабілізувати проєвропейський уряд Молдови через своїх довірених осіб, здійснюючи кібератаки, поширюючи дезінформацію, сіючи соціальні заворушення та втручаючись у виборчі процеси. Президент М. Санду публічно підтвердила, що існувала змова щодо збройного перевороту за підтримки Росії з метою повалення її та її уряду. У відповідь на ці спроби ЄС посилив співпрацю з Молдовою у сфері безпеки та оборони, зокрема шляхом розгортання партнерської місії ЄС (EUPM Moldova), подвоєння своєї допомоги в рамках Європейського фонду миру та застосування санкцій до осіб, які дестабілізують країну [187].

14 грудня 2023 р. Європейська рада ухвалила рішення про початок переговорів щодо вступу Республіки Молдова та України до Європейського Союзу. Ця подія стала не лише важливим успіхом дипломатичних зусиль обох країн, а й результатом наполегливої роботи, яка часто залишається непомітною для широкої громадськості. Втім, нові стратегічні можливості, що відкрилися з цим рішенням, потребуватимуть від Києва та Кишинева ще більшої координації дій та узгодженості позицій на шляху до європейської інтеграції [78].

Україна проявляє інтерес до збереження територіальної цілісності Республіки Молдова в її міжнародно визнаних кордонах, оскільки будь-які альтернативні сценарії створюють очевидні загрози для українських стратегічних інтересів. У цьому контексті Україна повинна відігравати активну роль у пошуку принципового політичного рішення, яке сприятиме досягненню взаєморозуміння між Кишиневом і Тирасполем. Основою такого рішення має стати відновлення єдності Молдови як демократичної держави, орієнтованої на європейські цінності, з конкурентоспроможною ринковою економікою, ефективним системним управлінням та відкритим громадянським суспільством. Важливо, щоб на цих засадах верховенства права в країні були захищені фундаментальні права людини, зокрема права національних меншин, серед яких вагоме місце займає українська громада [206, с. 8]. Так само і Молдова прагне, щоб в Україні настав мир і країна повернула собі довоєнні кордони.

Варто зауважити, що на тлі поточної фази євроінтеграційних процесів проросійські політичні сили активно демонструють свою позицію. Ці сили, які досі відмовляються визнати Росію агресором, продовжують діяти в Парламенті Республіки Молдова. Така ситуація створює пряму загрозу для країни та її європейського поступу. За даними дослідження WatchDog, проведеного за підтримки Європейського Союзу в березні 2023 р., євроінтеграційний курс підтримує 51,9% громадян Молдови [185, с. 38].

Європейські країни добре розуміють прагнення України відновити контроль над усіма окупованими територіями, включно з Кримом і Донбасом. Аналогічно, Республіка Молдова має намір повернути Придністров’я. У разі вступу обох

держав до Європейського Союзу, це автоматично може втягнути європейські країни в більш масштабне протистояння з Росією, ніж те, яке вже триває сьогодні. Такий сценарій викликає певні побоювання як серед політиків, так і серед звичайних громадян у Європі [286, с. 20].

У глобальному контексті військова агресія Росії проти України символізує посилення конфронтації між західним світом, що представляє ліберальні демократичні цінності, і незахідними авторитарними акторями, які ці принципи заперечують. На міжнародній арені Росія проводить активну зовнішньополітичну діяльність, спрямовану на консолідацію геополітичного альянсу авторитарних держав, прагнучи створити противагу впливу Західного світу [367, с. 22].

Безпека держав Східної та Центральної Європи безпосередньо пов'язана з обороноздатністю України, яка виступає передовою лінією в протистоянні на межі демократичного світу та так званого «русского мира». Визначальним фактором стратегічного співробітництва в регіоні має стати відношення до російської агресії проти України [293, с. 141].

Разом з тим, ключовими рекомендаціями щодо імплементації цінностей ЄС в Україні та Республіці Молдова є:

– продовження реформ та вдосконалення законодавства, яке сприяє розвитку демократії, правам людини, захисту меншин та боротьбі з корупцією;

– розвиток та підтримка діалогу між європейськими та національними політичними елітами щодо розуміння та впровадження європейських цінностей у політико-правові системи країн;

– актуалізація ролі громадянського суспільства у сприянні впровадженню цінностей ЄС, забезпеченні більш активної участі різних громадських організацій у процесі реформ та його подальшому моніторингу;

– покращення діалогу між громадськими та політичними елітами, активне залучення громадських організацій до процесу прийняття рішень; зміцнення свободи та незалежності ЗМІ для забезпечення широкого доступу до інформації та розвитку критичного мислення в суспільстві [339, с. 105].

У випуску Індексу за 2023 рік Молдова посідає 1-е місце, а Україна – 2-е місце, демонструючи значний прогрес у досягненні цілей реформування ЄС, попри війну [295, с. 12]. Імплементація цих та інших положень забезпечить якісну імплементацію європейських цінностей в Україні та Молдові та сприятиме розвитку сильних, демократичних та правових держав у Східноєвропейському регіоні [340, с. 105].

Доречними є слова історика М. Держалюка: «завдяки великій міжнародній підтримці України та Молдови, особливо успіхам України у боротьбі проти агресії Росії, за свій суверенітет і загальнодемократичні цінності, Українська та Молдовська держави мають усі шанси на прискорену інтеграцію до європейської спільноти» [200, с. 147].

Отже, можна стверджувати, що відносини України та Молдови в контексті євроінтеграції є міцними та надійними. Обидві країни висловили свої прагнення стати членами ЄС. Для обох цей шлях був довгим, проте підтримуючи одне одного вони мають всі шанси на успіх. Також варто відмітити, що найбільшою перешкодою на цьому шляху є агресивна політика Росії, яка не хоче відпускати ці держави зі своєї орбіти. Сьогодні Україна, відстоюючи свою незалежність, має підтримку майже всього світу і враховуючи фактор війни з Росією країна має великі шанси уже скоро стати повноцінним членом ЄС, а разом з Україною впевнено крокує і Республіка Молдова, яка також прагне покинути радянське минуле й увійти у європейське майбутнє.

Висновки до 4 розділу

Таким чином, Угода про асоціацію між Республікою Молдова та Європейським Союзом стала найбільшим успіхом країни за весь час їхньої співпраці. Зокрема, проєвропейський курс Маї Санду забезпечений підтримкою молдовського населення дав свої плоди. Цим документом Європейський Союз зобов’язав Молдову провести у країні ряд реформ фінансового, судового,

соціального та економічного секторів та в процесі адаптувати своє законодавство до стандартів ЄС.

Придністровський конфлікт уже довгий час є головною перешкодою Молдови на шляху до ЄС. Зокрема, його вирішення триває і досі. У цьому протистоянні Європейський Союз підтримує Республіку Молдова у її прагненні його залагодити. Так Євросоюз вирішує для себе дві проблеми, першою з яких є забезпечення безпеки на свої східних кордонах, а друга – це, звісно, допомога Молдові у забезпеченні власної територіальної цілісності та розширення зони свого впливу та торгові зв'язки. ЄС у врегулюванні конфлікту застосував тактику «м'якої сили», з урахуванням позицій дипломатії, компромісів та поступок. Забезпечуючи самопроголошеній Придністровській Молдавській Республіці торгівельні зв'язки з країнами Європи, Європарламент вважав, що уряд Тирасполя піде назустріч, однак сильні проросійські позиції в регіоні всіляко відкидали будь які спроби компромісу. Тоді ЄС вдався до економічних санкцій, однак і це не допомогло. Нині конфлікт перебуває у стадії «замороженого».

Україна є одним з найважливіших партнерів і соратником Молдови на шляху до євроінтеграції. Обидві країни мають спільні цілі та мету, а головне бажання приєднатися до європейського товариства. Також їх поєднує спільний ворог в обличчі Росії, яка відверто погрожує та перешкоджає всіляким інтеграційним процесам між обома країнами та Європейським Союзом. Наразі обидві країни отримали статус кандидатів на вступ, а це означає, що їхня євроінтеграція є питанням часу.

ВИСНОВКИ

Результати, отримані в процесі наукового дослідження великого спектру політичних, соціальних та економічних питань, пов'язаних із євроінтеграційною політикою Республіки Молдова у період з 1991 по 2024 рр., дають підстави для узагальнюючого висновку щодо цієї проблеми. Передусім, дослідження становлення та еволюції євроінтеграційної політики Республіки Молдова у період з 1991 по 2024 рр., здійснене на основі опрацювання джерельної бази та наукової літератури, підтверджує актуальність вивчення цієї проблеми і, на прикладі Республіки Молдова, дає можливість розширити і доповнити уявлення про інтеграційні процеси на пострадянському просторі.

Вивчення стану наукової розробки теми дисертаційної праці засвідчило, що історіографія проблеми останнім часом збагатилася вагомими напрацюваннями, що підтверджує її актуальність. Однак, як показало вивчення, їх замало для того, щоб скласти цілісне наукове уявлення про становлення та еволюцію євроінтеграційної політики Республіки Молдова у період з 1991 по 2024 рр. Фактичний матеріал, висновки та узагальнення, представлені в наукових роботах, часто лише частково або фрагментарно висвітлюють окреслену проблему через локальний чи вузький підхід. До цього часу більшість досліджень зосереджувалися переважно на аналізі євроінтеграції Молдови крізь призму політики Європейського Союзу. У цьому контексті наше дослідження покликане заповнити прогалини та сформувати цілісне уявлення про процеси євроінтеграції Молдови – від їхнього становлення до сучасного етапу.

Опрацювання джерельної бази з обраної теми дало можливість з'ясувати широке коло питань, які дозволили чітко відтворити основні моменти, пов'язані із становленням та еволюцією євроінтеграційних процесів, що відбувалися в Республіці Молдова у період з 1991 по 2024 рік, а також засвідчило достатньо високу репрезентативність джерел з даної проблематики. Джерельна база дисертації представлена угодами та договорами євроінтеграційного змісту між Республікою Молдова з одного боку та ЄС з іншого, офіційними документами та

нормативними актами, договорами та домовленостями Республіки Молдова з іншими державами, а також заявами, промовами та коментарями, виступами політиків і державних керівників та президентів країни і звісно ж статистичними даними, матеріалами періодичної преси та інших засобів масової інформації.

Застосування сучасної методології сприяло всебічному історіографічному аналізу та опрацюванню джерел, систематизації почерпнутої з них інформації і забезпеченню наукової достовірності результатів даного дослідження. Різноманітні принципи, методи та основи сучасної методології забезпечили можливість усунення суб'єктивності й упередженості в оцінках, що сприяло досягненню об'єктивного аналізу та доказової аргументації наукових висновків, отриманих у результаті проведення дослідження.

Проаналізовано основні етапи еволюції євроінтеграційного курсу Республіки Молдова, які були структуровані за трьома періодами, з урахуванням ключових політичних, економічних та правових змін, що визначали динаміку відносин між Молдовою та Європейським Союзом. Перший етап охоплює співробітництво між Республікою Молдова та Європейським Союзом у рамках Угоди про партнерство та співробітництво, яке тривало з 1991 по 2014 р. Цей період характеризувався формуванням євроінтеграційного курсу країни, а також нестабільністю зовнішньополітичного вектору, що зумовлювало часте балансування Молдови між орієнтацією на проросійський Схід та проєвропейський Захід. Новий етап співробітництва почався в 2014 р., коли Молдова підписала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, в рамках якої країні відкрились нові перспективи та можливості. Відкриття глибокої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі сприяло зростанню частки ЄС у зовнішній торгівлі Молдови та зміцненню економічних зв'язків. Важливим напрямом стала гармонізація національного законодавства із правовими нормами ЄС, особливо у галузі управління державою, протидії корупції та верховенства права. Водночас, попри досягнутий прогрес, євроінтеграційний процес супроводжувався політичною нестабільністю та викликами у сфері впровадження реформ, що сповільнювало їхню ефективність. Третій етап, який розпочався наприкінці 2020 р., відзначився наданням Республіці Молдова статусу

кандидата на вступ до ЄС. Це рішення стало свідченням її готовності до інтеграції в Європейську Спільноту та підтвердженням стійкої проєвропейської орієнтації населення країни.

З'ясовано, що Угода про партнерство та співробітництво між Молдовою та Європейським Союзом стала важливим кроком на шляху інтеграції країни в європейські структури та розвитку її економічних, політичних і соціальних відносин із ЄС. Підписання угоди в 1994 р. визначило нові пріоритети для співпраці, зокрема через впровадження Плану дій, що дозволило Молдові досягти значного прогресу в реформах та подоланні внутрішніх і зовнішніх проблем. Цей План був підкріплений фінансовими інвестиціями за допомогою яких, Кишинев отримав можливість розвиватися у багатьох напрямах. Підтримка ЄС через фінансові інвестиції створила умови для стабільного розвитку та модернізації країни, участі у різних європейських ініціативах.

Одним з ключових є висновок про те, що співробітництво між Європейським Союзом та Республікою Молдова в межахЄПС починалось як підтримка від ЄС певних реформ у країні та з часом трансформувалося у ширше партнерство, оскільки очільники Європейської Ради бачили у країні потенціал та прагнули до подальшої співпраці. яка продовжилась та реалізовувалась у багатьох інших спільних проєктах. Саме Європейська політика сусідства дала початок поглибленій та важливій для країни співпраці і розширила горизонт економічних, політичних, соціальних та культурних можливостей.

Торговельно-економічні проєкти, до яких Європейський Союз почав залучати Молдову, значно розширили простір для розвитку країни. Зокрема, участь у проєктах та ініціативах дозволили встановлювати угоди та контакти з країнами-сусідами та країнами-членами ЄС, які і в подальшому будуть сприяти вдосконаленню та розширенню міжнародної співпраці країни. Чимало з цих ініціатив були спрямовані на підтримку молоді, впровадження прогресивних технологій, проведення необхідних реформ і підвищення рівня життя населення.

Доведено, що попри значні успіхи, Європейський Союз не розглядав Республіку Молдова як потенційного кандидата на вступ у короткостроковій

перспективі. Натомість у 2009 р. країні було запропоновано приєднатися до ініціативи «Східне партнерство», що стало важливим етапом у розвитку її зовнішньополітичних та внутрішніх реформ. Участь у цій ініціативі сприяла покращенню інституційної спроможності держави, зміцненню верховенства права та підвищенню рівня безпеки. Основними напрямами співпраці стали реформування державного управління, правосуддя, фінансового сектору та сільського господарства, а також розвиток торгівлі, цифрових технологій, енергетики, транспорту, наукових досліджень та освіти.

Проведене дослідження свідчить про те, що найбільшим досягненням Республіки Молдова на шляху європейської інтеграції стала Угода про асоціацію з Європейським Союзом. Цей документ не лише поглибив політичні та економічні зв'язки між сторонами, а й відкрив для Молдови доступ до розширеної фінансової підтримки, спрямованої на реалізацію реформ та модернізацію ключових секторів економіки. Угода про асоціацію зобов'язала Республіку Молдова адаптувати національне законодавство до норм і стандартів Європейського Союзу. Зокрема, передбачалося впровадження комплексних реформ у сфері економіки, судочинства та фінансів, у реалізації яких країна досягла значного прогресу. Поглиблення співпраці з ЄС сприяло залученню масштабної фінансової підтримки, що дозволило Молдові брати участь у різноманітних європейських проєктах та здійснювати подальшу правову та інституційну модернізацію. Водночас ключовими внутрішніми викликами залишалися корупція та політична нестабільність, що уповільнювали ефективність реформ.

З'ясовано, що за президенства Маї Санду Молдова досягла важливого прогресу на шляху до європейської інтеграції, отримавши офіційний статус країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу у червні 2022 р. Це стало значним євроінтеграційним досягненням. У ході виконання умов, визначених для надання кандидатства, Молдова продемонструвала готовність проводити реформи у галузях верховенства права, боротьби з корупцією, демократичні інститути і звісно економічні та соціальні перетворення. Однак, хоча статус кандидата відкрив нові можливості для країни, для повноцінного вступу необхідно завершити реалізацію

відповідних реформ і залагодити формальні аспекти, зокрема у сфері політичних та економічних адаптаційних процесів.

Перспектива вступу Молдови до Європейського Союзу стає все більш реальнішою, адже на чергових президентських виборах 2024 р. перемогу здобула президентка Мая Санду, яку підтримала більшість населення. Президентка у своїй передвиборчій програмі одним з ключових пріоритетів на найближчі п’ять років визначила вступ до Європейського Союзу.

Встановлено, що найбільшою перешкодою на шляху до євроінтеграції країни, став Придністровський конфлікт. Це справжня «ракова пухлина всередині Республіки Молдова». Будь які спроби розв’язати проблему з боку Молдови, ЄС та інших країн-сусідів не увінчалися успіхом. Залучивши до вирішення проблеми Європейський Союз, очільники країни розраховували на потенційне залагодження конфлікту. Проте, ЄС – це економічна організація, яка діяла тактикою «м’якої сили», з урахуванням позицій дипломатії, компромісів та поступок. Основними інструментами цієї стратегії є фінансова та технічна допомога Молдові, зокрема через програми зміцнення державних інституцій, розвитку прикордонного контролю та сприяння реформам. Важливу роль відіграє Місія ЄС з прикордонної допомоги Молдові та Україні (EUBAM), яка сприяє боротьбі з контрабандою та забезпеченню прозорості на кордоні. Крім того, ЄС стимулює економічну інтеграцію Придністров’я через механізми Угоди про асоціацію та Зони вільної торгівлі, поступово залучивши регіон до спільного економічного простору з Європою.

Забезпечуючи самопроголошеній Придністровській Молдавській Республіці торгівельні зв’язки з країнами Європи, Європарламент вважав, що уряд Тирасполя піде назустріч, однак сильні проросійські позиції в регіоні всіляко відкидали будь які спроби компромісу. Основною перешкодою на цьому шляху є агресивна політика Росії.

Доведено, що Україна є одним із найважливіших партнерів Республіки Молдова на шляху до ЄС, оскільки обидві країни мають схожі політичні системи і бажають бути країнами-членами Європейського Союзу. Їх співпраця також

обумовлена тим фактом, що обоє стали жертвами агресивної політики Росії, яка є головним ворогом молодим демократіям Європи. Молдова та Україна проходять схожий шлях і мають консолідувати сили заради спільної мети. Членство в ЄС є стратегічним вибором обох країн, які виконали практично всі висунуті їм вимоги для вступу.

Підсумовуючи, можна зробити висновок про те, що у дисертації всебічно досліджено становлення та еволюцію євроінтеграційної політики Молдови у 1991 – 2024 рр. Висвітлено перші двосторонні договори, укладені у форматі Молдова-Європейський Союз, зокрема Угода про партнерство та співробітництво, Угода про асоціацію. Особлива увага приділена приєднанню країни до таких важливих ініціатив та проєктів ЄС, як Європейська політика сусідства та «Східне партнерство» і набуття Молдовою статусу країни-кандидата на вступ до ЄС. Концепція вступу до Європейського Союзу стала визначальним фактором у формуванні євроінтеграційного курсу Республіки Молдова, сприяючи його інституціоналізації та отриманню широкої підтримки з боку держав-членів ЄС.

Матеріали дослідження можуть бути використані при підготовці та створенні узагальнюючих праць, підручників та навчальних посібників, спецкурсів, монографій із всесвітньої історії, створенні робіт з історії міжнародних відносин, історії європейської інтеграції, розробці нормативних та спеціальних лекційних курсів з історії Республіки Молдова та Східної Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

Опубліковані документи

1. Аналітичний звіт Комісії щодо узгодження Молдови з acquis ЄС. 2023. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/commission-analytical-report-moldovas-alignment-eu-acquis_en (дата звернення: 30.09.2024).

2. Висновок щодо заявки Молдови на членство в Європейському Союзі. 2022. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/opinion-moldovas-application-membership-european-union_en (дата звернення: 30.09.2024).

3. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства). 2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (дата звернення: 15.03.2022).

4. Договір про заснування Європейської Спільноти. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (дата звернення: 27.11.2024).

5. Европейский суд по правам человека. Дело Илашку и другие против Молдовы и России (Жалоба № 48787/99). Решение. Страсбург. 8 июля 2004 г. URL: http://hrlibrary.umn.edu/russian/euro/Rilascucase.html (дата звернення: 03.01.2023).

6. Закон № 186 от 06.11.1998 о местном публичном управлении, «Monitorul Ofi cial» 12.02.1999, № 014.

7. Меморандум про взаєморозуміння між МЗС України, Грузії та Молдови щодо започаткування посиленого співробітництва з питань європейської інтеграції – Асоційованого Тріо. 2021. URL: https://mfa.gov.ua/news/memorandum-pro-vzayemorozuminnya-mizh-mzs-ukrayini-gruziyi-ta-moldovi-shchodo-zapochatkuvannya-posilenogo-spivrobitnictva-z-pitan-yevropejskoyi-integraciyi-asocijovanogo-trio (дата звернення: 10.12.2022).

8. Меморандум про співробітництво між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України та Міністерством економіки та інфраструктури Республіки Молдова про спільні дії, спрямовані на забезпечення євроінтеграційних процесів по досягненню можливості синхронної роботи енергосистем України та

Республіки Молдова з ENTSO-E. 2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498_001-18#Text (дата звернення: 14.07.2023).

9. Підсумкова декларація Ризького саміту Східного партнерства. *Європейська правда.* 2015. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/05/22/7034050/ (дата звернення: 18.09.2021).

10. План зростання для Молдови – Інформаційна довідка. 2024. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/growth-plan-moldova-factsheet_en (дата звернення: 19.10.2024).

11. Постановление Парламента Республики Молдова «О мерах по нормализации политической ситуации в Республике». Кишинев, 1992. 199 с.

12. Протокол официального заседания постоянного совещания по политическим вопросам в рамках переговорного процесса по приднестровскому урегулированию. Берлин. 2016. URL : https://www.osce.org/files/f/documents/d/8/244681.pdf (дата звернення: 15.11.2021).

13. Соглашение о принципах мирного урегулирования вооруженного конфликта в Приднестровском регионе Республики Молдова. 21.07.1992. URL: http://mfa-pmr.org/ru/sGv (дата звернення: 29.12.2022).

14. Соглашение об ассоциации между Европейским Союзом и Европейским сообществом по атомной энергии и их государствами-членами, с одной стороны, и Республикой Молдова, с другой стороны. 2006. URL: https://gov.md/europa/sites/default/files/____-_.pdf (дата звернення: 27.11.2021).

15. Справа Катан та інші проти Молдови та Росії. Рішення (витяги). 2012. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-126861%22]} (дата звернення: 15.11.2021).

16. Угода про асоціацію між Європейським Союзом і Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами, з одного боку, та Республікою Молдова, з іншого боку. *European Union.* URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hr/ALL/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2014.260.01.0004.01.ENG (дата звернення: 18.11.2024).

17. Угода про асоціацію Молдови з ЄС. Європейська служба зовнішньополітичної діяльності. *Official Journal of the European Union.* 2014. Vol. 57. URL: http://eeas.europa.eu/moldova/pdf/eu-md_aa-dcfta_en.pdf (дата звернення: 20.09.2022).

18. Assessment of the EU – Moldova Action Plan Implementation: Environment and Sustainable Development. *Executive Summary*. Chisinau : Eco Tiras, 2009. 80 с.

19. Association Implementation Report on Moldova. 2018. 17 с. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/association_implementation_report_on_moldova.pdf (дата звернення: 22.03.2023).

20. Commission staff working document. 2023. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_698%20Moldova%20report.pdf (дата звернення: 16.08.2024).

21. Communication from The Commission to The Council and The European Parliament Black Sea synergy – a new regional cooperation initiative. 2007. URL: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0160:FIN:EN:PDF (дата звернення: 15.03.2022).

22. Communication from the commission to the European Parliament, The Council, The European economic and social committee and The Committee Of The Regions. 2010. URL: https://danube-region.eu/download/communication_from_the_commission_2010/?wpdmdl=625&refresh=5d5fe189964b61566564745 (дата звернення: 25.11.2021).

23. Communication from The Commission. Brussels, 2004. URL: https://www.cvce.eu/obj/communication_from_the_commission_european_neighbourhood_policy_strategy_paper_brussels_12_may_2004-fr-1f0ef468-21f7-4814-9d7d-913a3b24e5c0.html (дата звернення: 10.12.2021).

24. Decision On the National Implementation Program of the United Nations Security Council Resolution 1325 on Women, Peace and Security for 2018-2021 and the Action Plan regarding the Resolution. 2018. URL:

https://1325naps.peacewomen.org/wp-content/uploads/2020/12/Moldova-NAP-2018.pdf (дата звернення: 30.10.2022).

25. ENP Country Progress Report 2014 – Republic of Moldova. 2015. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_15_4682 (дата звернення: 21.10.2024)

26. EU / Moldova action plan. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/moldova_enp_ap_final_en.pdf (дата звернення: 30.06.2024).

27. EU/Moldova action plan. *European Commission*. 2004. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/moldova_enp_ap_final_en.pdf (дата звернення: 27.11.2022)

28. European Council meeting (21 and 22 March 2024) – Conclusions. 2024. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/70880/euco-conclusions-2122032024.pdf (дата звернення: 30.03.2024).

29. European Council meeting (23 and 24 June 2022) – Conclusions. European Council. 2022. 8 p. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf (дата звернення: 30.09.2022).

30. European Council meeting (23 March 2023) – Conclusions : матеріали засідання Європейської Ради, Brussels, 23 March 2023. 10 p.

31. European Council meeting. 2023. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/68967/europeancouncilconclusions-14-15-12-2023-en.pdf (дата звернення: 16.08.2024).

32. Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit. Brussels, 2017. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/31758/final-statement-st14821en17.pdf (дата звернення: 16.08.2022).

33. Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit. Brussels. 2017. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/31758/final-statement-st14821en17.pdf (дата звернення: 30.06.2022).

34. Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit. Riga, 2015. URL: https://eeas.europa.eu/archives/docs/eastern/docs/riga-declaration-220515-final_en.pdf (дата звернення: 15.08.2022).

35. Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit. Vilnius, 2013. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/139765.pdf (дата звернення: 15.08.2022).

36. Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit. Warsaw, 2011. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/124843.pdf (дата звернення: 15.08.2022).

37. Joint Declaration of the Prague Eastern Partner ship Summit. Prague. 2009. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf (дата звернення: 25.11.2021).

38. Joint report to the European Parlament, the Council, the European economic and social Committee of the regions. Report on the Implementation of the European Neighbourhood Policy Review: European commission. Brussels, 18.05.2017. 18 final. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:52017JC0018 (дата звернення: 30.09.2021)

39. Joint Staff Working Document - Association Implementation Report on the Republic of Moldova. *The Diplomatic Service of the European Union*. 2021. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/joint-staff-working-document-association-implementation-report-republic-moldova_en (дата звернення: 16.11.2021).

40. Joint Staff Working Document – Association Implementation Report on the Republic of Moldova. *The Diplomatic Service of the European Union*. 2023. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/joint-staff-working-document-association-implementation-report-republic-moldova-0_en (дата звернення: 16.08.2022).

41. Joint staff working document Association Implementation Report on Moldova, *European Commission*. 2019. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/40700/swd_2019_325_f1_joint_staff_working_paper_en_v10_p1_1045191.pdf (дата звернення: 30.09.2021).

42. Joint statement by the Ministers of Foreign Affairs of Georgia, the Republic of Moldova and Ukraine on the Future of Eastern Partnership. Bratislava, 05.12.2019. URL: https://mfa.gov.ua/en/news/76418-ministri-zakordonnih-sprav-ukrajini-gruziji-ta-moldovi-vistupajuty-za-diferencijovanij-pidkhid-u-ramkah-iniciativi-jes-skhidne-partnerstvo (дата звернення: 30.09.2021)

43. Memorandum of understanding between the European Commission, the Government of the Republic of Moldova, and the Government of Ukraine on the90 European Commission Border Assistance Mission to the Republic of Moldova and to the Ukraine. URL: https://eubam.org/files/%20memorandum_of_understanding_en.pdf (дата звернення: 20.11.2024)

44. Ministerial meeting opening the Intergovernmental Conference on the Accession of the Republic of Moldova to the European Union. 2024. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/45ilqaal/ad00011en24.pdf (дата звернення: 16.08.2024).

45. Monitoring Review of the Tacis NP Monitoring Programme Moldova. *Capacity4dev*. 2012. URL: https://capacity4dev.europa.eu/library/monitoring-review-tacis-np-monitoring-programme-moldova_en (дата звернення: 15.10.2023)

46. National programme for the implementation of the UN Security Council Resolution 1325 on Women, Peace and Security for 2023-2027. 2023. URL: https://1325naps.peacewomen.org/wp-content/uploads/2025/02/Moldova.pdf (дата звернення: 30.10.2024).

47. Parlamentul lege pentru ratificarea Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, şi Uniunea Europeană şi Comunitatea Europeană a Energiei Atomice şi statele membre ale acestora, pe de altă parte. 2014. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=83489&lang=ro (дата звернення: 30.06.2022).

48. Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States and the Republic of Moldova. *EUR-Lex. Access to European Union law*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-

content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A21998A0624%2801%29 (дата звернення: 15.11.2024).

49. Security and defence partnership between the European Union and The Republic Of Moldova. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/g12nbsvs/security-and-defence-partnership_eu-md_for-website-publication.pdf (дата звернення: 30.09.2023).

50. Stability Pact for South Eastern Europe. Cologne, 10 June 1999. URL: https://www.refworld.org/legal/resolution/par/1999/en/18620 (дата звернення: 02.10.2021)

51. The Commission Communication to the Council and the European Parliament, Financial Perspectives 2007 – 2013. Brussels, 2004. URL: https://www.cvce.eu/obj/communication_from_the_commission_to_the_council_and_the_european_parliament_financial_perspectives_2007_2013_brussels_14_july_2004-fr-a9f5e0cf-3a95-434c-a345-59ad3091339a.html (дата звернення: 10.12.2021).

52. Wider Europe – Neighbourhood: New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. COM 2003/104. Luxembourg: EUR-OP, 2003. 26 p.

Інформація з офіційних сайтів інституцій ЄС, державних інституцій Республіки Молдова та України, періодичних видань

53. 7-е засідання підкомітету ЄС-Республіка Молдова з питань правосуддя, свободи та безпеки відбулося онлайн. *Представництво Європейського Союзу в Республіці Молдова*. 2021. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/moldova/7th-meeting-eu-republic-moldova-sub-committee-justice-freedom-and-security-took-place-online_en (дата звернення: 03.03.2022).

54. Багатосторонні платформи Східного партнерства. Міністерство закордонних справ України. 2019. URL: https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/shidne-partnerstvo/pro-shidne-partnerstvo (дата звернення: 06.04.2021). 53

55. Від сьогодні громадяни Молдови можуть їздити в ЄС без віз. *Урядовий кур'єр*. 2014. URL: https://ukurier.gov.ua/uk/news/vid-sogodni-gromadyani-moldovi-mozhut-yizditi-v-ye/ (дата звернення: 04.10.2022)

56. Гагаузия: как живет и кого выбирает пророссийский регион Молдовы. 2016. URL: https://hromadske.ua/ru/posts/gagauziya%20 (дата звернення 12.09.2023).

57. Голова Євроради розпочав турне країнами Східного партнерства. *Слово і діло.* 2021. URL: https://www.slovoidilo.ua/2021/02/28/novyna/polityka/holova-yevrorady-rozpochav-turne-krayinamy-sxidnoho-partnerstva (дата звернення: 06.04.2022).

58. Громадяни Молдови хочуть до ЄС, а не до Росії – Тімофті. Радіо Свобода. 2015. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news/27037910.html (дата звернення: 10.12.2021).

59. Діалог ЄС-Молдова з прав людини. *Представництво Європейського Союзу в Республіці Молдова*. 2021. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/moldova/eu-moldova-human-rights-dialogue_en (дата звернення: 03.03.2024).

60. Економіка Молдови зросла до рекордних 9%. *Уніан.* 2014. URL: http://economics.unian.ua/finance/897429-ekonomika-moldovi-zrosla-dorekordnih-9.html (дата звернення 24.10.2020).

61. Європейська Агенція з прикордонної та берегової охорони. *Frontex*. 2025. URL: https://www.frontex.europa.eu/ (дата звернення: 15.03.2025).

62. Європейська політика сусідства. *Дипломатична служба Європейського Союзу*. 2021. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-neighbourhood-policy_en (дата звернення: 03.03.2024).

63. Європейська стратегія безпеки. URL: https://web.archive.org/web/20141227021348/http://www.eeas.europa.eu/csdp/about-csdp/european-security-strategy/ (дата звернення: 15.03.2023).

64. Європейський Союз – Україна. *Представництво ЄС в Україні.* URL: http://publications.europa.eu/resource/genpub/PUB_JA3211720UKC_PDF.1.2 (дата звернення 04.05.2024).

65. Європейський Союз і Республіка Молдова. *Представництво Європейського Союзу в Республіці Молдова.* 2021. URL:

https://www.eeas.europa.eu/moldova/m%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%B8-%D0%B5%D1%81_ru?s=223 (дата звернення: 15.08.2021)

66. Євросоюз офіційно розпочав переговори про вступ Молдови до блоку. *УКРІНФОРМ.* 2024. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3878825-evrosouz-oficijno-rozpocav-peregovori-pro-vstup-moldovi-do-bloku.html (дата звернення: 30.06.2024).

67. ЄС відкриває переговори про вступ з Молдовою. *Європейська Рада. Рада Європейського Союзу.* 2024. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/06/25/eu-opens-accession-negotiations-with-moldova/?utm_source=brevo&utm_campaign=AUTOMATED%20-%20Alert%20-%20Newsletter&utm_medium=email&utm_id=320 (дата звернення: 02.07.2024)

68. ЄС підтримує транскордонну торгівлю між Молдовою, Україною та Румунією за допомогою тестування електронної митниці. *EU4Digital*. 2024. URL: https://eufordigital.eu/uk/eu-supports-moldova-ukraine-romania-cross-border-trading-through-eu4digital-ecustoms-testing/ (дата звернення: 10.07.2024)

69. Жовквер М. Наталія Герман: Зближення з ЄС сприяє реінтеграції Молдови. У фокусі. *Deutsche Welle*. 2014. URL: https://surl.li/naicdf (дата звернення: 10.12.2024).

70. Зеленюк Х. Вступ до ЄС «частинами»: чому Молдова всерйоз розглядає таку можливість і як це вплине на Україну. 2023. URL: https://tsn.ua/exclusive/vstup-do-yes-chastinami-chomu-moldova-vseryoz-rozglyadaye-taku-mozhlivist-i-yak-ce-vpline-na-ukrayinu-2479141.html (дата звернення: 04.01.2024).

71. Індекс європейської інтеграції країн Східного Партнерства. 2011. URL: http://www.irf.ua/files/ukr/programs/east/zvit.pdf (дата звернення: 15.11.2023).

72. Ініціатива EU4Digital. URL: https://eufordigital.eu/uk/countries/republic-of-moldova/#success (дата звернення: 28.08.2022).

73. Ініціатива ЄС «Східне Партнерство»: Перспективи ефективної реалізації та можливості для України. Аналітична доповідь / О. Снігир та ін. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2011. 50 с.

74. Інформаційна довідка Європейського фонду миру. *Дипломатична служба Європейського Союзу*. 2025. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-peace-facility-factsheet_en (дата звернення: 09.03.2025).

75. Інформація про тимчасовий захист людей, які рятуються від конфлікту в Україні. URL: https://www.irishimmigration.ie/uk/information-on-temporary-protection-for-people-fleeing-the-conflict-in-ukraine/ (дата звернення: 15.03.2024).

76. Карас Е. Диалог Республика Молдова – Европейский Союз по либерализации визового режима. URL: http://www.conventia.md/data/files/12_raport_ecaras.pdf (дата звернення: 04.01.2024).

77. Кирилэ В., Диалог о визовом режиме между Молдовой и ЕС: достижения реальность и перспективы. URL: http://ape.md/download.php?file=cHVibGljL3B1YmxpY2F0aW9ucy8xMTE2 (дата звернення 26.10.2024).

78. Ківерь В. Європейська інтеграція на двох: Україні та Молдові треба разом працювати у 2024 році. *Європейська правда.* 2024. URL: https://www.eurointegration.com.ua/experts/2024/01/9/7177052/ (дата звернення: 21.06.2024)

79. Ключові 10 досягнень Східного партнерства: український вимір. Керівний комітет та Секретаріат Української національної платформи Форуму громадянського суспільства Східного партнерства. 2019. 6 с. URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/10-klyuchovyh-dosyagnen-ShP_ukrayinskyj-vymir.pdf (дата звернення: 30.07.24)

80. Концепция внешней политики Республики Молдова. URL: http://www.iisr.ru/kvprm.html (дата звернення: 10.10.2021)

81. Культура і креативність. 2017. URL: https://pryvit.ua/case/culture-and-creativity/ (дата звернення: 17.11.2024)

82. Миротворцы – гарант мира и стабильности в Приднестровье. URL: http://www.peacekeeper.ru/ru/?module=news&action=view&id=16889 (дата звернення: 07.11.2021)

83. Міністерство закордонних справ та європейської інтеграції Республіки Молдова. URL: https://mfa.gov.md/en/content/what-eastern-partnership (дата звернення: 16.08.2022).

84. Міністерство закордонних справ та європейської інтеграції Республіки Молдова. *Багатосторонній вимір*. URL: https://mfa.gov.md/en/content/multilateral-dimension (дата звернення: 16.08.2022).

85. Міністерство закордонних справ та європейської інтеграції Республіки Молдова. *Регіональна співпраця*. URL: https://mfa.gov.md/en/content/regional-cooperation (дата звернення: 19.08.2022).

86. Міністерство закордонних справ та європейської інтеграції Республіки Молдова. *Участь у програмах та агенціях ЄС*. URL: https://mfa.gov.md/en/content/participation-eu-programs-and-agencies (дата звернення: 26.08.2022).

87. Молдавия между ЕС и Россией. URL: http://inosmi.ru/sngbaltia/2013 (дата звернення: 07.10.2021).

88. Молдова затвердила Стратегію соціально-економічного розвитку до 2030 року. *УКРІНФОРМ.* URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2601391-moldova-zatverdila-strategiu-socialnoekonomicnogo-rozvitku-do-2030-roku.html (дата звернення: 18.09.2024).

89. Молдова на саміті Східного партнерства: де ми є, куди ми йдемо. URL: http://unimedia.info/stiri/doc-moldova-la-summit-ul-parteneriatului-estic-unde-suntem--incotro-ne-indreptam-39583.html (дата звернення: 22.03.2024)

90. Молдова офіційно стала асоційованим членом Сьомої рамкової програми ЄС. Black Sea News. 2011. URL: https://www.blackseanews.net/read/26427 (дата звернення: 30.09.2022).

91. Молдова. *Європейська правда*. URL: https://www.eurointegration.com.ua/tags/moldova/page_98/ (дата звернення: 18.09.2024).

92. Молдова: крізь терни до ЄС. *Борисфен Інтел*. 2013. URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/arxiv-regioni/arxiv-postradyanskij-prostir/moldova-cherez-ternii-k-es/ (дата звернення: 03.07.2023).

93. Молдова: рік без віз. Позитивний досвід для України. *Главком.* 2015. URL: https://glavcom.ua/publications/129834-moldova-rik-bez-viz.-pozitivnij-dosvid-dlja-ukrajini.html (дата звернення: 09.08.2023)

94. Нова Програма Європейського Союзу для культури та креативних індустрій у країнах Східного Партнерства розпочинає свою діяльність. *Культура і креативність.* URL: https://www.culturepartnership.eu/ua/article/nova-programa-rozpochina%D1%94-svoyu-d%D1%96yaljn%D1%96stj (дата звернення: 17.11.2024)

95. Опыт Молдовы и Сербии на пути к евроинтеграции. URL: http://rabkor.ru/columns/edu/2020/04/24/european_unio_experience_of_moldo (дата звернення: 11.11.2020).

96. Отношения ЕС-Молдова в фактах и цифрах. 2020. URL: https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/202006/EAP%20FACTSHEET%20MOLDOVA%20RU.pdf (дата звернення: 09.11.2020).

97. Отношения Молдова – ЕС, Правительство Республики Молдова. URL: https://mfa.gov.md/ru/content/otnosheniya-moldova-es (дата звернення: 27.10.2020).

98. Переговори щодо нової угоди. *Міністерство закордонних справ Республіки Молдова.* URL: https://mfa.gov.md/en/content/negotiating-new-agreement (дата звернення: 17.12.2023)

99. Повідомлення Європейської Комісії «Чорноморська синергія – нова ініціатива регіонального співробітництва». 2007. 13 р. URL: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0160:FIN:EN:PDF (дата звернення: 25.11.2021).

100. Повідомлення Комісії до Європейського парламенту та Ради – імплементація Європейської політики сусідства у 2008 р. URL: https://eur-

lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52009DC0188 (дата звернення: 25.11.2022).

101. Политика Евросоюза в отношении стран постсоветского пространства в контексте евразийской интеграции. *РИСИ*. 2015. URL: https://riss.ru/article/13393/ (дата звернення: 17.11.2020)

102. Придністров'я під час військового конфлікту 1992. URL: https://plus.obozrevatel.com/ukr/crime/01526-pridnistrovi-pid-chasvijskovogo-konfliktu-1992-shozhist-iz-suchasnim-donbasom-razyucha.htm (дата звернення: 17.10.2020).

103. Придністров'я–Гагаузія–Крим–Донбас. Гарань про больові точки Молдови та України. *UKRLIFE.TV*. 2015. URL: http://www.ukrlife.tv/video/politika/pridnistrovia-gagauziia-krim-donbas-garan-probolovi-tochki-moldovi-ta-ukrayini (дата звернення: 09.12.2021)

104. Про Східне партнерство. *Міністерство закордонних справ України*. 2019. URL: https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/shidne-partnerstvo/pro-shidne-partnerstvo (дата звернення: 06.04.2021).

105. Рада асоціації ЄС-Республіка Молдова, 28 жовтня 2021 р. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-ministerial-meetings/2021/10/28/ (дата звернення: 03.01.2022).

106. Рада асоціації ЄС-Республіка Молдова, 7 лютого 2023 р. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-ministerial-meetings/2023/02/07/ (дата звернення: 03.03.2023).

107. Рада Європи і Європейський Союз Рамкова програма співробітництва (РПС) на 2015-2020 рр. для Вірменії, Азербайджану, Грузії, Республіки Молдова, України і Білорусії. Рада Європи. 2015. 7 с.

108. Рамкова програма ЄС з досліджень та інновацій у Республіці Молдова. *Горизонт*. 2020. URL: https://www.h2020.md/en/research-organizations (дата звернення: 16.08.2022).

109. Республіка Молдова: Документ про стратегію скорочення бідності. *Country reports*. 2004. URL:

https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2016/12/31/Republic-of-Moldova-Poverty-Reduction-Strategy-Paper-17898 (дата звернення: 10.12.2021).

110. Розширена Європа – Нові сусіди: Нова система стосунків з нашими східними та південними сусідами: Комюніке Комісії Ради та Європейського Парламенту від 11 березня 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_495#Text (дата звернення 28.11.2023). 104

111. Саміт Східного партнерства. Рига, 2015. URL: http://www.consilium.europa.eu/ro /meetings/international-summit/2015/05/21-22/ (дата звернення: 14.09.2021).

112. Сидоренко С. «Їм потрібен президент, що буде підлеглим Росії»: як голосує Придністров'я за 28 років після війни. *Європейська правда*. 2020. URL: https://www.eurointegration.com.ua/interview/2020/11/24/7116868/ (дата звернення: 03.01.2023).

113. Совсь Г. Другий президент Молдови: російські канали не дивлюся, українські – іноді. *Радіо Свобода*. 2016. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/27622150.html (дата звернення: 10.12.2021)

114. Спільна позиція Ради 2005/147/CFSP. *Офіційний журнал Європейського Союзу*. 2005. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32005E0147 (дата звернення: 30.03.2022).

115. Стратегія Європейського Союзу для Дунайського регіону. 2004. 56 с. URL: https://surl.li/ecxbpg (дата звернення: 02.10.2021)

116. Східне партнерство. *Представництво Європейського Союзу в Республіці Молдова*. https://www.eeas.europa.eu/eeas/eastern-partnership_enм (дата звернення: 03.03.2024).

117. Східне партнерство: стан справ перед самітом у Ризі. *BBC News Україна*. 2015. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/05/150519_eastern_partnership_explainer_dt (дата звернення: 18.09.2021).

118. Торгові відносини ЄС з Молдовою. Факти, цифри та останні події. *Commission*. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/moldova_en (дата звернення: 27.09.2024)

119. Україна Дипломатична. Науковий щорічник. Київ. 2023. 800 с.

120. Україна, Молдова та Грузія мають спільне бачення щодо Східного партнерства, – Кулеба. *День*. 2021. URL: https://day.kyiv.ua/uk/news/140121-ukrayina-moldova-ta-gruziya-mayut-spilne-bachennya-shchodo-shidnogo-partnerstva-kuleba (дата звернення: 06.08.2022).

121. Хлюдзинський В. Санду офіційно оголосили президенткою Молдови: ЦВК країни підбила підсумки виборів. *УНІАН*. 2024. URL: https://www.unian.ua/politics/sandu-oficiyno-ogolosili-prezidentkoyu-moldovi-cvk-krajini-pidbila-pidsumki-12814872.html (дата звернення: 10.11.2024) 116

122. Хоменко С. Хто переміг на виборах президента Молдови. *BBC News Україна*. 2024. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cj3mxv8345do (дата звернення: 03.11.2024)

123. Ярмоленко О., Спірін Є. 29 років тому Росія змусила Молдову заморозити війну у Придністров'ї. Відтоді Кишинів живе з окупованою територією, підтримує з нею економічні та соціальні зв'язки. *Бабель*. 2021. URL: https://babel.ua/texts/67542-29-rokiv-tomu-rosiya-zmusila-moldovu-zamoroziti-viynu-u-pridnistrov-ji-vidtodi-kishiniv-zhive-z-okupovanoyu-teritoriyeyu-pidtrimuye-z-neyu-ekonomichni-ta-socialni-zv-yazki-a-pochalosya-vse-cherez-movu (дата звернення: 30.11.2022).

124. Яцко М. Развитие социальных политик Республики Молдова в контексте европейской интеграции https://wsmip.uj.edu.pl/documents/41658/44358/Determinanty_polityki_europejskiej_Moldawii.pdf (дата звернення: 14.08.2024).

125. A secure Europe in a better world. *European security strategy*. Brussels, 2003. 15 p.

126. Acordul intre Republica Moldova si Uniunea Europeana privind participarea Republicii Moldova Ia Programul pentru Competitivitatea Interprinderilor Mici si

Mijlocii (COSME) (2014-2020). Bruxelles. 2014. URL: https://old.parlament.md/LegislationDocument.aspx?Id=0e24c6a6-ef44-476b-b3ce-62ac3d707397 (дата звернення: 30.07.2023).

127. Activitatea de comerț exterior a Republicii Moldova în ianuarie-februarie 2018. Національне бюро статистики Республіки Молдова. 2018. URL: http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=5963&parent=0 (дата звернення: 19.08.2022).

128. An Eastern European frozen conflict the EU got right. *POLITICO*. URL: https://www.politico.eu/article/transnistria-an-eastern-european-frozenconflict-the-eu-got-right-moldova-russia-ukraine/. (дата звернення: 16.11.2020).

129. Benazzo S. Gagauz Resist Moldova's Embrace of West. *BALKANINSIGHT*. 2018 URL: https://balkaninsight.com/2018/01/03/gagauz-resist-moldova-s-embrace-ofwest-01-01-2018-1/ (дата звернення: 20.10.2020).

130. Council conclusions on the Republic of Moldova. 2016. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/02/15/facmoldova-conclusions/ (дата звернення: 21.03.2023)

131. East Invest – 3. *Торгово-промислова палата України*. URL: https://ucci.org.ua/international-projects/east-invest (дата звернення: 31.10.2024) 124

132. Economic analysis of Moldova. URL: https://ec.europa.eu/info/businesseconomy-euro/economic-and-fiscal-policycoordination/internationaleconomic-relations/enlargement-and-neighbouringcountries/neighbouringcountries-eu/neighbourhoodcountries/moldova_en (дата звернення: 21.10.2024)

133. EU – Moldova negotiations. URL: http://www.soros.md/files/publications/documents/EUMoldova%20Negotiations.pdf (дата звернення: 21.10.2024)

134. EU approves €30 million disbursement in macro-financial assistance to the Republic of Moldova. 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1309 (дата звернення: 21.10.2022)

135. EU Relations with Moldova. *Official Journal of the European Union*. 2014. Volume 57. 739 p.

136. EU relations with the Republic of Moldova, European Council. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/easternpartnership/moldova/?fbclid=IAR0miO12uC7AURDGmyW0y5AEDjWeIBg9O-Px8l7YIy4TIORgqBqFU7xQ8BE (дата звернення: 21.10.2024)

137. EU response to the speech by special co-ordinator of the Stability Pact for South Eastern Europe DR. Erhard Busek. *Permanent Council*. 2005. № 559. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/f/0/15751.pdf (дата звернення: 10.03.2023)

138. EUBAM. *European Union. External action*. URL: https://eubam.org/ua/who-we-are/ (дата звернення: 03.12.2024)

139. Facts and figures about EU-Moldova relations. *Eastern Partnership*. 2017. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2021-09/July%20factsheet_Moldova_EN.pdf

140. Hrant K. Why Moldova's European integration is failing. *Ceps commentary*. 2016. URL: https://cdn.ceps.eu/wp-content/uploads/2016/03/EU-Moldova%20formatted.pdf (дата звернення: 27.12.2021)

141. Implementation of the Association Agreement. URL: https://mfa.gov.md/en/content/implementation-associationagreement (дата звернення: 19.11.2024).

142. People and corruption: Europe and Central Asia. *Global corruption barometer*. Transparency international, 2016. 40 p. URL: https://images.transparencycdn.org/images/2016_GCB_ECA_EN.pdf (дата звернення: 25.09.2021)

143. Raport alternativ: Acordul de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană. Cinci ani de implementare (2014-2019): Progrese. Constrângeri. Priorități / autori: A. Lupusor and oth. 2019. 56 p.

144. Research Report. Romania and the Republilc of Moldova: Between the European neighbourhood policy and the prospect of EU enlargement. *Pre-Accession Impact Studies III*. No. 5. URL:

https://www.econstor.eu/bitstream/10419/74630/1/578407388.pdf (дата звернення: 07.09.2024)

145. Resolution by the Euronest Parliamentary Assembly on the future of the Trio Plus Strategy 2030: building a future of Eastern Partnership. *Official Journal of the European Union*. 2020. Volume 05. 134 p. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:22020P0424(05)&rid=4 (дата звернення: 30.09.2021)

146. Rinna T. Moldova, the EU and the Gagauzia Issue. *New Eastern Europe*. 2014. URL: https://neweasterneurope.eu/2014/02/14/moldova-the-eu-and-the-gagauzia-issue/ (дата звернення: 25.04.2021).

147. Support to Confidence Building Measures Programme. URL: https://www.undp.org/moldova/projects/closed-support-confidence-building-measures-programme-v (дата звернення: 15.11.2024).

148. The Council of Europe and The European Union. *Council of Europe*. 2024. 7 p.

149. The EU and the Transnistrian conflict. *The EU and the Transnistrian conflict*. 2005. 50 p. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A02004E0179-20050228 (дата звернення: 15.03.2024)

150. The European Union and the Republic of Moldova. Delegation of the European Union to the Republic of Moldova. 2023. URL: https://www.eeas.europa.eu/moldova/european-union-and-republic-moldova_en?s=223 (дата звернення: 28.01.2024)

151. The Memorandum of Understanding. 2005. URL: https://eubam.org/ua/publications/the-memorandum-of-understanding/ (дата звернення: 15.11.2021).

152. Trade policy review. Report by the secretariat. Republic of Moldova. 2022. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s428_e.pdf (дата звернення: 11.10.2023)

Виступи та заяви політичних діячів

153. Високий представник/віце-президент Федеріка Могеріні відвідує Республіку Молдова. Дипломатична служба Європейського Союзу. 2019. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/high-representativevice-president-federica-mogherini-visits-republic-moldova_en (дата звернення: 17.12.2022).

154. Додон виступив проти статті про євроінтеграцію у Конституції Молдови. РБК-Україна. 2017. URL: https://www.rbc.ua/ukr/news/dodon-vystupil-protiv-stati-evrointegratsii-1513000336.html (дата звернення: 10.12.2022).

155. Ештон К. ЄС налаштований на посилення співпраці з Молдовою. Press agency. 2013. URL: https://www.ipn.md/en/eu-is-committed-to-strengthening-cooperation-with-moldova-catherine-ashton-7965_1006437.html (дата звернення: 17.12.2024).

156. ЄС має гарантувати, що Молдова не стане наступним Кримом, каже Юнкер. 2014. URL: https://www.reuters.com/article/world/us/eu-must-ensure-moldova-isnt-the-next-crimea-juncker-says-idUSBREA2L0JN/ (дата звернення: 17.12.2021).

157. Комісія ухвалила пакет підтримки на суму 1,8 мільярда євро для підтримки плану економічного зростання Молдови на її шляху до ЄС. 2024. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/news/commission-adopts-eu18-billion-support-package-underpin-moldovas-economic-growth-plan-its-path-eu-2024-10-10_en (дата звернення: 30.10.2024).

158. Лідери ЄС підписали відкриття переговорів з Україною і Молдовою. *Європейська Правда.* 2023. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/12/14/7175588/ (дата звернення: 17.12.2023).

159. Лідери ЄС підтримали відкриття переговорів з Україною і Молдовою. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/12/14/7175588/ (дата звернення: 30.09.2023).

160. Місце Молдови в Європі»: Роберта Мецола відвідала Кишинів з офіційним візитом. 2022. URL: https://euneighbourseast.eu/news/latest-news/roberta-

metsola-president-of-the-european-parliament-is-on-an-official-visit-to-moldova-today/ (дата звернення: 17.10.2023).

161. Молдова: Заява для преси Високого представника Жозепа Борреля після засідання Ради асоціації ЄС-Молдова. 2024. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/moldova-press-remarks-high-representative-josep-borrell-after-eu-moldova-association-council_en (дата звернення: 17.12.2024).

162. Молдова: Спільна заява Високого представника Жозепа Борреля та Європейської комісії щодо президентських виборів і конституційного референдуму. 2024. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/moldova-joint-statement-high-representative-josep-borrell-and-european-commission-presidential_en (дата звернення: 10.12.2024).

163. Президент фон дер Ляєн оголосила про амбітний план розвитку Молдови під час візиту до Кишинева. 2024. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ac_24_5228 (дата звернення: 17.12.2024).

164. Промова Президента Баррозу: «Європейський Союз і Молдова: подорож, яку потрібно поділитися». 2012. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_12_888 (дата звернення: 17.10.2021).

165. Снегур: «Молдова выбрала ЕС сразу после провозглашения независимости». 2014. URL: https://ava.md/ru/stati/politika/snegur-moldova-vybrala-es-srazu-posle-provozglasheniya/ (дата звернення: 10.12.2022).

166. Спільна заява для преси за підсумками 6-х консультацій ЄС-Молдова з питань безпеки та оборони. *Представництво Європейського Союзу в Республіці Молдова*. 2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/moldova/joint-press-statement-following-6th-eu-moldova-consultations-security-and-defence_en (дата звернення: 03.03.2024).

167. Спільна заява для преси після початку діалогу високого рівня з політики та безпеки між Європейським Союзом і Республікою Молдова. *Представництво Європейського Союзу в Республіці Молдова*. 2022. URL:

https://www.eeas.europa.eu/delegations/moldova/joint-press-statement-following-launching-european-union-and-republic-moldova-high-level-political_en (дата звернення: 03.03.2024).

168. Спільна заява Президента України Володимира Зеленського і Президента Республіки Молдова Майї Санду. 2021. URL: https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-i-pr-65993 (дата звернення: 10.12.2022).

169. Dempsey J. Europe: Links mooted for neighbours of enlarged EU. *Financial Times*. 2002.

ЛІТЕРАТУРА

170. Андриеш В. Детерминанты евроинтеграции Молдовы после распада Советского Союза. *Детерминанты и перспективы политики европейской интеграции Республики Молдова* / под. ред. П. Байора. Краков, 2015. С. 9–18.

171. Антонюк Н., Зінько І. Геополітичні детермінанти євроінтеграційної політики республіки Молдова. *Грані.* 2015. № 6 (122). С. 157–163.

172. Баканова А. Особливості міжнародного становища Молдови на сучасному етапі. *Актуальні проблеми політики.* 2015. Вип. 55. С. 89–97.

173. Безена І. Східноєвропейське партнерство Польщі та України в децентралізації й розбудови публічного простору. *Формування та особливості реалізації східної політики Європейського Союзу* : наукова монографія / за ред. Т. Астрамович-Лейк. Рига, Латвія : «Baltija Publishing», 2022. С. 15–31.

174. Близняк О. А. Східний напрям європейської політики сусідства: польські ініціативи. *Політичне життя*. 2018. №2. С. 109–117.

175. Блок М. Книга Апологія історії або ремесло історика. К.: Laurus. 2018. 144 с.

176. Брусиловська О. Роль Польщі у формулюванні та реалізація східної політики ЄС. *Формування та особливості реалізації східної політики Європейського Союзу* : наукова монографія / за ред. Т. Астрамович-Лейк. Рига, Латвія : «Baltija Publishing», 2022. С. 45–58.

177. Буглай Н., Грубінко А. Парадигми європейської безпеки у зовнішній політиці Франції, Німеччини та Великої Британії (2014–2022 рр.). *Український історичний журнал*. 2024 № 6, С. 268–287.

178. Буґайський Я. Неспроможна держава. Інструкція з розшматування Росії. Київ : АРК.ЮЕЙ, 2022. 480 с.

179. Букатару И. Эволюция публичного управления в Республике Молдова в контексте политики европейской интеграции. *Детерминанты и перспективы политики европейской интеграции Республики Молдова* / под. ред. П. Байора. Краков, 2015. С. 89–100.

180. Бульвінський А., Кудряченко А. Інтеграційні виміри трансформації пострадянського простору / за ред. А. Бульвінського Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» , 2020. 560 с.

181. Вайнраух О. Головні принципи і механізми розв'язання міжетнічних конфліктів у контексті євроінтеграційних процесів. *Актуальні аспекти реалізації євроінтеграційних прагнень України* : збірник наук. праць за матер. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 29-30 листопада 2007 р.). Ужгород, 2007. Вип. 9. С. 78–93.

182. Віднянський С., Мартинов А. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. *Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу*. Київ, 2009. 376 с.

183. Вітман К. М. Придністров'я: перспективи розв'язання конфлікту. *Політичний менеджмент.* Київ, 2008. № 4. С. 101–106.

184. Вітман К. Придністровський конфлікт: сучасний етап врегулювання. *Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр.* Одеса, 2009. Вип. 37. С. 9–20.

185. Вуйко А. Основні етапи формування євроінтеграційного курсу України та Молдови: порівняльна характеристика. *Грані.* 2023. Вип. 27(6). С. 33–42.

186. Гаврилуца Л. Розвинені взаємовідносин між Республікою Молдова та Європейським Союзом: досягнення таперспективи: дис. … канд. політ. наук : Кишинів, 2023.

187. Гейтманкова Р., Герман В., Часі Л. Три країни-сусіди Східного партнерства: Україна, Молдова та Білорусь. *Факти про Європейський Союз. Європейський парламент*. 2024. URL:

https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/171/three-easternpartnership-neighbours-ukraine-moldova-and-belarus (дата звернення: 20.10.2024)

188. Гензель П. Мрія про Європу. Шанс на новий розділ в історії Молдови. Nowa Europa Wschodnia. 2020. URL: https://zaxid.net/mriya_pro_yevropu_n1512304 (дата звернення: 03.01.2023).

189. Герасимчук С. Двосторонні відносини у регіоні: Молдова. *Українська призма*. 2021. URL: http://prismua.org/eap-ua-md/ (дата звернення: 15.06.2023)

190. Герасимчук С. Молдова: європейський зелений курс. *Українська призма.* 2021. URL: https://prismua.org/green_deal_2/ (дата звернення: 31.01.2023)

191. Герасимчук С. Шлях Молдови до ЄС: пліч-о-пліч з Україною. *Українська призма. Рада зовнішньої політики*. 2023. URL: https://prismua.org/shliah-moldovy-do-yees/ (дата звернення: 14.05.2024)

192. Гнатишин І. Україна і Республіка Молдова: невикористаний потенціал. *Україна дипломатична*. 2018. Вип. 19. С. 393–396.

193. Горинчой Ю. Проблема политической идентичности в Республике Молдова в контексте европейской интеграции. *Детерминанты и перспективы политики европейской интеграции Республики Молдова* / под. ред. П. Байора. Краков, 2015. С. 67–78.

194. Горобець І., Мартинов А. Європейський скептицизм і популізм за умов трансформації процесу європейської інтеграції. *Консенсус.* 2023. Вип 2. С. 157–171.

195. Горобець І., Мартинов А. Проєкт європейської інтеграції на конференції щодо майбутнього європейського союзу 2021-2022 рр. *Консенсус*. 2021. Вип. 1. 115–129.

196. Грубінко А. Особливості формування політики кібербезпеки Європейського Союзу: правові аспекти. *Актуальні проблеми правознавства.* 2021, Вип. 1. С. 5–10.

197. Грубінко А. Механізм Європейського політичного співробітництва в історії зовнішньої і безпекової політики Європейського Співтовариства (60 - 80-ті роки XX ст.). *Європейські історичні студії*. 2024. № 28. С. 6-22. URL: http://eustudies.history.knu.ua/uk/mehanizm-yevropejskogo-politichnogo-

spivrobitnitstva-v-istoriyi-zovnishnoyi-i-bezpekovoyi-politiki-yevropejskogo-spivtovaristva-60-80-ti-roki-hh-st/ (дата звернення: 08.02.2025)

198. Гудим А. Республіка Молдова та Європейський Союз як партнери. URL: http://www.cisrmd.org/pdf/0208%20Moldova%20and%20EU%20as%20partners%20RUS.pdf (дата звернення 13.10.2020).

199. Гурак І. Україна на шляху до ЄС в часи президентства Віктора Ющенка: період «втрачених можливостей» чи поміркований поступ у складних геополітичних обставинах? *Наукові записки*. Вип. 2 (98). 2020. С. 281–298.

200. Держалюк М. Переосмислення ідеї національної держави у Республіці Молдова. *Проблеми всесвітньої історії.* 2022. № 4(20). С. 128–149.

201. Добровольська А. Б. Румунський чинник зовнішньої політики Республіки Молдова: проект «Уніря» – основні етапи та перспективи. *Засади зовнішньої політики пострадянських країн: цивілізаційні, геополітичні та соціально-економічні аспекти* : збірник наукових праць / за заг. ред. А. Г. Бульвінського. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». 2021. С. 125-161.

202. Добровольська А. Загальні закономірності та національні особливості формування ідентичності на пострадянському просторі: досвід Молдови. *Проблеми всесвітньої історії*. 2020. № 2(11). С. 148–173.

203. Добровольська А. Молдова: пошуки національної ідентичності – від імперського минулого до сьогодення. *Проблеми всесвітньої історії.* 2019. № 2(8). С. 212–229.

204. Добровольська А., Вишня, І. Суперечливий дискурс формування зовнішньої політики Республіки Молдова. *Історичні основи зовнішньополітичного курсу пострадянських країн: монографія* / за ред. А. Г. Бульвінського. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2023, с. 68–88.

205. Дорошко М. Геополітичне середовище та геополітична орієнтація країн СНД. 2011. 204 с.

206. Дорошко М. Придністровський конфлікт в Республіці Молдова: геополітичний контекст. *Актуальні проблеми міжнародних відносин.* 2013. Вип. 114 (ч. 1). С. 3–10.

207. Друк В. В. Проблемні аспекти реалізації ініціативи «Східне Партнерство» у здійсненні євро інтеграційних політик. Державне управління: удосконалення та розвиток. № 9. 2017. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1121 (дата звернення 10.12.2023).

208. Друк В. Історичні аспекти євроінтеграційних політик: стратегія європейської політики сусідства та Східне Партнерство. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* № 9. 2016. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1002 (дата звернення 10.12.2023).

209. Европейский союз в Молдове. *Специальный проект.* №1. 2014. 10 с.

210. Земзюліна Н., Захарченко М. Інституалізація публічної дипломатії: світовий та український досвід. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2021, Вип. 8, С. 8–22.

211. Золотар О. Досвід правового забезпечення інформаційної безпеки в країнах Східного партнерства ЄС (Молдова, Грузія). *Lex Portus*. 2017. Vol. 3. Issue 5. Pp. 70–80.

212. Кемпе И., Молдова в контексте политики Европейского Союза, Politica externă a Republicii Moldova: aspecte ale securităţii şi colaborării regionale. Chişinău, CCIN «Perspectiva», 1998.

213. Кирилко Д. Політичний аспект відносин країн-членів ГУАМ із Європейським союзом. *Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід. Серія «Політичні науки»*. 2016. Вип. 22. Част. ІІ. С. 120–126.

214. Ковальчук С. Євроінтеграційний супутник України: успіхи й загрози для Молдови на європейському шляху. *Аналітичний центр ADASTRA*. 2022. URL: https://adastra.org.ua/blog/yevrointegracijnij-suputnik-ukrayini-uspihi-j-zagrozi-dlya-moldovi-na-yevropejskomu-shlyahu (дата звернення: 08.05.23)

215. Ковальчук С. Між Сходом і Заходом: зовнішньополітичні орієнтири Республіки Молдова. *Аналітичний центр ADASTRA*. 2020. URL:

https://adastra.org.ua/blog/mizh-shodom-i-zahodom-zovnishnopolitichni-oriyentiri-respubliki-moldova (дата звернення: 03.11.21).

216. Кожухар В., Кожухар К. Історія і культура українців Республіки Молдова / наук. ред. Г. Скрипник. Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. 2021. 824 с.

217. Козак Т., Магазова А. Подорож у самопроголошену реальність Вірменії, Азербайджану, Грузії і Молдови. Київ : Темпора, 2021. 272 с.

218. Колесник Н., Теоса В. Роль межпарламентского диалога для продвижения евроинтеграционных процессов в Республике Молдова. *Детерминанты и перспективы политики европейской интеграции Республики Молдова* / под. ред. П. Байора. Краков, 2015. С. 177–188.

219. Конфлікти, що змінили світ / Н. Іщенко (Гумба), І. Попов, П. Щелін та ін. Харків: Фоліо, 2023. 185 с.

220. Кордун О. Збройні конфлікти та невизнані «республіки» як інструменти впливу Росії на пострадянські країни. *Проблеми всесвітньої історії*. 2021. № 4(16). С. 54–73.

221. Кузнець Т., Гордієнко В. Витоки придністровського конфлікту. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2024. № 12(30). С. 1247–1255.

222. Кузнець Т., Гордієнко В. Становлення та розвиток східної політики ЄС: Україна та Молдова. *European historical studies*. 2024. №24. С. 35–48.

223. Кузнець Т., Фицик Л. Україна та Молдова на шляху до євроінтеграції. *Старожитності Лукомор'я.* 2024. №4(25). С. 109–116.

224. Кузьменко Ю. ЄС офіційно розпочав з Молдовою перемовини про вступ. *Суспільне новини*. 2024. URL: https://suspilne.media/776673-es-oficijno-rozpocav-z-moldovou-peremovini-pro-vstup/ (дата звернення: 18.12.2024).

225. Кузьменко Ю. Молдова розглядає можливість вступу до ЄС у два етапи – президентка Санду. *Суспільне новини.* 2023. URL: https://suspilne.media/595509-moldova-rozgladae-mozlivist-vstupu-do-es-u-dva-etapi-prezidentka-sandu/ (дата звернення: 19.04.2024).

226. Кучик О., Цебенко О. Участь України у врегулюванні етнополітичних конфліктів на пострадянському просторі. *Вісник Львівського університету.* 2011. Вип. 28. С. 3–12.

227. Лавер О. Г. Війни та народонаселення країн світу у XX-XXI століттях (1900-2016 рр.): статистичне дослідження: монографія. Вид. 2. Ужгород : ДВНЗ УжНУ, 2018. 757 с.

228. Линкавичус Л. Политика соседства Европейского Союза по отношению к Украине. *Обзор литовской внешней политики.* 2008. № 20. С. 64–91.

229. Літра Л. Чхіквадзе І. Перспектива членства в ЄС для Грузії, Молдови та України: неможлива, забута чи прихована? Київ : ІСП, 2016. 19 с.

230. Лопанчук Н. Історичний аспект розвитку відносин Молдова–ЄС. *Збірник матеріалів V Міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених*. 2023. Вип. 8. С. 66–68.

231. Лоссовський І. Придністровське врегулювання: внесок України та досвід для деокупації Донбасу. *Стратегічна панорама.* Київ, 2021. №1-2. С. 48–64.

232. Лотошников О., Тимченко М. Реалізація політики Східного партнерства на сучасному етапі. Соціально-гуманітарні дослідження та інноваційна освітня діяльність : матеріали міжнар. наук. конф. м. Дніпро, 24-25 травня 2019 р. / наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпро, 2019. С. 48–50.

233. Ляшенко Т. Молдова на шляху євроінтеграції: взаємовідносини влади і опозиції. *Наукові записки*. 2015. Вип. 4 (78). С. 361–376.

234. Макара М., Бевзюк Є. Етнонаціональний чинник як складова стабільності та інтеграції в країнах Центральної і Південно-Східної Європи. *Актуальні аспекти реалізації євроінтеграційних прагнень України* : збірник наук. праць за матер. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 29-30 листопада 2007 р.). Ужгород, 2007. Вип. 9. С. 67–77.

235. Максак Г. ЄС та конфлікти на території Східного Партнерства: уроки для України. Київ : Рада зовнішньої політики «Українська призма», 2020. 20 с.

236. Мартинов А. Оборонна політика європейського союзу на сучасному етапі. *Європейські історичні студії*. 2018. №10. С. 8–28.

237. Мартинов А. Процес європейської інтеграції як історичний феномен. *Європейські історичні студії.* 2019. №12. С. 48–76.

238. Мельничук Г. Взаємини Республіки Молдова та Європейського Союзу (90-ті роки XX – початок XXI ст.). *Історико-політичні проблеми сучасного світу* : Зб. наук. статей. Чернівці. С.232-237.

239. Мельничук Г. Європейська безпека у контексті співпраці ЄС та НАТО. *Людина-Світ-Культура.* 2004.

240. Мельничук Г. Зовнішньополітичні пріоритети Молдови в контексті проблем регіональної безпеки (др. пол. 90-х рр. XX ст. – поч. XXI ст.). *Україна-Румунія-Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів:* Зб. наук. праць. Чернівці, 2006. С.316–335.

241. Мельничук Г. Інтеграція Республіки Молдова до ЄС – реалії і перспективи (90-ті рр. XX – перша пол. XXI ст.). *Історико-політичні проблеми сучасного світу:* Збірник наукових статей. Чернівці, 2018. Т. 37-38. С. 305–314.

242. Мельничук Г. Международные организации и становление Республики Молдова. *Высшее образование и исследования – пилоны общества, основанного на познании* : матер. Международн. конф. посвящённой 60-летию образования Государственного университета Республики Молдова. Кишинев, 2006. С.57–60.

243. Мельничук Г. Нейтральні країни у світових військово-політичних інтеграційних процесах (на прикладі України і Молдови). *Питання історії України* : Зб. наук. статей. Чернівці, 2005. С.184–187.

244. Мельничук Г. Участь міжнародного співтовариства у становленні державності Республіки Молдова. На перехрестях світової науки : матер. III міжнародн. наук. конф. «Вікно в Європейську науку» присвяченої 140-річчю від дня народження Раймунда Фрідріха Кайндля, м. Чернівці, 20-21 травня 2006 р. / Чернівці : Прут, 2006. С. 292–295.

245. Мельничук Л. Методологічні засади дослідження євроінтеграційних процесів (на прикладі інтеграція Румунії до ЄС). *Історико-політичні проблеми сучасного світу.* 2022. Т. 45 С. 92–99.

246. Мельничук Л. Н. Шлях Румунії до Європейського Союзу: досвід для України. *Вісник Національного університету «Юридична академія імені Ярослава Мудрого».* Харків : Право, 2012. № 4 (14). С. 206–215.

247. Мельничук Л. Переговорний процес як невід'ємна складова інтеграції Румунії до ЄС. *Медіафорум.* 2022. Т. XI С. 115–131.

248. Мельничук Л., Козачук О. Сучасні тенденції регіональної співпраці: україно-румуно-молдовський вимір. *Історико-політичні проблеми сучасного світу.* Збірник наукових статей. 2019. Т. 39. С. 221–222.

249. Метельова Т. О. Політико-правова позиція Європейського Союзу у зв'язку з проявами сепаратизму та збройними конфліктами на пострадянському просторі. *Інтеграційні виміри трансформації пострадянського простору*: монографія / за ред. А. Г. Бульвінського. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2020. С. 96–118.

250. Миронова М. Наведення мостів: Європейська політика сусідства та Східне Партнерство. 2018. 24 с.

251. Мільчарек Д. Бабурська О. Східний вектор зовнішньої політики ЄС: здобутки та проблеми. Львів: РАСТР-7, 2016. 156 с.

252. Мільчарек Д. Європейський Союз та його місце у сучасному світі. Львів : «Інформація. Поступ. Перспективи». 2008. 172 с.

253. Морар Х. Зовнішні та внутрішні виміри у процесі європейської інтеграції. На прикладі Республіки Молдова : дис. док. політ. : Кишинів, 2017.

254. Морарь К. Взаимосвязь внешних и внутренних аспектов процесса европейской интеграции Республики Молдова. *Детерминанты и перспективы политики европейской интеграции Республики Молдова* / под. ред. П. Байора. Краков, 2015. С. 167–176.

255. Мошняга В. Республика Молдова и еврорегионы. *MOLDOSCOPIE* (Probleme de analizг politicг). Chiєinru: USM, Partea XIV. 2013. P. 67–78.

256. Мошняга В., Даний Т., Цуркану В., Общественное мнение Республики Молдова о внешней политике страны, Politica externă a Republicii Moldova: aspecte ale securităţii şi colaborării regionale, Chişinău, CCIN «Perspectiva», 1998.

257. Мошняга В., Илащук Д., Спиней Ф., Завтур А., Конфликт в Молдове: опыт этнополитологического анализа. Кишинев : Молд. ГУ, 1992. 199 с.

258. Мошняга В., Руснак Г. «Приднестровское урегулирование после Стамбульского саммита: состояние и перспективы». *MOLDOSCOPIE* (Probleme de analizг politicг). Chiєinгu: USM, Partea XIV. 2000.

259. Нагорняк І. Ініціатива ЄС «Східне партнерство». Інституційні основи, завдання та перспективи змін. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. Вип. 2. С. 346–365.

260. Нащочин О. Євроінтеграційні концепції V Республіки періоду президентства Ф. Міттерана щодо країн Центрально-Східної Європи (1989–1995). *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 93. С. 422–427.

261. Нечаєва-Юрійчук Н. Вибори-2024 як виклик європейській інтеграції (на прикладі Грузії та Республіки Молдова). *Східне партнерство в умовах геополітичних змін і безпекових викликів: можливості та нові формати співпраці* : Збірник матер. Міжн. наук.-практ. конф., м. Чернівці, 6-7 черв. 2024 р. / Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції. Київ, 2024. С. 37–41.

262. Овчаренко О. Сухушина О., Земзюліна Н. Історія європейської інтеграції: навчальний посібник. Черкаси : Вертикаль, 2021. 302 с.

263. Осталеп В. Внешняя политика Молдавии: 1991-2014 годы. *Проблемы постсоветского пространства*. 2014. № 2. С. 90–109.

264. Палагнюк Ю. В. Європейська політика сусідства як інструмент співробітництва ЄС з Україною. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. 2011. Вип. 147. Т. 159. С. 49–53.

265. Палагнюк Ю. Процес інтеграції на Європейському континенті: теоретичні та історичні аспекти. *Демократичне врядування*. 2013. Вип. 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2013_12_11 (дата звернення: 12.08.2024).

266. Парахонський Б., Яворська Г. Дестабілізація Європи: гібридна війна РФ. *Національний інститут стратегічних досліджень. Стратегічна панорама.* Київ, 2021. №1-2. С. 5–29.

267. Пашалы П., Модель Гагаузии: общее и специфическое, От этнополитического конфликта к межнациональному согласию в Молдове. Кишинев : Молд. ГУ, 1998. с. 44.

268. Польща в Євросоюзі: досвід першого року членства / наук. ред. М. Карлін. Луцьк : ПВД Твердиня, 2005. 208 с.

269. Потєхін О., Тодоров І. Глобалізація системи безпеки: навч. посіб. Донецьк : Ноулідж, 2011. 248 с.

270. Роман А. Молдавско-польское дипломатическое сотрудничество. Уроки истории и современность. *Детерминанты и перспективы политики европейской интеграции Республики Молдова* / под. ред. П. Байора. Краков, 2015. С. 156–166.

271. Рудік Н. Угоди про асоціацію між ЄС та Україною, Грузією та Молдовою: спільні риси та відмінності. *Публічне адміністрування: теорія та практика.* 2016. Вип. 2(16). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2016_2_8. (дата звернення: 20.12.21).

272. Руссу Р. Загрози та виклики перед молодими європейськими країнами у нових міжнародних умовах на прикладі України та Республіки Молдова. *Modern Historical and Political Issues*. 2018. Vol. 37-38. Pp. 64–72.

273. Сака В. Тенденции и проблемы консолидации демократии в Республике Молдова в контексте евроинтеграционных процессов. *Детерминанты и перспективы политики европейской интеграции Республики Молдова* / под. ред. П. Байора. Краков, 2015. С. 79–88.

274. Сидорук Т. Геополітичне суперництво Європейського Союзу і Росії у Східній Європі. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2014. Вип. 4. С. 32–38.

275. Сидорук Т. Десять років східному партнерству час для перегляду. *Політичне життя*. 2018. № 1. С. 138–151.

276. Сидорук Т. Європейська політика сусідства і процеси реформування у країнах Східної Європи. *Політичний менеджмент*. № 4. 2010. С. 160–170.

277. Сидорук Т. Європейська політика сусідства як інструмент посилення безпеки на кордонах ЄС. *Сучасна українська політика.* 2010. Вип. 19. С. 402–411.

278. Сидорук Т. Європейська політика сусідства: концептуальні хиби конструкції. Політичний менеджмент. 2011. № 1. С. 121–132.

279. Сидорук Т. П'ять років Східного партнерства ЄС результати та перспективи. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 1. С. 175–180.

280. Сидорук Т. Павлюк В. Обмеження «трансформаційної сили» ЄС у державах Східного партнерства. *Міжнародні відносини*. 2021. Вип. 3 (11). С. 16–38.

281. Сидорук Т. Позиції та інтереси держав-членів у формуванні сучасної східної політики Європейського Союзу. *Наукові записки*. 2010. Вип. 2. С. 66–76.

282. Сидорук Т. Польське бачення східної політики Європейського Союзу. *Наукові записки*. 2010. Вип. 4. С. 188–198.

283. Сидорук Т. Східна політика Європейського Союзу на початку XXI ст. *Сучасна українська політика.* 2010. №20. С. 316–325.

284. Сидорук Т. Східне партнерство: новий формат східної політики ЄС та перспективи України. *Наукові записки*. 2009. Вип. 1. С. 115–128.

285. Скрипник О. Історія співпраці України з Європейським Союзом у рамках європейської політики сусідства. *Уманська старовина: Науковий журнал.* Умань, 2017. Вип. 3. С. 29–35.

286. Скрипник О. Перспективи та виклики української євроінтеграції. *Modern engineering and innovative technologies*. 2020. Issue 26. Part 4. Pp. 18–23.

287. Скрипник О. Процес набуття Україною статусу країни-кандидата на вступ до ЄС. *Актуальні дослідження суспільних наук* : матеріали X всеукр. наук. конф., м. Умань, 28 бер. 2024 р. Умань, 2024. С. 255–259.

288. Скрипник О. Співпраці України з Європейським Союзом на рівні першої тематичної платформи «Демократія, належне управління та стабільність». *Уманська старовина*. Умань, 2017. Вип. 4. С 34–38.

289. Скрипник О. Участь Європейського Союзу у врегулюванні конфліктів на території країн Східного партнерства. *Південний архів (історичні науки)* : збірник наукових праць. Херсон, 2022. Вип. 39. С. 27–34.

290. Стародуб Т. Стратегія Європейського Союзу щодо розширеного Чорноморського регіону: можливості для України. Київ : Friedrich Ebert Stiftung, 2010. 17 с.

291. Стратегія сталого розвитку: Європейські горизонти / І. Л. Якименко та ін. Київ : НУХТ, 2022. 337 с.

292. Ткаченко В.М. Україна: історіософія самоорганізації. Київ : Наукова думка, 1994. 167 с.

293. Тодоров І. Безпековий вимір міжнарожних відносин в Східній та Центральній Європі в контексті російської агресії. *Політичне життя*. 2022. №1. С. 138–144.

294. Тодоров І. Регіональний вимір ініціативи ЄС «Східне партнерство» в Україні. *Чорноморський літопис*. 2013. Вип. 3. С. 38–42.

295. Тодоров І. Східне партнерство в контексті російсько-української війни ЄС. *Східне партнерство в умовах геополітичних змін і безпекових викликів: можливості та нові формати співпраці* : Збірник матер. Міжн. наук.-практ. конф., м. Чернівці, 6-7 черв. 2024 р. / Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції. Київ, 2024. С. 10–13.

296. Трофін Л., Кошелюк М. Огляд програм Європейського Союзу, доступних для заявників з України. 2024. URL: https://eef.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/Posibnyk-Oglyad-program-YES-dostupnyh-dlya-zayavnykiv-z-Ukrai-ny.pdf (дата звернення: 30.10.2024)

297. Турчин Я., Горбач О. Диференціація в межах східного партнерства та перспективи асоційованого тріо. *Формування та особливості реалізації східної політики Європейського Союзу* : наукова монографія / за ред. Т. Астрамович-Лейк. Рига, Латвія : «Baltija Publishing», 2022. С. 235–257.

298. Ульян Г., Браду М. Экономические отношения между Молдовой и Европейским Союзом. *Детерминанты и перспективы политики европейской интеграции Республики Молдова* / под. ред. П. Байора. Краков, 2015. С. 55–66.

299. Устименко Є. Р. Перспективи євроінтеграційного процесу на пострадянському просторі (на прикладі Республіки Молдова). *Вісник Дніпропетровського університету*. 2016. № 3. С. 86–95.

300. Филипенко А. Антипример Молдовы: что дал Кишиневу «мягкий подход» в диалоге с Приднестровьем. *Європейська правда*. 2020. URL: https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2020/12/9/7117202/ (дата звернення: 30.11.2021).

301. Филипенко А. О. Придністровський конфлікт: уроки для України. Аналітична доповідь. Київ : *Національний інститут стратегічних досліджень*, 2022. 39 с.

302. Филипенко А. Придністровський конфлікт 1992 року та російська агресій проти України: компаративний аналіз. *Історико-політичні проблеми сучасного світу:* збірник наукових статей. Чернівці, 2018. Т.37-38. С. 73–80.

303. Хакен Г. Можем ли мы применять синергетику в науках о человеке? *Синергетика и психология.* 2000. Вып. № 2. С. 6–57.

304. Хакен Г. Синергетика. Москва : Наука, 1980. 393 с.

305. Чеботарь С., Стеркул Н. На перепутье: Республика Молдова и ее отношения с ЕС и Россией. *Детерминанты и перспективы политики европейской интеграции Республики Молдова* / под. ред. П. Байора. Краков, 2015. С. 19–30.

306. Ченцов В. Радимо партнерам у Брюсселі дотримуватися максимальної гнучкості, але не забувати про свої зобов'язання. *Україна дипломатична.* 2023. Вип. 24. С. 285–302.

307. Чобану Н. Шлях Республіки Молдова до Східного партнерства: між досягненнями та політичними невдачами. *Історико-політичні проблеми сучасного світу:* Збірник наукових статей. 2018. Т. 37-38. С. 41–48.

308. Яцко М. Опыт и достижения Республики Молдова в получении статуса безвизого режима с Евросоюзом. *Детерминанты и перспективы политики*

европейской интеграции Республики Молдова / под. ред. П. Байора. Краков, 2015. С. 43–54.

309. Arnswald S. EU enlargement and Baltic States: The incremental making of new members. Berlin : Institut für Europaishe Politik, 2000. 238 p.

310. Baldwin R.E., Francois J.F., Portes R. The Costs and Benefits of Eastern Enlargement: the Impact on the EU and Central Europe. *Economic Policy.* 1997. №24. P. 4–26.

311. Baldwin Richard E. The Eastern enlargement of the European Union. *European Economic Review*. 1995. Vol. 39, Issues 3–4, pp. 474–481.

312. Barbarosie A., Barbarosie C. EU-Moldova Actions Plan and the Economic Growth and Poverty Reduction Strategy Paper: Comparative analysis. Chişinău. 2005. 76 p. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/md/Final-Report.pdf (дата звернення: 07.05.2024)

313. Barnes I. The enlarged European Union. New-York : Longman, 1995. 192 p.

314. Bergmann J. Niemann A. Chapter 11: Theories of European Integration. *The SAGE Handbook of European Foreign Policy*. 2015. P. 166–182.

315. Bugajski J. Georgian Lessons: Conflicting Russian and Western Interests in the Wider Europe. CSIS. November 2010. 126 p.

316. Busek E. The Stability Pact for South Eastern Europe: Achievements and Future Challenges. *IFSH*. Baden-Baden 2003. P. 199-208. URL: https://ifsh.de/file-CORE/documents/yearbook/english/02/Busek.pdf (дата звернення: 15.11.2021)

317. Całus K., Kosienkowski M. Relations between Moldova and the European Union, The European Union and its eastern neighbourhood: Europeanisation and its twenty-first-century contradictions. Manchester: Manchester University Press. 2018. P. 99–113. URL: https://www.researchgate.net/publication/324223071_Relations_between_Moldova_and_the_European_Union (дата звернення: 20.01.2022)

318. Cameron F. The European Union and the Challenge of Enlargement. *The Enlarging the European Union: Relations between the EU and Central and Eastern Europe*. London – New-York: Bailey, 1997. P. 5–45.

319. Christian E. R. Unsere Nachbarn brauchen uns. *The European*. 2014. URL: https://www.theeuropean.de/politik/warum-wir-eine-neue-eu-ostpolitik-brauchen (дата звернення: 20.06.2022)

320. Cojocaru Gh. Politica externă a Republicii Moldova. *Studii*. Chişinău : Civitas, 2001. 218 c.

321. Collingwood R. G. The Idea of History. Oxford University Press, 1993. 510 p.

322. Cornea S. Realities and Consequences of the Territorial Autonomy based on Ethnic Criteria: the Case of Gagauzia, the Republic of Moldova. 2014. URL: https://www.researchgate.net/publication/274008574_Realities_and_Consequences_of_the_Territorial_Autonomy_based_on_Ethnic_Criteria_the_Case_of_Gagauzia_the_Republic_of_Moldova (дата звернення: 30.10.2024).

323. Desmond Dinan. Europe Recast: A History of European Union. Lynne Rienner Publishers, Inc.; 2nd edition. 2014. 411 p.

324. Dinan D. Europe recast. A history of European Union. London : Lynne Reiner, 2004. 165 p.

325. Eleanor E. Zeff, Ellen B. Pirro. The European Union and the Member States 3rd Edition. Colorado : Lynne Rienner Publishers, Inc. 2015. 471 p.

326. Emerson M., Cenuşa D. Deepening EU–Moldovan Relations. USA, 2021. 373 p.

327. Francesco S., Tony van der Togt, Zweers W. The Europeanisation of Moldova: Is the EU on the Right Track? Hague : The Clingendael Institute, 2016. 32 p.

328. Frazer C. The future of Europe. Integration and enlargement. London : Rutledge, 2005. 170 p.

329. Gheorghiu V. Moldova on the way to the European Union: distance covered and next steps to be done. 2005. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/11870114.pdf (дата звернення: 10.06.2024)

330. Ghinea C. EU – Moldova Negotiations. What is to be Discussed, What Could be Achieved? Romanian Center for European Policies (CRPE); Foreign Policy Association (APE). 2010. 48 p. URL: http://www.crpe.ro/eng/library/files/crpe-ape,eu_–_moldova_negotiations.pdf (дата звернення: 20.12.23).

331. Green Cowles M., Dinan D. Developments in the European Union. London : Palgrave Macmillan, 2004. 341 p.

332. Gvineria S. The European Union's New Eastern Policy: Striking a Balance Between Security, Democracy and Prosperity. *SCEEUS Guest Platform for Eastern Europe Policy*. 2023. No. 4. URL: https://sceeus.se/en/publications/the-european-unions-new-eastern-policy-striking-a-balance-between-security-democracy-and-prosperity/ (дата звернення: 20.06.2022)

333. Haas E. B. The Uniting of Europe, Political, Social and Economical forces 1950 – 1957. London : McMillan, 1998. 156 p.

334. Haas E.B. The Uniting of Europe, Political, Social and Economical forces 1950 – 1957. London : McMillan, 1998. 156 p.

335. Hamilton D., Mangott G. International Crisis Group. Moldova's Uncertain Future. *The New Eastern Europe: Ukraine, Belarus, Moldova.* Washington : Center for Transatlantic Relations, 2007. P. 77–126.

336. Hantarais L. Social Policy in the European Union. London : Royal Institute of the International Affairs, 1995. 245 p.

337. Harbo F. Moldova: A Status Quo of EU Institutional Relations. South-East Europe. 2010. 36 p.

338. Hoffman S. Obstinate or Obsolete? The Fate of Nation State and the Case of Western Europe. London : Geoffrey, 1966. 224 p.

339. Hungtington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. N.Y.: Simon & Schuster, 1996. 368 p.

340. Iovcheva A. Implementation of EU values in transitional democracies: experience of Ukraine and The Republic of Moldova. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2023. Vol. 6. P. 96–103.

341. Jacobsen Hanns-D., Machowski H. Dimensionen einer neuen Ostpolitik der EU. *Bpb*. 2007. URL: https://www.bpb.de/shop/zeitschriften/apuz/30623/dimensionen-einer-neuen-ostpolitik-der-eu/ (дата звернення: 20.06.2022)

342. Kempe I. Eine neue Ostpolitik. *Bertelsmann Forschungsgruppe Politik*. 2006. № 2. URL: https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/11422 (дата звернення: 20.06.2022)

343. Korosteleva E., Natorski M. EU Policies in the Eastern Neighbourhood: the practices perspective. 2014 https://www.researchgate.net/publication/275409192_EU_Policies_in_the_Eastern_Neighbourhood_the_practices_perspective (дата звернення: 20.06.2022)

344. Lindberg L. The Political Dynamics of European Economic Integration. Stanford: UNI, 1963. 179 p.

345. Longhurst K. Injecting More Differentation in European Neighbourhood Policy: What Consequences for Ukraine? Russie. Nei. Visions, 2008. № 32. 28 p.

346. Mangott G. Deconstructing a Region. *The New Eastern Europe: Ukraine, Belarus, Moldova.* Washington : Center for Transatlantic Relations, 2007. P. 261–286.

347. Marise C. The enlargement of the European Union. New-York : Oxford University Press, 2005. 256 p.

348. Mccormic J. Understanding the European Union: A Concise Introduction. Hampshire : Palgrave, 2002. 179 p.

349. Milczarek D. Eastern Dimension of the EU Foreign Policy. *Yearbook of Polish European Studies.* 2006. No. 10. pp. 9–26.

350. Morari Cr. EU Role in the Republic of Moldova European Integration Within Eastern Partnership. *CES Working Papers*. 2016, Vol. 8, Iss. 3. Pp. 410–425 URL: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/198470/1/ceswp-v08-i3-p410-425.pdf

351. Östliche Partnerschaft – Perspektiven einer europäischen Ostpolitik Cornelius Ochmann, *Berlin Zusammenfassung*. 2010. https://laender-analysen.de/polen-analysen/72/polenanalysen72.pdf (дата звернення: 20.06.2022)

352. Overcoming Outcomes of the Conflicts in the Post-communist World: Lessons for Ukraine / ed. S. Gerasymchuk. Kyiv: SSS Group, 2013. 54 p.

353. Popescu N. The EU and Transnistria. *UNISCI discussion papers*. 2006. №10. Pp. 247–254.

354. Prigogine I., Stengers I. Order out of chaos. Man's new dialogue with nature. Heinemann. London. 1984. 432 p.

355. Schimmelfennig, F., Scholtz, H. EU Democracy Promotion in the European Neighbourhood: Conditionality, Economic Development, and Linkage. *Paper for EUSA Biennial Conference*. Montreal. 2007. 31 p.

356. Secrieru S. Moldova on the path to Europe: not yet irreversible. *European View*. 2014. Vol. 13. P. 3–10.

357. Secrieru S. Transnistria Zig-zagging towards a DCFTA. *Policy paper*. 2016. No. 4 (145). URL: https://www.pism.pl/upload/images/artykuly/legacy/files/21295.pdf (дата звернення: 20.10.2021)

358. Smith D. Estonia and European integration. London : Routledge, 2001. 198 p.

359. Stępniewski T. The Eastern policy of the European Union. *Wschodnia granica unii europejskiej: polityka, migracje, bezpieczeństwo*. 2016. No. 41, pp. 181–194.

360. Thomas Banchoff, Mitchell Smith. Legitimacy and the European Union: The Contested Polity. London : Taylor & Francis. 1999. 238 p.

361. Vahl M. The Europeanisation of the Transnistrian Conflict. *Centre for European Policy Studies*. 2005. №73. Pp. 1-8.

362. Voytyuk O. Perspektywa stosunków Mołdawii z Unią Europejską w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i programu Partnerstwa Wschodniego na tle aktualnej sytuacji geopolitycznej w regionie. *Studia Podlaskie. Biłsotok.* 2014. Tom XXII. P. 63–74.

363. Walter Van Gerven. The European Union. A Polity of States and Peoples, Oxford : Hart Publishing, 2005, 397 p.

364. Weiner R. The Foreign Policy of the Voronin Administration. *Demokratizatsiya*. 2014. № 12 (4). P. 541-556. URL:

https://demokratizatsiya.pub/archives/12_4_761565706430735M.pdf (дата звернення: 26.10.2022)

365. Wolff S. The Transnistrian issue: moving beyond the status-quo. Brussels : European parliament, 2012. 44 p.

366. Wróbel J. The European Union and Moldova. *OSW Studies*. 2004. №3. URL: https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-studies/2004-03-15/european-union-and-moldova (дата звернення: 01.06.2024)

367. Zemzyulina, N. Kirieieva, V. European Security and DefensePolicy: Strategic Aspects of Ukraine's Cooperation with the EU. International Relations: Theory and Practical Aspects. 2024. 13. Pp.19–33.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, в яких представлені основні наукові результати дисертації

Статті у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України:

1. Герасименко М. Сучасний стан співробітництва між Молдовою та Європейським Союзом. *Європейські історичні студії.* 2021. № 20. С. 6–15.
   DOI: https://doi.org/10.17721/2524-048X.2021.20.1
   URL: http://eustudies.history.knu.ua/20-2021-herasymenko/
2. Герасименко М. Участь Республіки Молдова в ініціативі Європейського Союзу «Східне партнерство». *Південний архів (історичні науки)*. 2022. № 39. С. 12–18.
   DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2022-39-2
   URL: https://pahs.journal.kspu.edu/index.php/pahs/article/view/60
3. Герасименко М. Позиція ЄС у Придністровському конфлікті. *Старожитності Лукомор'я*. 2023. № 3. С. 91–100.
   DOI: https://doi.org/10.33782/2708-4116.2023.3.216
   URL: http://www.lukomor.mosk.mksat.net/index.php/lukomor/article/view/216
4. Герасименко М. Євроінтеграційна політика президентів Республіки Молдова 1991-2024 рр. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2024. № 9 (27). С. 990–999.
   DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-9(27)-990-999
   URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/14877
5. Скрипник О., Герасименко М. Агресивна політика Росії як чинник формування євроінтеграції України та Республіки Молдова. *Уманська старовина.* 2025. № 12. С. 130–139.
   DOI: https://doi.org/10.31499/2519-2035.12.2025.325589

URL: http://usj.udpu.edu.ua/article/view/325589

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Герасименко М. Курс Молдови на Євроінтеграцію: проблеми та перспективи. *«Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Ефекти участі в розвитку науки та освіти на відстані».* Матеріали X міжнародній науково-практичній конференції. 23 квітня 2021 р., м. Конін–Ужгород–Херсон–Київ. Ред.: Я. Ґжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький: Київ: «Посвіт», 2021. С. 24–26.
2. Герасименко М. Республіка Молдова та Східне Партнерство на сучасному етапі. *«Східна політика Європейського Союзу: здобутки, виклики та перспективи».* Матеріали VI Українсько-польського наукового форуму (27-28 травня 2021, Львів). Львів-Olsztyn: «РОМУСПОЛІГРАФ», 2021. С. 84–88.
3. Герасименко М. Становлення та еволюція євроінтеграційної політики Республіки Молдова (1991 – 2020). *«Інтеграційні процеси в Європі: історія, розвиток та перспективи».* Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Умань, 6 жовтня 2022 р.). Умань, 2022. С. 38–42.
4. Герасименко М. Республіка Молдова на шляху до євроінтеграції (румунський сценарій). *«Соціально-економічний та політичний розвиток країн Східної Європи (XVI – XXI ст.».* Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (м. Умань, 11 травня 2023 р.). Умань, 2023. С. 112–116.
5. Герасименко М. Вступ Молдови до ЄС – реалії та перспективи. *«Соціально-економічний та політичний розвиток країн Східної Європи (XVI – XXI ст.».* Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (м. Умань, 9 травня 2024 р.) За ред.: І. І. Кривошея, О. М. Скрипник, Л. М. Фицик. Умань : УДПУ ім. П. Тичини, 2024. С. 36–39.
6. Герасименко М. Чому Республіка Молдова та Україна досі не в ЄС: російський фактор. *«Towards a holistic understanding: interdisciplinary approaches to tackle global challenges and promotion of innovative solutions».* Proceedings of the 2nd

International Scientific and Practical Internet Conference, March 13- 14, 2025. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, C. 87-89.